

ȘTEFAN BALȘ - CORINA NICOLESCU

MĂNĂSTIREA MOLDOVIȚA

'l" f •&! I

EDITURA TEHNICĂ
BUCUREȘTI 1958

Fig. 1. Vederea generală a mănăstirii și satului Vatra Moldovitei

CUVÎNT ÎNAINTE

Mănăstirea Moldovița este al doilea monument istoric publicat în colecția de monografii, care își propune să prezinte într-o formă cât mai completă monumentele de arhitectură medievală mai de seamă din țara noastră.

Această mănăstire este de un deosebit interes istoric prin vechimea ei, numărându-se printre primele patru așezăminte călugărești care au luat ființă în a doua jumătate a veacului XIV în Moldova, alături de Neamț, Bistrița și Sf. Nicolae din Poiana. Ruinată la începutul veacului XVI, ea a fost refăcută în întregime, în timpul domniei lui Petru Rareș, în imediata apropiere a construcției inițiale.

Pe lângă valoarea istorică a așezării, biserica din cadrul ansamblului mănăstiresc al Moldovitei, cu fațadele sale îmbrăcate în întregime cu frumosul și originalul lor veștmînt de pictură, care își păstrează încă toată prospețimea după

atîtea veacuri trecute peste el, face parte din acel grup restrîns de monumente din nordul Moldovei, de acest fel unice în lume, a căror valoare artistică depășește limitele țării și intră în rîndul operelor de cultură universală.

Moldovița lui Rareș mai este totodată una dintre puținele mănăstiri din Moldova care și-a păstrat aproape întreagă înfățișarea originală, fără adaosuri care să-i altereze caracterul și unitatea arhitecturii.

Datorită importanței sale istorice și artistice, monumentul a făcut în anii din urmă obiectul unor ample lucrări de consolidare și restaurare, desăvîrșindu-se astfel imaginea uneia dintre cele mai însemnate creații ale culturii moldovenești.

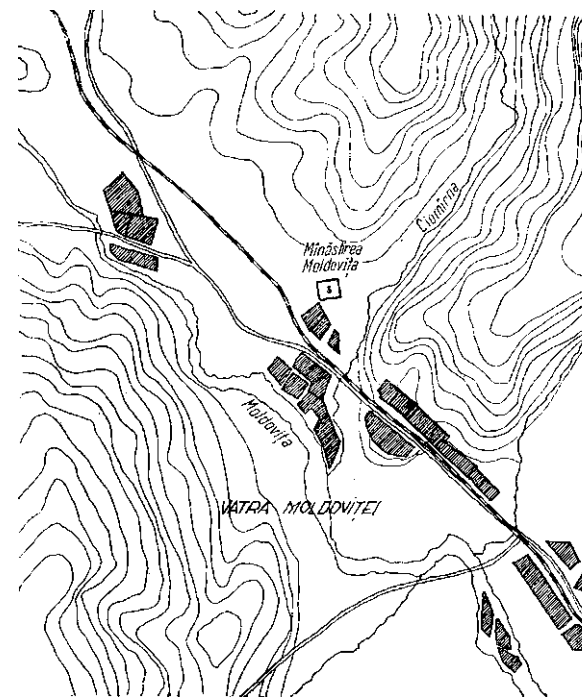
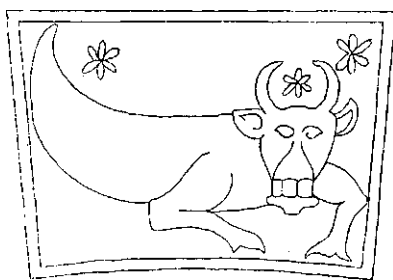

Fig. 2. Planul de situație al mănăstirii Moldovița.

I. AȘEZAREA MĂNĂSTIRII

Mănăstirea se găsește așezată pe valea râului Moldovița, în satul Vama. Gara Vatra Moldovitei, de pe calea ferată, pe lungul văii, se află chiar în fața mănăstirii. Astăzi, satul ca și gara, datorită circulația intensă a camioanelor pe șoseaua care trece prin sat și a fericii chereștea, precum și gara cu vagoanele și depozitele sale, au adus o notă nouă de viață activă în alcătuirea peisajului satului, dacă mai atrage atenția trecătorului. Cu totul altfel trebuie să fi fost pe vremuri cînd zidurile sale înalte de piatră profunde și înălțimea munților încă nedespăduriți formau motivul principal al peisajului.

Pe malul stîng al râului, la confluența Moldovitei cu râul Vama, se găsesc șapte peșteri pe ultima terasă a versantului muntelui coborînd pe malul stîng. Șapte ternece de împrejmuire ale mănăstirii, întărite spre est cu ziduri de piatră, închid o curte de formă aproape pătrată cu laturile de

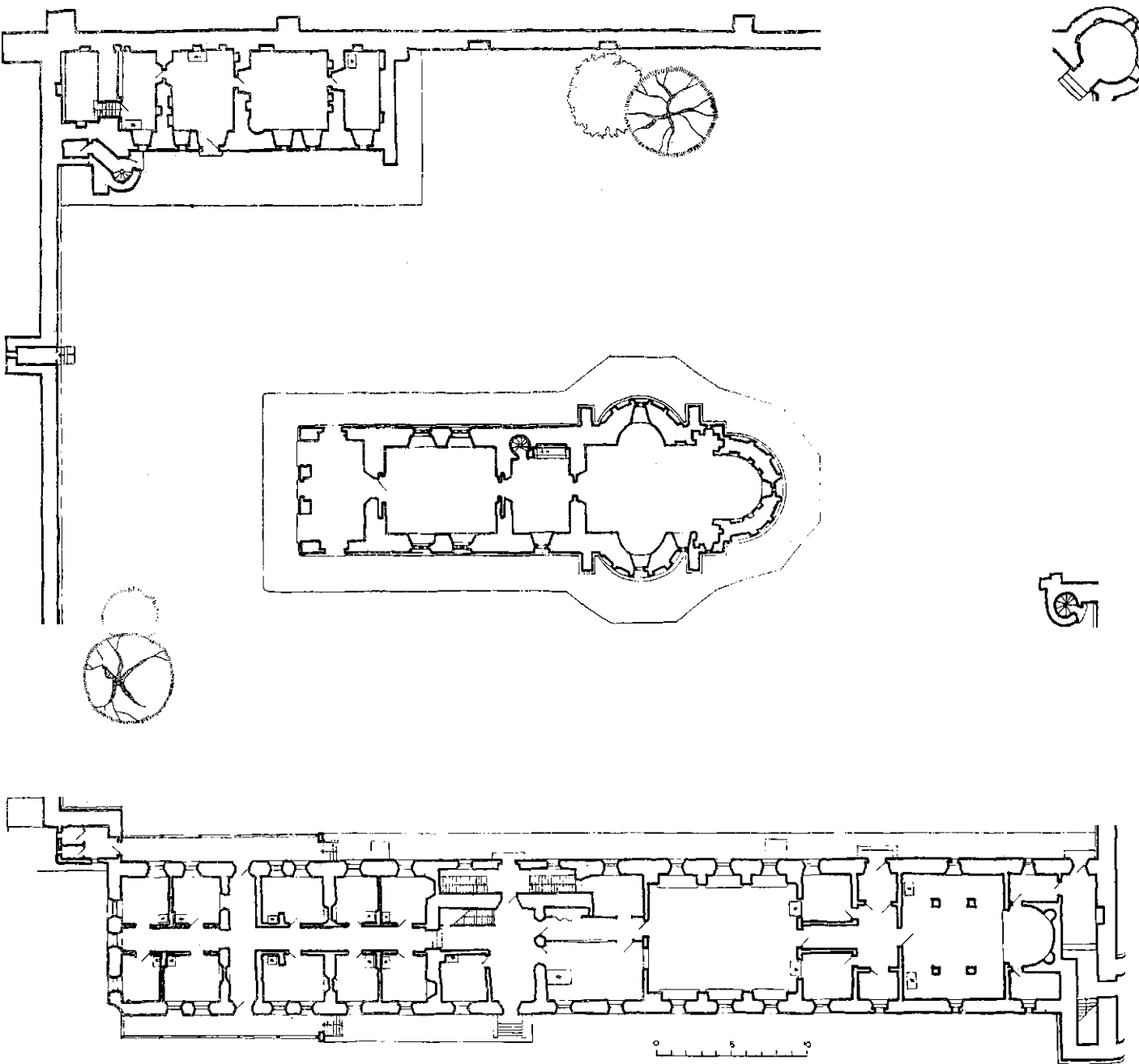
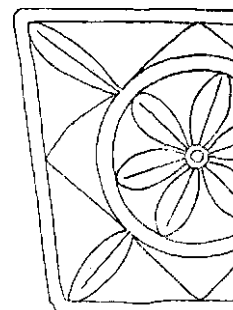

Fig. 3. Planul de ansamblu al mănăstirii

în mijlocul curții se ridică biserica. În colțul
incintă, se găsește clădirea cu parter și etaj
sud se întinde un corp de chilii cu parter
cuprinse locuințele călugărițelor și un parter
învecinat.

Pe valea Ciumîrnei în sus, la o depă
păstrează încă unele crîmpeie de ziduri r
unde a existat pe vremuri prima mănăstire

II. TRECUTUL MĂNĂSTIRII

Este probabil că la origine, Moldovița, la fel ca și celelalte vechi mănăstiri din Moldova (Neamț, Bistrița și Probota), era un modest schit de lemn. La începutul domniei lui Alexandru cel Bun a fost înălțată aici prima biserică de zid, ale cărei ruine se mai văd și astăzi pe valea pîrăului Ciumîrna.

Data exactă a construirii vechei Moldovițe nu s-a păstrat menționată de vreo pisanie sau de vreun document, iar cea dintîi mărturie documentară păstrată nu este concludentă în această privință¹.

Este sigur totuși că în anul 1410 Alexandru cel Bun întregește domeniul stăpînit de *mănăstirea nou zidită, care este la Moldovița*. Acest domnitor și urmașii săi la domnie din prima jumătate a secolului XV confirmă și largesc stăpînirile mănăstirii².

¹ S-a păstrat, de pildă, urma unui document sub forma unei copii tîrzii, purtînd data 1402(6910), pentru înzestrarea Moldovitei cu două mori, o jumătate de sladniță și patru sălașe de tătari în orașul Baia. Socotim însă că data acestei copii trebuie privită cu oarecare îndoială, ea putînd să fie incomplet transcrisă de un copist care a lăsat la o parte cifra unităților. Textul documentului pare într-adevăr mai potrivit cu epoca de după 1410, de cînd datează înflorirea mănăstirii și îmbogățirea domeniului și veniturilor ei. V. Wickenhauser, *Moldova I. Die Vrkunden des Klosters Moldowitza*, p. 55; *Documente privind Istoria Romîniei. Moldova*, sec. XIV—XV, voi. I, p. 13.

² *D. I. R. Moldova*, sec. XIV—XV, voi. I, p. 21. La 15. II. 1410 Alexandru cel Bun dăruiește mănăstirii munții Suhardului Mare și Mic, stabilind și limitele acestor teritorii.

³ *D. I. R. Moldova*, sec. XIV—XV, voi. I, nr. 43, p. 37-38. La 14. IV. 1415, Alexandru cel Bun întărește stăpînirea mănăstirii asupra satelor Vaculinții și „unde Zîrnă și-a făcut seliște sub pădure”, dăruite de soția sa Ana, înaintea morții ei; la 17 martie 1418, Alexandru confirmă Moldovitei stăpînirea satelor Provorotie și Oprișinți, dăruite de Sîn Birlici (op. cit., nr. 46, p. 39—40); la 29. XI. 1443 i se reconfirmă stăpînirea acestor sate și a satului Săsciori cu moară (op. cit., nr. 237, p. 201-202); la 13. VI. 1456, Petru II întărește hotarul satului de la gura Brădațelului (op. cit., nr. 346, p. 288—289); la 31 august 1458 i se întărește satul Borhinești, loc de iazuri pe Crasna (op. cit., nr. 355, p. 296—297); la 8. I. 1473, Ștefan cel Mare îi confirmă satele Smgureni și o serie de fîntîni și iezere, satul Bălțatu și o jumătate din satul Ostăpciani, dată de Ion Armeanul (op. cit., nr. 466, p. 392—393). în sec. XVI, mănăstirea mai primește o serie de proprietăți mai puțin numeroase de la Petru Rareș.

Față de satele, pământurile și munții ce i se dăruiesc, veniturile izvorâte din privilegiile orășenești¹ și comerciale par să fi fost mai importante; ele joacă, în orice caz, în economia domeniului Moldovitei, un rol mai mare decât în cazul altor mănăstiri moldovenești.

Viața economică a Moldovitei era strins legată de orașul Baia, înfloritor centru comercial în acea epocă. De aici își trăgea cea mai mare parte a veniturilor sale, prin stăpînirea a cinci mori, a unei sladnițe, a unei pive de sumane² și a unei posade³. Tot în Baia ea avea negustori tătari împuterniciți „să vîndă și să cumpere” pentru mănăstire, asupra cărora Petru III, la 25 august 1454, confirmă stăpînirea, autoritatea exclusivă și dreptul de a fi judecați numai de către călugări⁴. De altminteri negoțul mănăstirii era mai larg, cuprinzînd și peștele cumpărat la Chilia, sarea și mierea⁵. În legătură cu această activitate comercială vor fi fost și „casele” pe care le primise de la un negustor armean din Suceava \

Mănăstirea stăpînea și satul Moldovița, situat la vărsarea rîului cu același nume în rîul Moldova, sat în care, după cum se menționează încă din anul 1403 în privilegiul acordat de Alexandru cel Bun negustorilor lioveni, se găsea vama uneia dintre cele mai umblate căi de legătură cu Transilvania, drumul Domelor⁶. Ea percepea astfel taxele vamale, atît la import, cît și la export, asupra mărfurilor negustorilor care urcau sau coborau pe valea Moldovei pe drumul vechi al Domelor, făcînd legătura cu orașul săsesc Bistrița, fie că era vorba de traficul local, fie de schimburile mijlocite de negustorii lioveni⁷. Desigur că rolul însemnat pe care l-a deținut mănăstirea în activitatea-economică a orașului

¹ D. I. R. *Moldova*, sec. XIV—XV, voi. I, p. 297—298. La 31. VIII. 1453, Ștefan cel Mare confirmă Moldovitei privilegiul obținut de la Alexandru cel Bun de a aduna ceara din orașul Bata, reprezentând impunerea circiumarilor de aici. Se stabilește de asemenea dreptul călugărilor de a acorda autorizație pentru deschiderea noilor circiumi și obligația deținătorilor lor de a se înscrie în catastiful ținut de călugări.

² D. J. R. *Moldova*, sec. XIV—XV, voi. I, p. 201—202. Ștefan II, la 29 noiembrie 1443, întărește mănăstirii stăpînirea a trei mori, în jumătate cu călugării de la Neamț, și a altor două în jumătate cu pîrgarii orașului și slopa de bătut sumane.

³ D. I. R. *Moldova*, sec. XIV—XV, voi. I, p. 159—160. La 12 martie 1439 mănăstirea primește stăpînirea unei posade pe apa Moldovei, lângă Baia, care așa cum reiese dintr-o reconfirmare din 26 mai 1449, fusese dăruită mănăstirii de Oană Pîntece (op. cit., p. 241).

⁴ D. I. R. *Moldova*, sec. XIV—XV, voi. I, p. 270—271.

⁵ D. I. R. *Moldova*, sec. XIV—XV, voi. I, p. 267—268; p. 270—271.

⁶ Mănăstirea dobîndise și o serie de case în Suceava, dăruite de Armeanul Ion (op. cit., p. 327; p. 290—291).

⁷ D. I. R. *Moldova*, sec. XIV—XV, voi. I, p. 21. La 18. XI. 1409, Alexandru cel Bun dăruiește mănăstirii vama din satul Moldovița, al cărei hotar se fixează la 14. IV. 1411 (op. cit., p. 24—26).

⁸ Moldovița figurează printre punctele unde (după privilegiul acordat negustorilor lioveni la 1408) plăteau vamă negustorii în drum spre Transilvania („cine va duce postav la Bistrița”), precum și la întoarcerea lor din Transilvania. M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, voi. II, iași, 1932, p. 639.

Vezi și N. Iorga, *Istoria bisericii române*, voi. I, p. 76—77, 81 — pentru veniturile vamale acordate de domnii Moldovei, Moldovitei și Bistriței.

Baia nu era străin de acest privilegiu prin care ea avea de acces peste munte.

Satul Moldovița, unde se percepeau taxele, a și rămas în posesia sa. Vama, pe care l-a păstrat pînă astăzi. El apare chiar ca vama de intrare în trului vamal stăpînit de mănăstire; astfel, prin privilegiul acordat la 29 noiembrie 1443, călugărilor li se confirmă, împreună cu vama de la Moldovița, și cu satul¹. Domeniul mănăstirii era constituit mai ales din pășuni și munți, era destul de întins și includea acela al satului Cîmpulung, cuprinzînd o serie de ținuturi și sate, cum sînt: numiri mai dăinuiesc și azi, ca: Frasin, Deia, Frumosu, etc. Ele sînt amănunțit stabilite atît în confirmările anterioare, cît mai ales în hrisovul de întărire al acestor stăpîniri acordat în anul 1534 de Petru Rareș². Unele dintre aceste domenii sînt hotarul apusean al Moldovei, spre Transilvania; de aceea în secolului XVI apar în raporturile mănăstirii cu orașul Bistrița în legătură cu stăpînirea și întinderea lor.

Mănăstirea situată în fundul văii, la 15 km depărtare de Baia, este permanent asupra acestei zone de frontieră. Existența sa este atestată și de un fortificat, aflat undeva între sat și mănăstire, este atestată în documente a unui pîrau denumit „al Cetății”³. În legătură cu mănăstirea al Moldovitei trebuie menționată o tradiție păstrată pînă în prezent: starea era și căpetenia unei organizații locale cu care mănăstirea avea săte satele de razeși situate de-a lungul rîului. Poate că această organizație a dat naștere și numelui de Vatra Moldovitei, care pe care-l poartă astăzi satul crescut în jurul mănăstirii. În orice caz ca centrul unui grup de sate din jurul Cîmpului și sate speciale de pază a marginilor dinspre Transilvania.

Autoritatea Moldovitei asupra regiunii de graniță și spre Transilvania se desprind din mărturiile care îi sînt cerute în legătură cu pricini variate⁴, precum și din corespondența din secolul XVI și în prima jumătate a secolului următor. Mănăstirea avea săte mănăstirii cu orășenii sași de peste munte. Din aceste sate sînt legături pe care le-a avut Moldovița cu Bistrița ardeleană și sînt știri asupra situației politice din țară. Starea tulbură din jurul

¹ M. Costăchescu, *Documentele mold. înainte de Ștefan cel Mare*, voi. I, p. 24—26.

² D. I. R. *Moldova*, sec. XVI, voi. I, p. 366.

³ În documentul citat mai sus din anul 1411; v. nota 2.

⁴ E. Kozak, *Inscripții aus der Bukovina*. Wien, 1903, p. 18.

⁵ În muzeul din Cîmpulung se mai păstrează pecetea Vamei, care este juită de o parte și de alta de două turnuri. Este probabil o replică mai vechi.

⁶ Gr. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-romîne*, p. 531—532, P. 1049—1050.

împiedica uneori trecerea negustorilor sași dincoace de munți; știrile trimise erau menite tocmai să-i asigure pe bistrițeni de liniștirea evenimentelor. În timpul tulburărilor pricinuite de Petru Șchiopul, în anul 1591 se adăpostește la Moldovița un sol al principelui Transilvaniei. În 1595, când era egumen al mănăstirii, Agathon, fostul episcop de Roman, vestește pe bistrițeni despre misiunea sa politică pe lângă hanul tătar ca însoțitor al lui Ieremia Movilă, pentru a împiedica năvălirea hoardelor tătărești în țară¹. Asigurările de liniște se repetă în 1621 la înscăunarea lui Ștefan Tomșa² și în 1628 la înscăunarea lui Miron Barnovski³.

La începutul veacului XVI vechea mănăstire a lui Alexandru cel Bun a fost distrusă din cauza unor alunecări de teren⁴ și a trebuit să fie părăsită. Petru Rareș a înălțat atunci pe un tăpșan din vecinătate noua mănăstire, care dăinuiește pînă astăzi. Dezvoltarea și sfîrșitul vechei Moldovițe are o curioasă asemănare cu soarta așezămîntului Mușatinilor, Sf. Nicolae din Poiana Șiretului. Ambele sînt originare de la sfîrșitul veacului XIV și au concentrat asupra lor atenția domniei în tot cursul veacului XV, fiind înzestrate cu domenii întinse și cu cele mai largi privilegii. Înfloritoare în acel veac, amîndouă au fost lovite de un cataclism la începutul veacului următor, după care au rămas părăsite și înlocuite curînd de construcții noi, înălțate alături de către urmașii vechilor ctitori.

Noua biserică a Moldovitei a fost înălțată în anul 1532, așa după cum arată pisania încastrată pe peretele de sud, în stînga intrării. Din aceeași epocă datează probabil și zidurile de incintă care închideau pe patru laturi curtea mănăstirii, precum și cele trei turnuri de pe latura de est. Este posibil să fi existat și o casă domnească alipită colțului de nord-vest⁵, pe locul căreia episcopul Efrem a înălțat în 1612⁶ clisiarnița actuală.

La începutul veacului XVII, mănăstirea a suferit o serie de prefaceri care sînt atestate documentar⁷ și care pot fi urmărite printr-o analiză mai atentă a construcției. Înfațișarea actuală a turnului de intrare cu cornișa și briul de cărămidă în zimți, motivul frînghieii împletite ornamentînd consolele de piatră și bolțarii arcadelor intrării, caracteristice acelei epoci, se datoresc transformărilor executate atunci.

¹ Hurmuzachi, XV, I, p. 708—709, nr. MCCIV, o scrisoare din 8. IX. 1581 a unui latob Backo relatînd aceste lucruri bistrițenilor.

² Hurmuzachi, XV, I, p. 733. MCCCLII.

³ Hurmuzachi, XV, 2, p. 922. MDCCXCVIII.

* Hurmuzachi, XV, 2, p. 964—965, scrisoare din 14 iunie 1628.

⁴ Din declarațiile unui călugăr de la Moldovița, făcute în anul 1782 în fata comisiei austriace, rezultă că mănăstirea lui Alexandru cel Bun a fost ruinată în urma unei alunecări a terenului din jur (v. I. Nistor, Mănăstirea Moldovița, Cernăuți, 1933, p. 8).

⁵ V. cap. VII, nr. 1.

⁶ Aflarea urmelor unui zid mai vechi, perpendicular pe zidul de sud al actualei clisiarnițe și adăugarea zidului de vest al acestei clădiri la un zid care de asemenea pare anterior, fac posibilă această ipoteză.

⁷ V. cap. VII, nr. 3.

⁸ Hurmuzachi, XV, 2, p. 964—965,

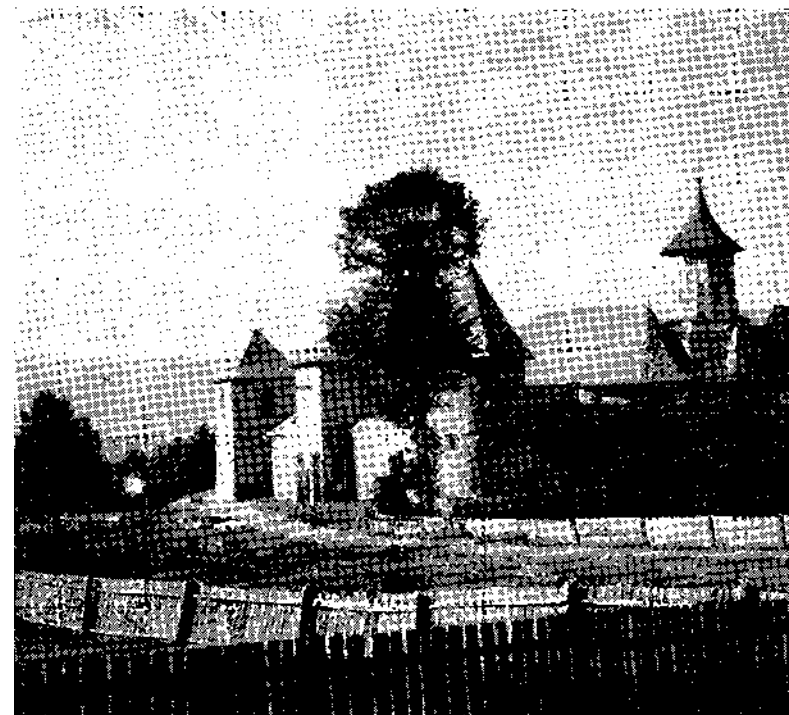

Fig. 4. Vederea generală a mănăstirii dinspre

Au fost astupate și meterezele de pe latura de est și zidul incintei, operație care s-a făcut înainte de a se fi înălțat zidul, iar în prelungirea clisiarniței a fost ridicat un rînd de zid care se mai păstrează încă sub pămînt.

Lucrările începute în vremea episcopului Efrem, continuata de mănăstirii, au fost continuate și după moartea sa (1626). Într-o scrisoare adresată bistrițenilor, călugării de aici, pe lângă cererile de mașii cu caracter politic, mai cer și cuie de șindrila, „că să se facă și toate casele”

Interesante pentru această perioadă apar sgral'itele referitoare la diferitele evenimente petrecute la mănăstire: „ars mănăstirea”; în 1743 „Zmucilă” a acoperit turla; în 1754

Cprul de chilii existent de pe latura sud, cu înălțimea de 10 m, este o clădire mai recentă¹, poate de la sfîrșitul veacului XVIII. Construcția a atras transformarea zidului de incintă pe această

¹ V. p. 14, nota 9.

² G. Balș, Bisericile moldovenești în sec. XVI, p. 38.

³ P. Luția, Raportul Secțiunii Regionale Cernăuți. Bul. Corn. M.

Degradarea clisiarniței și a celorlalte clădiri din cuprinsul curții s-a petrecut după ocuparea austriacă și desființarea mănăstirii la 1785. De altfel, situația destul de grea a mănăstirii se făcea simțită încă dinainte, deoarece în 1769 starețul de atunci, Benedict, însoțit de episcopul de Huși Inochentie și de arhimandritul de Solea Vartolomeu Măzăreanu, s-au dus la Petersburg primind haine preoțești și bani¹.

Urmările ocupării Bucovinei de către austrieci au fost rele pentru Moldovița. Se știe că după ocupație cele mai multe dintre mănăstiri au fost desființate și transformate în biserici parohiale. În această situație au fost Pătrăuții, Voronețul, Sf. Ilie și Moldovița. Când, la 23 aprilie 1735, Moldovița a fost desființată, călugării și starețul său de atunci, Benedict, au plecat în Moldova, robii și poslușnicii rămași, așezați în jurul ei, au dat dezvoltare satului Vatra Moldovitei, iar construcțiile mănăstirii au rămas părăsite și neîngrijite timp de mai bine de un veac. O gravură austriacă de pe la mijlocul secolului XIX reprezintă Moldovița în stare de ruină, fără acoperișuri pe turnuri și ziduri². Abia la începutul veacului XX Comisia Monumentelor Istorice austriacă a început refacerea acoperișurilor la biserică și la turnuri, fără însă a porni la o restaurare mai temeinică, fapt care a ferit mănăstirea de acele lucrări arbitrare și construcții noi și greoaie de la sfârșitul veacului XIX, executate după moda timpului, care pot fi văzute la Putna, Dragomirna și Sucevița. În 1920 și 1921, după stricăciunile suferite de pe urma primului război mondial, au fost reparate din nou acoperișurile bisericii, ale turnurilor și zidului de incintă³, iar în 1932 s-au refăcut chiliile de pe latura sud⁴. Nu s-a luat însă nici o măsură pentru protejarea clisiarniței, lăsată în stare de ruină, a cărei degradare s-a accentuat în mod simțitor în cursul ultimilor ani. Din compararea unei vechi fotografii arătând aspectul ruinelor sale de acum treizeci de ani cu starea în care se găsea în 1954, când au fost începute lucrările de restaurare, se constată că năruirea fațadei etajului și a consolelor balconului s-a petrecut în acest răstimp.

În 1934, după restaurarea corpului de chilii de către Secțiunea regională Cernăuți a Comisiunii monumentelor istorice, Moldovița a fost redeschisă ca mănăstire de maici și funcționează și astăzi ca atare.

Despre activitatea artistică și culturală a Moldovitei, în faza ei de început, în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, nu s-a păstrat nici o informație. Este foarte probabil că această mănăstire, ca și celelalte mari ctitorii ale lui Alexandru, a fost înzestrată cu obiecte prețioase de artă, broderii, țesături, argintării și

¹ I. Nistor, *Mănăstirea Moldovița*, p. 13—15.

* O gravură a lui Knopp de pe la anul 1860 reprezintă mănăstirea într-o stare de ruină totală, fără acoperișuri pe ziduri și turnuri.

³ Petre Luția, *Raport*, Bul. Corn. Mon. Ist., XIX, 1926, p. 126—140; p. 186—188.

⁴ Petre Luția, *Raport*, Bul. Com. Mon. Ist., XXVIII, 1935, p. 69.

manuscrite, unele chiar lucrate aici. Deși nu s-a păstrat nici o broderie, ca la Bistrița (aerul domniței Mălina), Neamț (manuscritele lui Gavril Uric}, există însă unele la ipoteza funcționării aici a unui atelier de broderie. Că din perioada următoare, aceea a lui Ștefan cel Mare, și a lui Anastasie, din 1484, și epitaful dăruit de Ștefan cel Mare prin trăsăturile lor arhaice ridică problema conservării unor tradiții artistice mai vechi în legătură cu broderia cel Bun. Nu este o simplă întâmplare că aceste două broderii Moldovitei și poate au fost lucrate aici, se deosebesc tot de acelea realizate în aceeași perioadă în atelierele recunoscute la Putna. Nu este prea temerară ipoteza existenței unui atelier de broderie încă din epoca lui Alexandru cel Bun, păstrat și până în timpul domniei lui Ștefan cel Mare.

Prima operă datează din 1484 din vremea egumenei Anastasie (fost vreme îndelungată (1462—1490) la conducerea mănăstirii) și este un procesiune de mari dimensiuni (0,69 m x 0,65 m), păstrat în Putna. El îneintă în primul rând privirea printr-un colorit predominant fondul brodat în întregime cu mătase groasă roșie, detașează siluetele elegant drapate, înmuiate în aur, albe și roșii, nudurile sînt brodate cu mătase fină de culoarea fildeșului, iar părul îngerilor și al lui Isus, cu mătase castanie, înțesate cu perle mărunte. Ceea ce caracterizează această broderie este farmecul coloritului și perfecțiunea execuției tehnice, faza de brodată din broderia moldovenească, este simplitatea clisiarniței.

Tema iconografică pe care o reprezintă este aceea a "Threnos", în care Isus Cristos mort este încadrat în zbor, plîngînd. Serafimi, roți și stele completează cîmpul de fundal slavonă constituie cadrul broderiei, amintind că a fost în timpul egumenului „popa Anastasie”.

Remarcabile în această compoziție atît de simplă și de expresive și de sigure ale figurii lui Isus Cristos, cu

¹ I. D. Ștefănescu, *Un chef d'oeuvre de l'art roumain. Le monastere de Vatra Moldovitei*, Paris, 1930, Extras din *L'art byzantin*, p. 303—309.

Emil Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie. Les XV—XVI siecles*, București, 1941, p. 133—134. inscripția, p. 206. V. (e) IV. 1941).

G. Miilet, *Broderie* religieuse.î de style byzantin*. Paris, 1947, II.

² Pe pinza groasă de cînepă, peste o măiasă cafenie, s-a creat un fond compact de mătase vișinie, peste care s-au suprabrodinat cu mătase fină nudurile, eu mătase castanie păru! și barba, cu fir de aur și oastră draperiile. Punctul broderiei, atît al fondului cît și al fețelor, este înțesat cu perle mărunte. Tonurile calde de roșu-vișiniu sînt obținute dintr-o plantă oriențială cultivată și aclimatizată în țara noastră în preajma mănăstirilor.

Fig. ă. Vederea generală a mănăstirii, după o gravură din anul 1360

mătășos răspîndit în șuvițe pe umeri, corpul slab, cu cîteva indicații anatomice, îngerii care-l veghează manifestă prin atitudinea și expresia lor, durere, iar prin desenul draperiilor, mișcare.

Cea de-a doua operă de broderie, aparținînd Moldovitei, păstrată în prezent în muzeul mănăstirii Sucevița¹, este un epitaf dăruit de Ștefan cel Mare, în anul 1494². De mari proporții (lung de 2,06 m și lat de 1,15 m), pe fond albastru, epitaful reprezintă într-o compoziție mai dezvoltată scena plîngerii lui Isus;

¹ Epitaful a fost păstrat pînă în 1816 în muzeul mănăstirii Dragomirna, de unde a trecut la Sucevița.

² Episcopul Melchisedec, *O vizita la cîteva mănăstiri și biserici antice din Buoi'ina*, Revista pentru istorie, arheologie și filologie, I, 1883, p. 54.

O. Tafrali, *Le monastere de Sucevița et son tresor*, in «Melanges Charles Diehl», voi. II, Paris, 1930, p. 209—210, pl. XVIII. fig. 2.

O. Tafrali, *Le resor du moine de Sucevița*, în «Artă și Arheologie», IV, 1931—1932, fasc. 7—8, p. 1.

Emil Turdeanu, *Les epitaphoi moldaves*, p. 185—186, p. 207—208, nr. VIII.

G. Millel, *Broderies religieuses de style byzantin*, voi. II, p. 107, pl. CXC, CCXIV—CCXV-

fondul este presărat cu stele; în colțuri, simbolurile de compoziție a scenei, numărul și repartiția personajelor în acest cadru, cît și expresia reținută, interiorizată de epitaful dăruit mănăstirii Neamț la 1437 de Siluan. De celelalte două epitafe de la Putna, prin trăsăturile moldovenească din vremea lui Ștefan cel Mare, caracterizată prin ploarea compoziției cu personaje mai numeroase, pline de viață și mai vie și mai umană a sentimentelor de durere și de

Moldovița posedă altă dată țesături și obiecte de artă. Se știe, astfel, dintr-un document din 1462, că Iuga, mareșal al lui Ștefan cel Mare, dăruiește mănăstirii „trei perdele de damască văț și rucavițe din aceeași camhă de damasc și o candelă

Dintre țesăturile prețioase pe care Moldovița le-a păstrat, pînă nu de mult, bucăți de catifea de Genova³, corate cu mari motive florale țesute în aur pe fond de roșu, precum și toare acelora care pot fi admirate încă în muzeul mănăstirii din aceleiași perioade.

Este cunoscut un singur manuscris⁴, care a fost dăruit de Ștefan cel Mare la 1498. Scris pe pergament, împodobit cu miniatură în aur și ferecat, el este opera rodnicului caligraf și miniaturist din vremea Ștefan cel Mare. Deci, la acea vreme, la Moldovița nu exista încă o școală de artă, totuși, mai tîrziu s-a format aici o astfel de școală, care a dat cîteva mănăstiri artistice ale aceleiași de la Neamț, dar care a dat cîteva mănăstiri și continuă să fie reprezentată la începutul veacului XIX. Cîteva mănăstiri, precum cea al Rădăușilor, retras în această mănăstire. Cîteva mănăstiri, precum cea a tecei mănăstirii Dragomirna, care așteaptă să fie cercetate și să se scrie la Moldovița; o psaltire caligrafiată îngrijit, cu miniatură în aur și purtînd iscălitura lui Efrem, se mai păstrează încă în muzeul Moldovița⁵.

De activitatea episcopului Efrem la Moldovița măcar se pot vedea obiecte care prezintă oarecare interes: un epitaf pe

³ D. I. R. *Moldova*, sec. XIV—XV, voi. I, p. 306—317.

* I. D. Ștefănescu, *L'evolution de la peinture religieuse en Roumanie*, Album, pl. X.

I. D. Ștefănescu, *Le voile de calice*, p. 303.

⁵ Emil Turdeanu, *Manuscrite slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 185—188, pl. VI.

* V. cap. VII, nr. 19. Manuscrisul are 177 file; lungimea = 30 cm; este de lemn îmbrăcate în piele; 3 frontispicii cu aur, verde și roșu; literele sunt mai vechi. De o parte și de alta a blestemului, iscălitura lui Efrem

sec. XVII, pictat fără mari însușiri artistice, azi pierdut, și pomelnicul-triptic de lemn, încununat de un fronton sculptat, avînd zugrăvită pe cele două aripi scena Bunei Vestiri, aparținind de asemenea acestei perioade. El este deosebit de prețios, deoarece cuprinde numele ctitorilor și al tuturor donatorilor mănăstirii¹.

¹ I. D. Ștefănescu, *Le voile de calice*, p. 303.

O. Tafrali, *Sculptura în lemn romîncască*, în „Artă și Arheologie”, I, 1928, fase. 3, p. 17, fig. 17 (este dat greșit ca aparținind mănăstirii Solea).

N. Iorga, *LES arts mineurs en Roumanie*, voi. II, Bucarest, 193P, fig. 17.

Fig. 7. Ruinele Moldovitei vechi, în starea actuala

III. MOLDOVIȚA VECHE

De valea pîrăului Ciumîrna stau azi ruinele pustii ale primei mănăstiri ridicată aici de Alexandru cel Bun. Resturile de zidărie, așa cum se prezintă acum, judecate în comparație cu alte monumente contemporane lor, sînt încă relativ grăitoare pentru înțelegerea operelor de început ale meșterilor constructori în zid de la sfîrșitul veacului XIV și din primii ani ai veacului XV.

Adăpostită spre nord-vest de dealuri altădată împădurite, vechea mănăstire era așezată pe malul drept al Ciumîrnei și avea în spre sud o largă priveliște deschisă pe valea Moldovitei. Cu toate că resturile de zidărie din piatră brută legată cu mortar rezistent sînt acum pe jumătate îngropate în pămînt, se poate totuși desluși planul și împărțirea interioară a edificiului. Planul este treflat, format dintr-un naos central cu o absidă la est și un pronaos la vest, asemănător cu Sf. Treime din Șiret, ridicată în ultima treime a sec. XIV.

Golurile rămase în ziduri prin putrezirea grinzilor de stejar, care formau o legătură înconjurând monumentul la mijloc și la nașterea bolților, indică procedeul de construcție obișnuit arhitecturii moldovenești și transmis prin meșterii

Fig. 8. Ruinele Moldovitei vechi. Ușă

Fig. 9. Ruinele Moldovitei vechi acum 500 ani

constructori de tradiție bizantină. Starea de ruină actuală nu deducă nimic din aspectul bolților.

Cu ani în urmă, mai puțin ruinată, vechea biserică prezintă urmele unei turle și urme de nișe boltite. Despre parțialitatea monumentului, așa cum se prezintă acum, nu se poate spune decât de faptul că pereții erau executați din piatră brută. În jurul dimprejur aparțineau probabil bolților prăbușite. Soclul în jurul bazei este realizat din piatră brută, cioplită mai regulat, asemănător cu soclul Sf. Treime din Șiret sau al mănăstirii Pătrăuți, din epoca lui Ștefan cel Mare (1487). Dacă ar fi să se ia în considerație monumente similare din alte părți este de presupus că și Moldova veche a avut fațade

¹ N. Iorga, *Histoire de l'art romain ancien*, Paris, 1922, p. 100. Acum circa 500 ani arată ca monumentul mai avea atunci zidurile din bolți încă păstrate.

brută, cu o decorație de ceramică în părțile superioare, ca la St. Treime din Șiret sau la vechea biserică din Humor. Glafurile ferestrelor și micile firide interioare adâncite în pereții laterali ai monumentului nu au fost căptușite cu cărămidă, ci tencuite și pictate direct pe zidăria de piatră și bolovani.

Pictura vechiului monument se mai păstra fragmentar pînă în anii trecuți. Pe glaful unei ferestre se distingeau urme de pictură¹; de asemenea, pe zidul estic al camerei dintre naos și pronaos apăreau în ultimul registru de jos siluețele șterse ale unor sfinți martiri. Portretele episcopilor se mai aflau încă în absida principală, iar scena Bunei Vestiri, zugrăvită deasupra intrării, indica hramul vechei biserici².

Coloritul acestor picturi, roșu deschis, verde-galben și albastru-cenușiu, pe un fond albastru închis, era de esență vegetală; stratul de preparație pe care este întinsă zugrăveala este realizat dintr-o compoziție destul de grosolană în comparație cu aceea a picturilor de la monumentele lui Ștefan cel Mare: din var obișnuit, nisip cu grăuntele mare și nisip de prund. Lîngă tîmplă, în dreapta, este o mică firidă în care altă dată se păstrau urmele unei icoane de lemn putrezite.

Configurația terenului din jurul ruinelor și resturile de zidărie de piatră, care apar ici și colo sub stratul de pămînt vegetal, indică existența unui zid de incinta cu unele urme de locuințe. Movilele presărate pe tăpșanul înconjurător arată de asemenea existența aici a unui cimitir, ale cărui urme au fost găsite de altfel și de sătenii care au săpat în aceste locuri în malul dinspre rîu și au aflat schelete omenești. În rîpa dinspre pîrăul Ciurnirna, care a spălat desigur în decursul timpului multe dintre urmele de viețuire din jurul mănăstirii, la o cercetare sumară s-au găsit fragmente de plăci și olărie nesmălțuită roșie și smălțuită cu decorație încizată, din prima jumătate a secolului XV³.

Pe dealurile de la nord-vest de biserică, acum golașe și brăzdate de rîpele săpate de apele rezezi de ploaie, se păstrează de asemenea fragmente de conducte prin care se aducea apa la vechea mănăstire. Olanele sînt cilindrice, duble, cele exterioare mai mari și cu pereții mai groși îmbucînd pe cele interioare, capetele de îmbucare fiind mai largi și legate prin mortar. Sistemul acesta de aducere a apei, întîlnit și la cetatea de scaun a Sucevei și la alte mănăstiri ca Slatina și Probota, era obișnuit în acea vreme. Conducta subterană aducea apa de la un izvor depărtat pînă în interiorul incintei monumentului, condiție esențială pentru nevoile de izolare și de apărare caracteristice unor asemenea clădiri.

Cercetări arheologice viitoare vor aduce, desigur, importante precizări asupra arhitecturii și asupra alcătuirii acestei vechi și importante așezări.

¹ I. D. Ștefănescu, *h'evolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie* Paris, 1928, p. 168.

² N. Iorga, *op. cit.*, p. 47, p. 111,

³ Materialul se găsește la Institutul de arheologie, Muzeul național de antichități, din București.

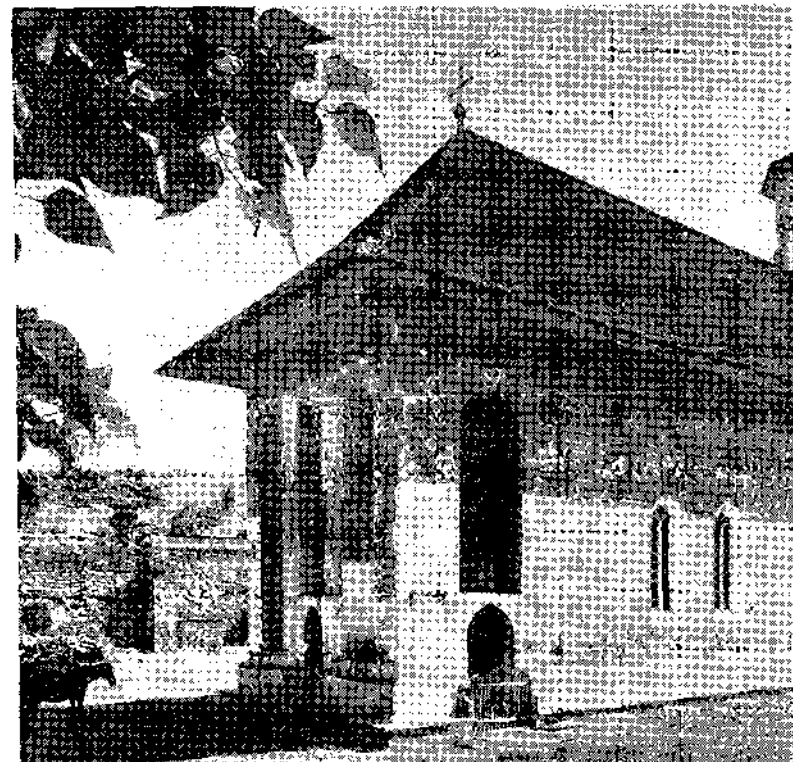

Fig. 1P. Biserica văzută dinspre sud-vest. înainte de restaurare.

IV. MOLDOVIȚA LUI PETRU ȘTEFĂNESCU

a) BISERICA - BUNA VESTIRE

ARHITECTURA

Încă de la primele biserici ridicate de Petru Rareș, la Șiret (1530) și Moldovița (1532)¹, apare acea schimbare de concepție în tratarea fațadelor, în care pictura obține precădere asupra arhitecturii, să îmbrace în întregime pereții exteriori cu un covor născut dintr-o surprinzător, a înfruntat veacurile în ciuda climei neprietenoase de împodobire a fațadelor, caracteristica principală a bisericii.

¹ G. Bals. *Bis. mold. p. enc. XVI*, p. 195—201, fig. 234—244.

lui Petru Rareș, va fi aplicat chiar la paramentele unor biserici mai vechi, cum sînt Bălinești, Voroneț și Arbure.

Pridvorul deschis, străpuns de arcade, care dă atita monumentalitate fațadelor de la Humor și Moldovița, reprezintă a doua inovație importantă a meșterilor vremii. Rezultat al unei evoluții ce poate fi urmărită de la pridvorul cu ferestre mici al bisericii mănăstirii Neamț (1497) la pridvorul încă închis, dar cu ferestre mari și înalte, de la Probota (1530), arcadele deschise ale Humorului (1530) și Moldovitei (1532) ajung să înlocuiască ferestrele inițiale.

În afară de aceste modificări, părțile componente ale monumentului repetă formulele precedente cunoscute, atît ca plan și alcătuire interioară, cît și ca procedee constructive și materiale puse în operă. Astfel, sub stratul de pictură care acoperă pereții se găsește piatră de rîu amestecată cu cioplitură de carieră. În părțile inferioare ale clădirii și cărămizi de format mare lucrate cu rosturi mici în părțile superioare (bolți, arce și turlă). Piatra cioplită în blocuri mari, făcute și profilate pe suprafețele vizibile, este folosită la fel la ancadramele ușilor și ferestrelor, la contraforți și la soclu. Aceeași turlă zveltă se înalță deasupra naosului pe cele două baze stelate suprapuse și sprijinite pe sistemul de arce în

Fig. 11. Biserica văzută dinspre sud-est. înainte de restaurare

Fig. 12. Biserica văzută dinspre est. înainte de restaurare

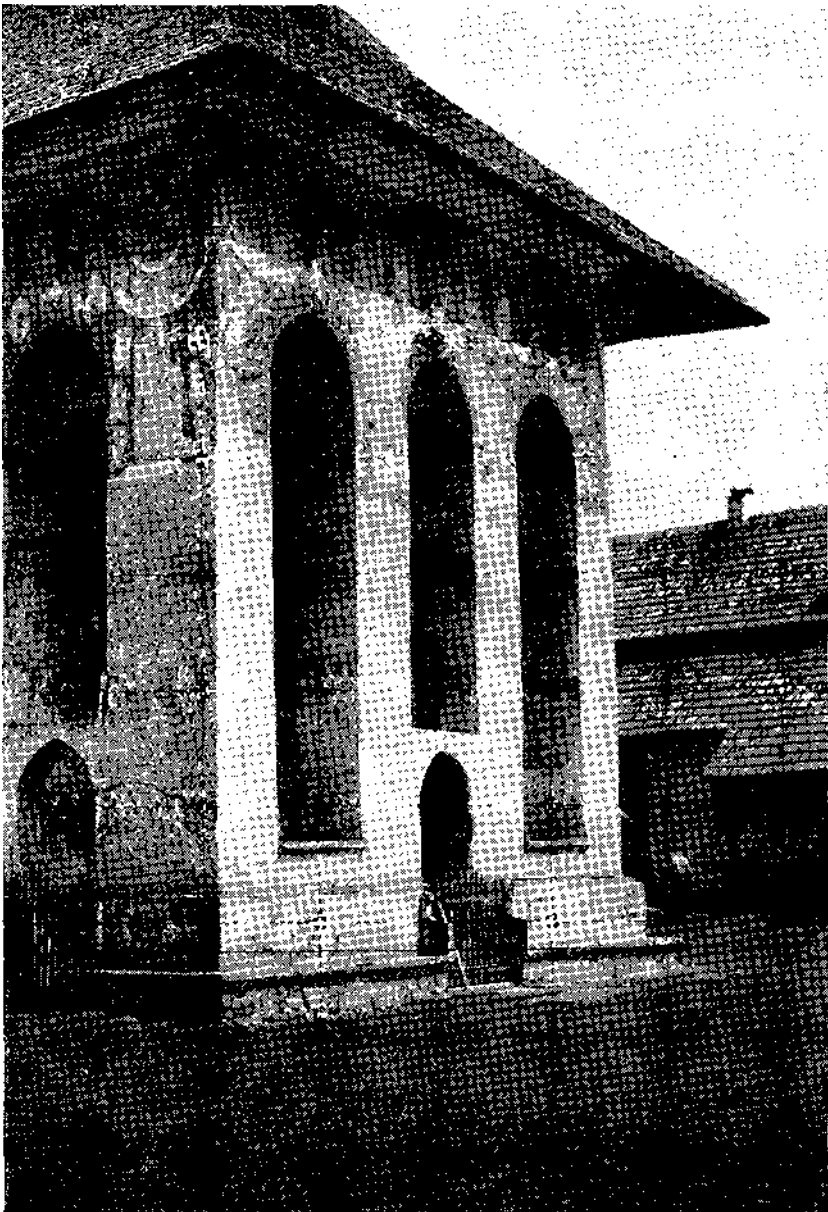

Fig. 13. Biserica văzută dinspre vest. Pridvorul

diagonală. Acoperișul cu învelitoare de șită păstrează încă forma pante rezezi, îndulcite spre bază cu o strășină largă, învelind separate elemente ale clădirii, așa cum poate fi văzut și astăzi în vechile tablouri.

Distribuția generală a planului bisericii Moldovița este vădit în cea de la biserica Humorului, construită cu doi ani mai înainte, cu caracteristic pridvor deschis ale cărui arcade înalte se ridică pe toată înălțimea și cu aceeași încăpere a tainiței așezată la etaj peste gropnița și pronaos. Dimensiunile bisericii Moldovița sînt însă mai mari; ea are oosebire de Humor, o turlă ridicată peste naos, iar pridvorul cu trei loc de două, deschise în fațada vest, reprezintă o formulă mai bună de la Humor.

Cu tot frumosul efect plastic realizat în fațadă prin puternicele contrasturi de umbră și lumină introduse, pridvorul deschis al Moldovitei este considerat în acest fel în arhitectura din Moldova, ne mai fiind folosit la nici un moment de mai târziu. Explicația nu poate fi căutată desigur decât în condițiile surile provocate de viscolul iernilor grele, care îngrămădea zăpada în

Façadele, la fel ca la Probota și Humor, sînt acoperite în întregime cu tencuială. Interesantă este aici prezența unui al doilea strat de tencuială sub stratul de pictură. Pe acest strat mai vechi se află reprezentarea de zidărie din cărămidă aparentă, cu rînduri alternante de cărămizi roșii despărțite prin rosturi albe. Această decorație zugrăvită, este răstimpul celor cinci ani cît se știe că a rămas biserica nezugrăvită.

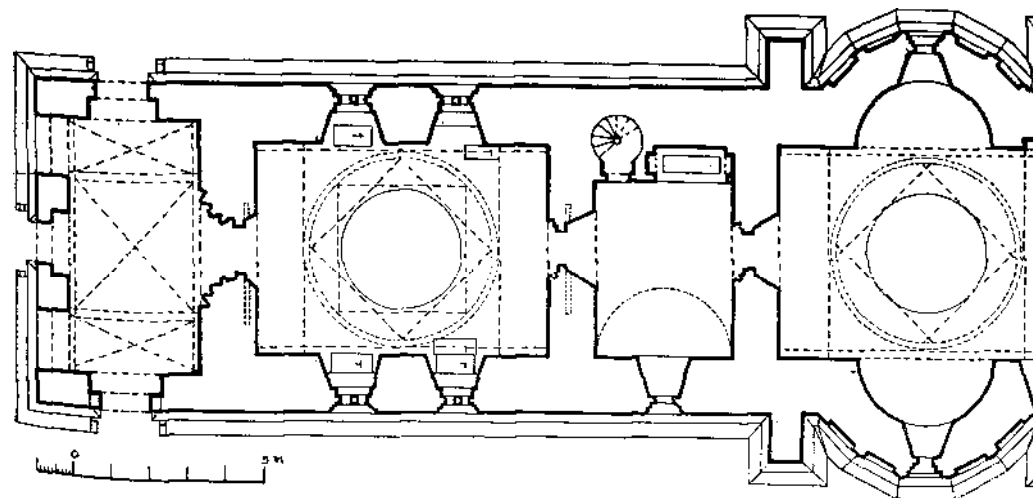
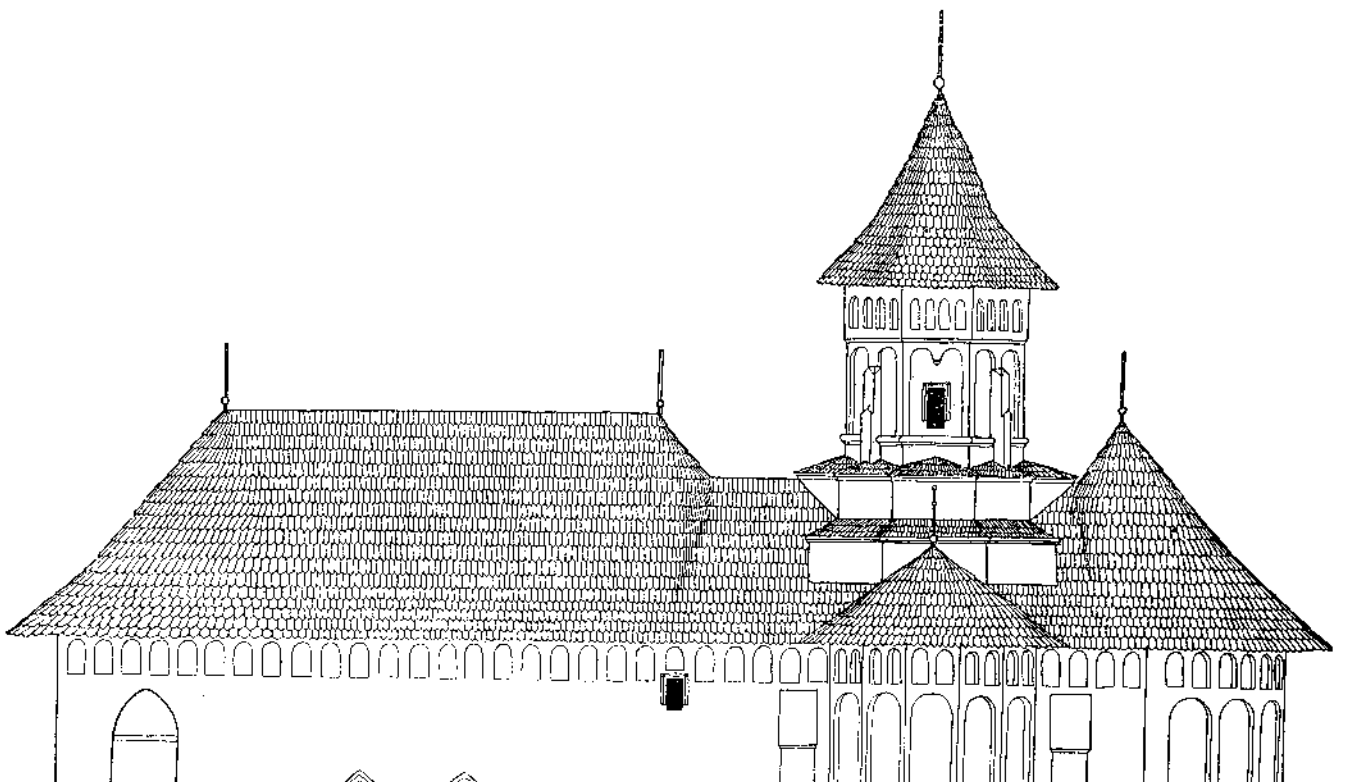

Fig. 14. Biserica. Planul

¹ G. Bals, *Bis. moldov. veac. XVI*, B.C.M.I., an. XXI, 1928, p. 37.

Fig. 15. Biserica. Secție longitudinală

ce fel înțelegeau meșterii acelor vremuri să dea o înfățișare îngrijită, fie chiar provizorie, monumentului, pînă la primirea finisajului definitiv

Biserica Moldovitei cuprinde un pridvor deschis, urmat pe rînd de pronaos, cameră pentru morminte (gropniță), naos cu două abside laterale, altar. O turlă îngustă și înaltă așezată pe două baze stelate suprapuse se ridică deasupra mijlocului naosului. Pridvorul, de formă dreptunghiulară, are cinci arcade mari deschise, în arc frînt la partea superioară, din care trei dispuse pe fațada vest și cîte una pe fațadele laterale. Arcada din axa fațadei principale cît și cele două laterale sînt mai scurte decît celelalte, avînd prevăzute dedesubtul lor intrările în pridvor, deschise și ele și arcuite în arc frînt.

Bolțile pridvorului sînt împărțite în trei suprafețe inegale prin două arce dublouri: una centrală de formă pătrată și două laterale, dreptunghiulare, boltite toate „în cruce” prin intersecția a doi cilindri.

Intrarea în pronaos se face printr-un portal de piatră lucrat în stil gotic, așezat în axa bisericii. Ușa dreptunghiulară, cu un ancadrament profilat de piatră, dublat de un al doilea ancadrament în arc frînt, tot de piatră profilată și cu timpan plin în partea arcuită, este înscrisă într-un al treilea ancadrament de piatră de formă dreptunghiulară. Profilurile de tip gotic, adînc scobite, ale celor trei ancadrame sînt dispuse într-un plan oblic în raport cu fața zidului. Foaia ușii din lemn de stejar masiv, căptușită cu fișii de tablă de fier țintuită în cuie cu floare lată, are broasca și clanța veche cu minerul în formă de frunză. În spatele ușii se mai păstrează încă drugul de lemn alunecînd în grosimea zidăriei, care asigură trainica zăvorîre a intrării.

Pronaosul, de formă dreptunghiulară, este bine luminat prin patru ferestre mari și înalte, dispuse cîte două în pereții laterali sud și nord. Lucrate în arc frînt, caracteristic goticului, cu timpane de piatră traforate și colonete mediane care le împart în două pe toată înălțimea lor, ele sînt așezate la fața exterioară a zidului, cu parapetul oprit mult peste nivelul soclului. Spre interior glafurile, depășind grosimea parapetului, mai îngustă decît zidul, sînt prelungite în "jos pînă la nivelul pardoselii.

Deosebit de frumoasă apare bolta așezată la o înălțime bine proporționată față de dimensiunile încăperii. Sistemul de boltire cu opt arce întretăiate, interesant ca rezolvare constructivă și de un mare efect decorativ, este același cu cel de la pronaosul bisericii lui Ștefan cel Mare din Hîrlău, primul de acest fel în Moldova (1492), și de la biserica lui Petru Rareș de la Probota (1530). între cele patru arce mari sprijinite pe console, care determină spațiul pătrat central și calota sferică așezată deasupra prin mijlocirea obișnuitelor triunghiuri sferice (pendentivi) din colțuri, este intercalat în locul celor patru arce moldovenești

¹ Asemenea zugrăveli se întîlneau încă din vremea lui Ștefan cel Mare, fie în exterior, pe fețele adîncite ale ocnitelor care urmau să fie ulterior pictate, ca la mănăstirea Neamț, Sf. Ion din Piatra, Sf. Ilie, Bfilinești, Precista din Bacău etc, fie în interior, unde acopereau porțiuni din bolți și pereți, ca la mănăstirea Neamț, Sf. Ion din Piatra, Cotnari etc.

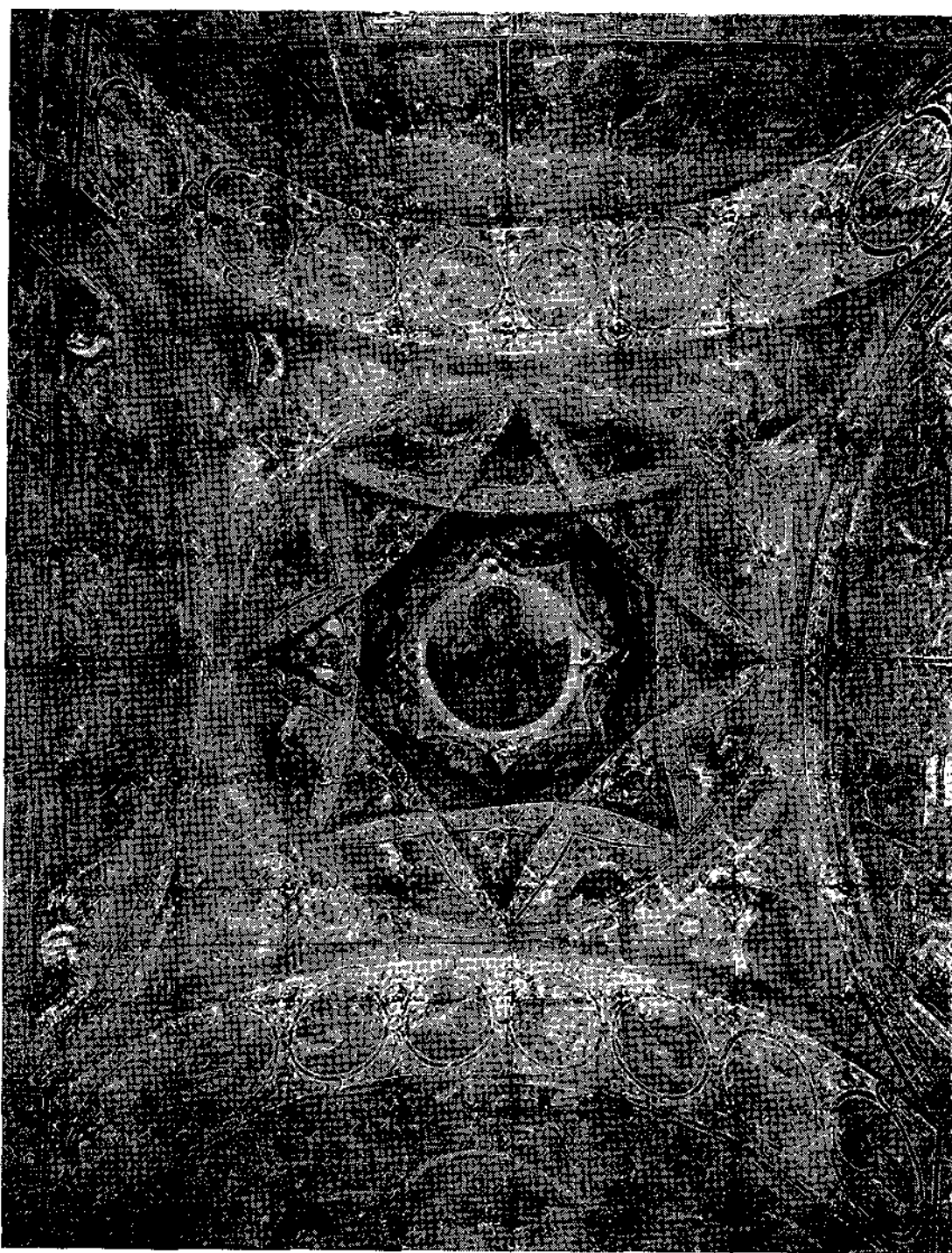

Fig. 18. Biserica. Bolta pronaosului

în diagonală, un sistem de opt arce întretăiate. Trebuie să fie diferit, din punct de vedere constructiv, de cel mai cunoscut în diagonală se desprind dintr-o suprafață verticală cilindrică. Aceste arce sînt pe jumătate înglobate într-o zonă sferică, aparînd cu o grosime mare la partea lor superioară, dau

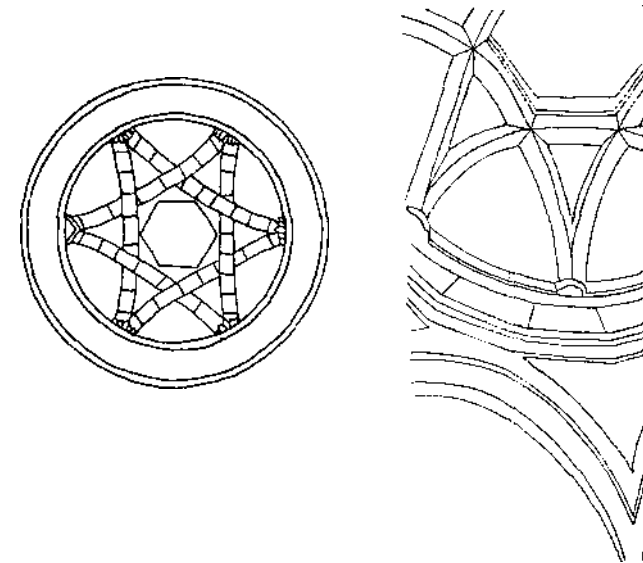

Fig. 19. Bolțile bisericilor din Horakert și Horanaș

robustă, dar greoaie, potrivită în cazul susținerii turlelor, pe cînd aici construcția, mai puțin vizibilă și cu grosime redusă, este mai elegantă și de mai mare efect decorativ.

Ținînd seama de numeroasele documente cunoscute, unei importante colonii de armeni emigrați în Moldova, de priceperea lor în arta de a clădi și de asemănarea acestor arce întretăiate și cele ale unor monumente mai vechi, poate presupune că apariția lor în Moldova se datorește cunoștințelor al acestui procedeu, care a știut să transpună în piatră construcția de piatră folosită în țara sa. Înrudirea de la Moldovița și acelea ale bisericilor din Horakert și Horanaș este incontestabilă.

Din pronaos, printr-o ușă dreptunghiulară împodobită cu profilat de piatră cu cornișă așezată deasupra, se pătrunde

¹ Buniatov și Iaralov, *Arhitectura Armeniei* (în limba rusă), p. 115, fig. 98.

telor, de formă dreptunghiulară, scundă și boltită în senicilindru, în care se găsește mormîntul episcopului Efrem. Adăpostit sub chivotul cu boltă de cărămidă tencuită și colonete de piatră, el se află alipit de peretele dinspre nord.

Printr-o scară circulară cu trepte masive de piatră, pe jumătate scobită în grosimea zidului din colțul de nord-vest, se ajunge într-o încăpere la etaj, de aceleași dimensiuni și boltită la fel cu cea de jos. Aci erau păstrate odoarele bisericii, în nișe anume adincite în pereți.

Atît gropnița de la parter cît și tainița de la etaj sînt luminate printr-o singură fereastră mică dreptunghiulară, deschisă în peretele dinspre sud.

Printr-o ușă simetrică și identică ușii dinspre pronaos, se trece mai departe în naos. De formă dreptunghiulară și lărgit la mijloc prin cele două abside laterale, acesta este prelungit spre răsărit cu absida altarului, încadrată de nișele adînci ale proscomidiei și diaconiconului prevăzute în grosimea zidului. Absidele laterale, semicirculare în interior și poligonale cu cinci laturi în exterior, cît și absida altarului, mai adîncă și cu șapte laturi în exterior, sînt boltite în sferă de sfera.

O tîmplă înaltă de lemn sculptat desparte naosul de altar.

Cîte o fereastră dispusă în axa celor trei abside, de dimensiuni mult mai mici decît cele ale pronaosului, la care se adaugă, în mod neobișnuit, încă o fereastră în peretele dinspre sud, în fața tîmplei, dau lumina necesară încăperilor. Aceste ferestre, cu un arc ușor frînt la partea superioară, au un ancadrament de piatră cu profiluri gotice format din baghete întretăiate. Proscomidia și diaconiconul au și ele cîte o ferestruica mică și îngustă, încadrată cu o ramă simplă de piatră.

Peste spațiul naosului se ridică turla înaltă, circulară în interior și octogonală în exterior, așezată pe două baze suprapuse de formă stelată cu opt vîrfuri. Întreg masivul de zidărie al turlei și al bazelor sale este susținut prin obișnuitul procedeu de boltire moldovenesc cu arce suprapuse. Peste primul rînd de patru arce mari pornite pe console, care reduc spațiul dreptunghiular la un pătrat, se ridică, prin mijlocirea cunoscuților pendentivi de colț, un prim cilindru, din pereții căruia se desprinde al doilea rînd de patru arce așezate în diagonală față de cele inferioare. Deasupra lor, cu diametrul astfel micșorat, se înalță tamburul cilindric al turlei, închis cu o calotă sferică la partea superioară.

Pentru echilibrarea împingerilor date de arcele mari transversale, pereții laterali nord și sud sînt proptiți în exterior cu cîte doi contraforți masivi ridicați pînă la nivelul nașterii bolților. Un al cincilea contrafort, mult mai mic, oprit la înălțimea pragului ferestrei, este așezat în axa absidei altarului.

În exterior apare în toată strălucirea ei pictura care îmbracă în întregime suprafața pereților între soclu și cornișă, înlocuind decorația cu materiale aparente a monumentelor epocii anterioare. Din vechiul sistem decorativ se mai păstrează

doar rîndul ocnitelor mici înșirate de jur împrejur sub corpul bisericii, precum și firidele alungite ale absidelor una pe fiecare latură. Peste toate aceste oenițe și firide, a pereților și peste fețele contraforților se desfășoară pictura și tablouri. Numai ancadramentele de piatră profilată ale copertinelor contraforților și soclul cu copertina sa de piatră păstrează materialul aparent.

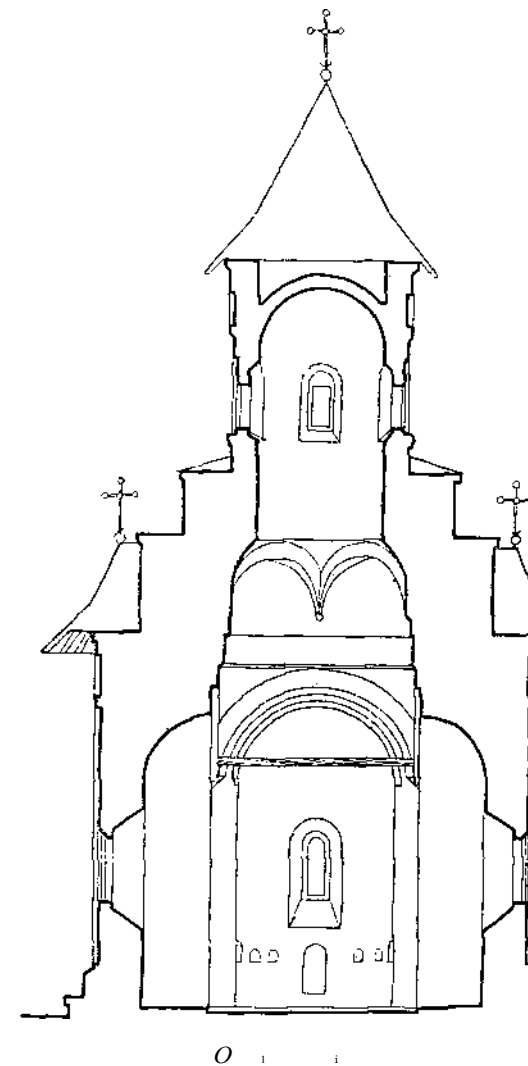

Fig. 20. Biserica. Seejje transversală prin

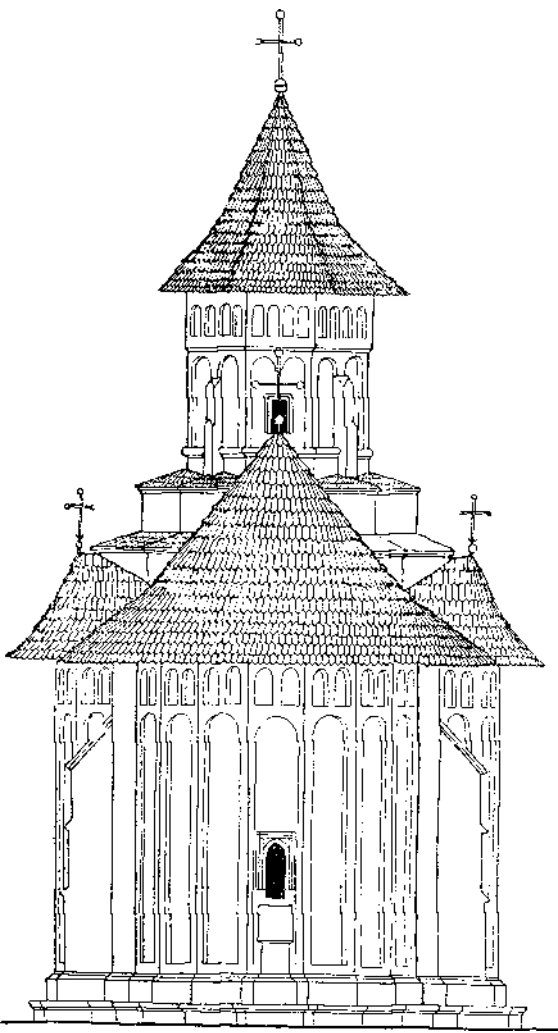
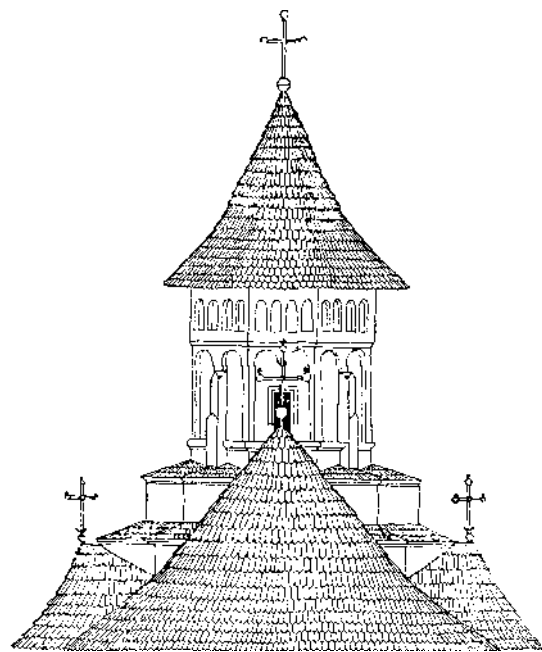

Fig. 21. Biserica.
Fațada est. Elevație. Starea actuală

" i. 1GQGQGGQD

Fig. 22. Biserica.
Fațada vest. Elevație. Starea actuală

Fig. 23. Biserica. Acoperișul din tabloul

Soclul din piatră brută aparentă este acoperit cu și este lărgit la partea inferioară cu o bancă lată executată din piatră fățuită. Cele trei intrări în pridvor, care intră în pridvor, sunt acoperite cu rame de piatră.

Cornișa bisericii este executată în mod excepțional de fin tencuită cu profiluri liniare trase. Este posibil să fie executată din piatră, din care nu s-a găsit însă nici o urmă.

Turla octogonală înălțată peste cele două baze stă pe tencuită, dar fragmentele de pictură, păstrate încă pe acoperișul sub care se găseau ascunse, arată că erau în turlă, străpunși pe patru laturi de ferestre dreptunghiulare din piatră profilată și întăriți pe celelalte patru laturi prin împodobite cu cruciulițe de piatră, sînt împărțiți în două. La partea inferioară, un soclu ușor lărgit se oprește la baza turelor. La mijloc, un rînd de firide îngemănate, dispuse alternativ încalecă ferestrele și contraforții. La partea superioară, ca și soclul, un număr îndoit de ocnițe înguste și alungite

Acoperișul bisericii, cu învelitoare din șită de brad, nu mai păstrează iormele sale din vechime¹. Pînă în anul 1954, cînd s-au făcut modificări parțiale pentru degajarea bazelor turlei, el îngloba aproape în întregime cele două baze stelate formînd partea inferioară a turlei. Tabloul votiv aflat în pictura din interior, unde vechile forme apar foarte bine precizate, arată că acoperișul înalt cu pante repezi, așezat peste corpul din față al bisericii, avea în jurul turlei acea caracteristică denivelare a coamei menită să degajeze bazele și să accentueze linia verticală și zveltețea turlei, care apare în toate reprezentările votive ale monumentelor din acea epocă.

Cu ocazia actualelor modificări provizorii și parțiale ale acoperișului, care nu au avut ca scop o restaurare totală, s-au găsit în pod, sub nivelul coamei existente, cîteva fragmente de pictură și tencuiala, precum și găurile din zidărie ale fostelor piese de șarpantă, care dau indicații asupra vechei linii a acoperișului.

*

Dimensiunile principale ale bisericii sînt:

Lungimea totală (fără contrafort)	32,80 m
Lărgimea	8,50 m
Grosimea zidurilor	1,50 m
înălțimea corpului bisericii la cornișă	10,00 m
înălțimea turlei la cornișă	20,00 m

SCULPTURA

În decorația sculptată a mănăstirii Moldovița se vădesc clar cele două faze principale din viața artistică a monumentului².

Elementele sculptate ale bisericii sînt cele caracteristice mijlocului veacului XVI, pe cînd pietrele de mormînt adăpostite în gropnița și pronaosul ei, ca și decorația celorlalte clădiri din ansamblul mănăstirii, aparțin primei jumătăți a veacului XVII.

Decorația sculptată în piatră a bisericii din Moldovița se mărginește, ca și la toate celelalte monumente moldovenești, strict la elementele de arhitectură. Ancadramentele de uși și ferestre, copertina soclului, cornișele-lintel ale ușilor interioare și, într-o epocă mai tîrzie, chivotul mormîntului episcopului Efrem, sînt toate împodobite cu o bogată profilatură cioplită în piatră. În cea mai mare parte din această decorație este evidentă influența preponderentă a artei gotice, arătînd încă o dată rolul pe care l-au jucat meșterii cioplitori de piatră veniți de peste munte.

¹ Dr. Petre Luția, *Raport*, Bul. Corn. Mon. Ist., 1926, p. 132—135.

² G. Balș, *Bis. moldov. veacul XVI*, p. 36—37.

Fig. 24. Biserica, Fereastra pronaosului

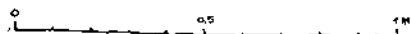
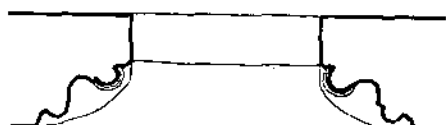
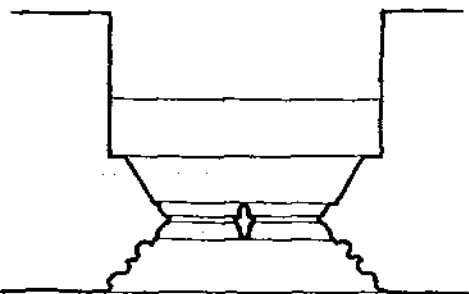
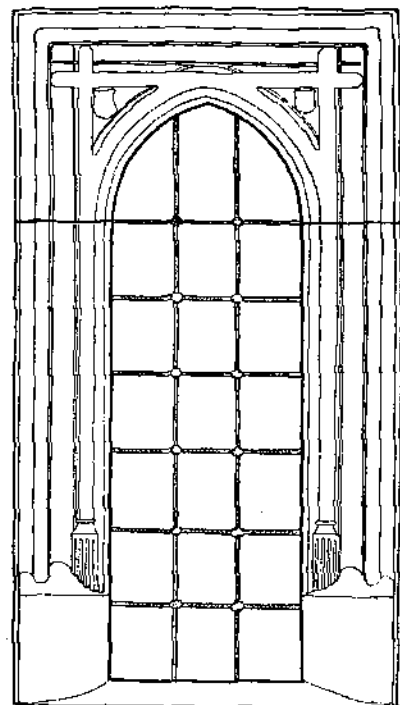
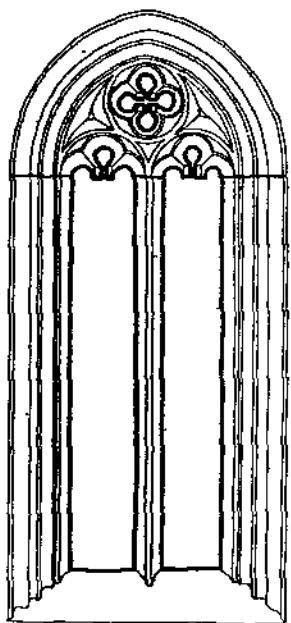

Fig. 25. Biserica.
Fereastra pronaosului. Plan, elevație

Fig. 26. Biserica.
Fereastra naosului. Plan, elevație

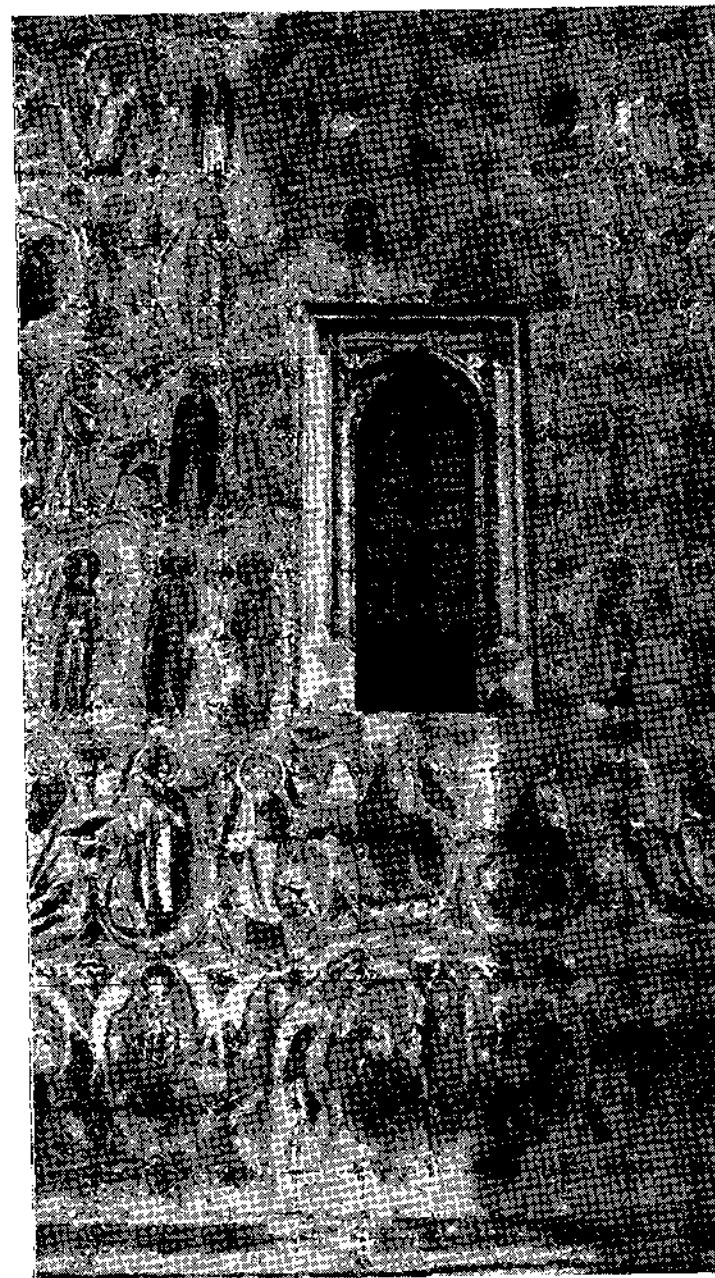

Fig. 27. Biserica. Fereastra naosului

Ferestrele mari au timpane de piatră traforată lucrată în stilul gotic denumit «raionant».

Ferestrele mici de la gropniță și de la abside, în arc frînt, au ancadrame dreptunghiulare cu profiluri gotice, ale căror baghete, încrucișate la partea superioară, au baze sculptate, rezemate pe un plan înclinat la partea inferioară. Mici scuturi sculptate decorează colțurile de la încrucișarea baghetelor principale. Profilul copertinei soclului este la fel cu cel de la Humor, Hirlău și alte biserici.

Portalul, încadrat de soclul cu copertina teșită la 45°, are obișnuitele profiluri din «cave»-uri și muluri gotice, cu bazele sculptate rezemate pe planul înclinat al postamentului ușii. Timpanul prins în arcul frînt al ancadramentului este decorat cu o frumoasă pictură reprezentînd Buna Vestire, hramul bisericii.

Ușile interioare sînt singurele elemente unde influența gotică este micșorată prin înrîurirea noului stil al Renașterii, care apare în tratarea profilurilor. Această influență nouă se vede în cornișa-lintel de piatră, așezată deasupra ușilor gropniței, cu profiluri clasice, la fel ca la Probota și Humor.

Pisania are la partea superioară o mică cornișă gotică întoarsă pe marginile laterale și sprijinită pe mici scuturi decorative folosite drept console.

În afară de sculptura aceasta legată de monument, există în naosul și pronaosul bisericii o serie de pietre de mormînt din veacul XVII, dintre care unele sînt decorate cu motive florale asemănătoare cu cele de la mobilierul mai recent — tetrapodiile și fragmentele de tîmplă — de la începutul secolului XVII.

Chivotul așezat peste mormîntul episcopului Efrem ca un baldachin boltit, sprijinit pe coloane scurte de piatră, deși de formă gotică, are drept motive sculpturale frîngii împletite și răsucite alternînd cu ciubuce în solzi, deorînd coloanele și arcul frontal, caracteristice epocii ulterioare cînd a fost adăugat mormîntul (lfj19). O inscripție slavă cu litere elegante și foarte regulat scrise este săpată pe arcul de piatră al baldachinului¹.

În execuția decorației pietrelor de mormînt din gropniță și din pronaos se poate distinge mîna unor meșteri de valoare inegală. Astfel printre cele mai bune exemple este piatra episcopului Efrem, de formă trapezoidală, ușor înălțată deasupra pardoselii, încadrată cu un chenar decorat cu vrej meandric și flori de cerceluș, urmat de o inscripție slavonă frumos săpată. Cîmpul este ornamentat cu frunze de spin stilizate, flori și boboci de lea, desenate cu un contur precis și regulat. Altele însă, au o compoziție îmbîcsită, prea încărcată și sînt lucrate cu mai puțină îndemînare. Motivele sînt și ele diferite — vrejuri împletite cu floare de cerceluș, lujeri care ies din vase cu cununi legate, flori și fructe de rodii — și se aseamănă cu cele aflate pe tetrapodiile de lemn din biserică. Chiar și atunci cînd se mai păstrează tradiția vechei decorații a vrejurilor de acant dispuse în formă de inimă, dar fără palmeta lobată de altă dată, compoziția

Fig. 28. Biserica. Portalul pronaosului

¹ V. cap. VII, nr. 5.

rămîne confuză și execuția stîngace. Mai sînt și cîteva pietre, acelea ale episcopilor, decorate cu o simplă cruce cu două brațe și cu semnele patimilor. În genere calitatea sculpturii funerare de la Moldovița este inferioară aceleia de la Sucevița, de pildă, care datează din aceeași perioadă.

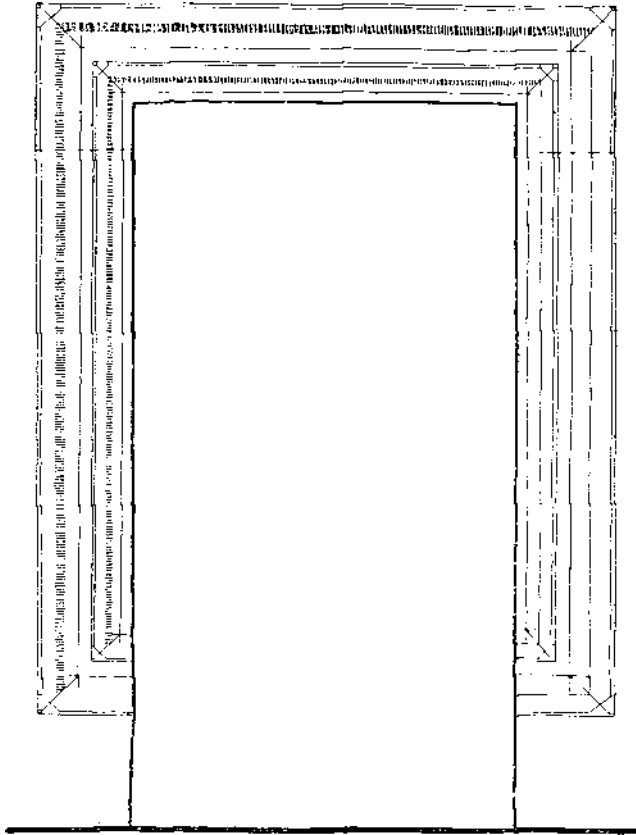

Fig. 29. Biserica. Ușa naosului

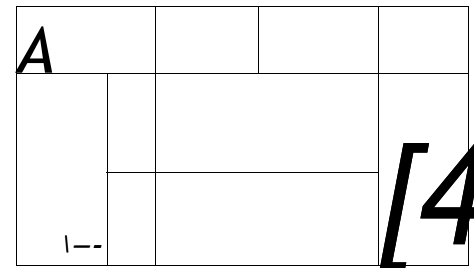
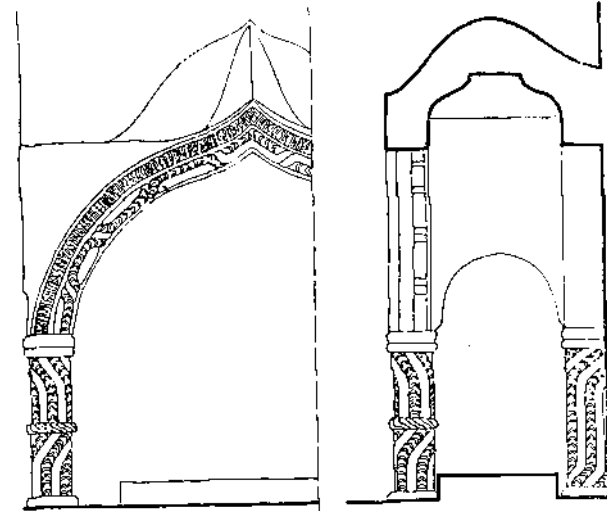

Fig. 30. Biserica.
Mormîntul episcopului Efrem. Plan, secție, elevație

Veștnîntul de zugrăveală care îmbracă întreaga biserică¹ — „glorioasă foaie de pergament, muiată în albastru și scrisă de sus pînă jos cu figuri și scene” — asemenea unei cărți bogat împodobită cu miniaturi², pictura Moldovitei constituie pînă azi, împreună cu aceea a Voronețului, cea mai prețioasă și fermecătoare realizare din epoca lui Petru Rareș. Din grupul bisericilor înălțate sau numai zugrăvite în exterior în această perioadă, numai Moldovița și după ea Voronețul și-au păstrat, în deosebi pe fațada de sud și pe absidele de est și de sud, strălucirea coloritului, uimitor de viu și de cald. Cei peste patru sute de ani scurși de la realizarea acestei opere, în ciuda iernilor grele moldovenești, parcă au contribuit printr-o ușoară patină la accentuarea prospețimii și farmecului ei. În interior însă, mai ales în absida principală și în naos, pictura este întunecată, fumul luminărilor i-a răpit din strălucirea-și intensitatea inițială. În gropniță³ și pronaos, mîini uneori nedibace au lăsat urmele unor restaurări din veacul XVII, din fericire însă numai o repictare, culoare peste culoare, care n-a schimbat compozițiile și, în linii mari, nici stilul original.

Executată în anul 1537, cinci ani după înălțarea construcției, așa cum indică inscripția⁴ zugrăvită deasupra intrării în gropniță și pisania⁵ în piatră de lîngă intrare, pictura Moldovitei este opera unui mare artist din școala de zugrăvi moldoveni, formată în această perioadă, îndemînateci ilustratori, desăvîrșiți decoratori și talentați povestitori, care scriau (pisali) cu multă vervă și spontaneitate pe pereții bisericii scene religioase. Tendința de umanizare a figurilor divine și introducerea simțămîntelor profund omenești într-o serie de povestiri — cum sînt, de pildă, acelea din ciclul Acatistului Maicii Domnului sau în unele scene din Patimi etc. — sînt trăsăturile proprii ale acestei picturi, evidente mai ales la Moldovița, care o deosebesc de pictura monumentelor lui Ștefan cel Mare.

Din punctul de vedere al conținutului de idei și al programului iconografic, pictura interioară a Moldovitei continuă în linii mari tradiția anterioară. Decorația cupolei, cu Pantocratorul dominînd în creștet, proorocii și apostolii pe tambur, și principalele scene din viața lui Isus Cristos în pendentivi (Buna

¹ I. D. Ștefănescu, *l'evolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie*, p. 111—121 și indice; album, pl. XLVI—LV, LXIX, fig. 4.

I. D. Ștefănescu, *L'evolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie. Nouvelles recherches*, p. 35—37, album, pl. 5, fig. 2, pl. 8, fig. 2, pl. 28, 30, fig. 1, pl. 31, fig. 1, pl. 32-36, pl. 40, fig. 1.

I. D. Ștefănescu, *L'illustration des Liturgies dans l'ari (te Bymice et de l'OHent, Bruxelles, 1936*, indice, Moldovița și Vatra-Moldoviței.

Paul Heiry, *Les églises de la Moldavie du Nord*, Paris, 1930, p. 179—197, album pl. XIII, fig. 2, XIX, fig. 1—2, XX—XXIV, XXVII, XXXI—XXXIII. XXXVIII, fig. 1, XXXIX, XLI, fig. 2, XLIII, fig. 3, XLIV, fig. 2—3, XLV, fig. 1.

² I. D. Ștefănescu, *Mănăstirile Bucovinei*, București, 1941, p. 406.

³ V. cap. VII, nr. 2.

⁴ V. cap. VII, nr. 1.

Vestire, Nașterea, Botezul etc), cît și Maica Domnului cu Isus în brațe tronînd în conca absidei principale, încadrată de doi îngeri și de Ioachim și Ana, constituie subiectele obișnuite atît în bisericile mai vechi, cit și în acelea construite de Rareș. La Moldovița, în genere, în grupul acesta de picturi se poate admira mai de grabă dibăcia unor meșteri, care-și stăpîneau perfect meseria, lucrînd pe de rost, cu o linie elegantă și precisă, dar lipsiți de căldură, dînd personajelor aceleași atitudini stereotipe, înveștmîntind siluetele înalte și elegante în draperii rigide. Unele figuri însă, cum sînt, de pildă, acelea ale apostolilor din scena împărțării, de o eleganță căutată, deosebit de zvelte, cu talia mult ridicată, picioarele alungite și draperiile subliniind suplețea trupurilor, amintesc pe acelea din Quattrocento.

În alte scene ca Cina cea de taină, de pe peretele de est al absidei principale, ca și în unele episoade din ciclul Patimilor, care se desfășoară în lungi frize suprapuse, de pildă, în Judecata înaintea lui Pilat sau în scena Răstignirii, sînt evidente tendințele noi amintite mai sus, în care exprimarea sentimentului, de emoție, durere, deznădejde, este una dintre preocupările artistului. Scena reprezentînd pe Isus pe cruce, desfășurată în conca absidei de nord a naosului, este impresionantă în primul rînd prin amploarea compoziției. Pe un fond de arhitecturi simple, domină Mîntuitorul răstignit, încadrat de cei doi tîlhari și de soldați purtînd bonete de modă italiană în două culori. Pe figura Mîntuitorului, cu mușchii destinși, se citește tristețe și suferință. În stînga scenei sînt siluetele elegante ale Maicii Domnului și ale celor trei femei care o însoțesc, copleșite de durere, în dreapta sf. Ioan și un grup de soldați. Figura Maicii Domnului, aceea a uneia dintre femei și a sf. Ioan sînt fin desenate și foarte personale, pîrînd inspirate de un model viu. Portretele ctitorilor, Petru Rareș împreună cu Doamna Elena și doi copii, de pe peretele de vest al naosului, prin expresia ochilor, ținuta lor calmă și sobră, vădesc încercarea de a reda viața lăuntrică a personajelor, deși păstrează caracterul unor portrete „oficiale”.

Pictura din camera mormintelor este mult afumată și a suferit și cele mai mari retușari. Pe boltă și pe pereți, în scene mici, compartimentate, se reprezintă o parte din Menolog, care se va continua și în pronaos. Ultimul registru este ocupat de martiri. La est și în dreapta ușii care dă în naos se găsește o scenă mai amplu tratată, reprezentînd pe Isus Cristos tronînd ca „mare arhieru”, între Maica Domnului și sf. Ioan Botezătorul; deasupra ușii de est Maica Domnului orantă cu Isus pe piept, iar deasupra ușii de vest — Adormirea » Maicii Domnului. În pronaosul luminos datorită celor patru ferestre mari laterale, domină din creștetul bolții portretul Maicii Domnului, ca orantă cu Isus pe piept, cu brațele ridicate, înconjurată de îngeri și serafimi. Aceasta este ilustrarea troparului închinat Maicii Domnului: Născătoare de Dumnezeu Fecioară bucură-te, ceeace ești plină de dar...”, — de aceea în pendentivii mari sînt reprezentați pe un fond tratat cu motive arhitecturale, așezați la pupitrul lor de lucru, marii poeți ai lumii bizantine, Cosma, Iosif, Theofan și Damaschin, autori ai diferitelor

Fig. 33. Biserica. Tabloul votiv din naos. Petru Rareș și familia sa

Fig. 34. Biserica. Judecata din urmă. Detaliu. Pictură pe p

Imnuri închinare Maicii Domnului. În partea de sus a pereților și în timpene sînt redade cele șapte concilii ecumenice, iar în restul suprafeței pereților se desfășoară în scene numeroase și mărunte viețile sfinților, începînd din luna septembrie, pînă în luna martie. Portrete de martiri decorează partea de jos a pereților. Pe peretele sud șirul lor este întrerupt de scena Intimpinării Domnului, la stînga ușii de vest este Maica Domnului, în picioare, cu Isus pe piept, între doi îngeri. Arhanghelul Gavril din această scenă are însușirile unui portret viu. Chipul Maicii Domnului zugrăvit în exterior, în timpanul de deasupra intrării, ținînd cu duioșie în brațe pe Isus copil, cu obrazul lipit de al ei, este de asemenea plin de expresie și de căldură, apropiindu-se mult de însușirile unui portret. Această icoană este considerată ca una dintre cele mai frumoase realizări din pictura Moldovitei

Pictura pridvorului reprezintă scene religioase, care se desfășoară pe întreg peretele de est, de o parte și de alta a intrării. În realizarea acestor subiecte pictorii moldoveni și-au putut desfășura în voie întreaga lor imaginație și posibilitățile variate de exprimare. La Moldovița ca și la Voroneț, ceea ce impresionează în primul rînd este amploarea și echilibrul dat compoziției, la care participa zeci de personaje dispuse ritmat în șiruri, pe jilțuri sau în convoaie solemne, care se îndreaptă cu pași măsurați spre tronul hetimasiei, constituind centrul scenei.

În exterior, pe stîlpul care străjuiește intrarea de sud a pridvorului, sf. Gheorghe ucigînd balaurul și sf. Dumitru omorînd pe Lie sînt redați cu o mișcare plină de energie și de viață. Acatistul Maicii Domnului, în douăzeci și patru de scene, cu anexa lui, asediul Constantinopolului, împodobește fațada de miazăzi a pronaosului. Arborele lui Iesseu, o vastă compoziție, în care busturi de sfinți cresc din potirele florilor, ilustrînd genealogia lui Isus Cristos, este zugrăvit tot pe peretele sudic, corespunzînd camerei mormintelor. Pe cele trei abside se desfășoară biserica cerească și biserica pămîntească, ceea ce se numește cu termenul slavon: „Cinul”. Desfășurarea convoiului de sfinți, martiri, cuvioși, are drept centru absida principală, de unde se întinde pe zidurile celor două abside laterale. Deasupra ferestrei absidei de est este reprezentat Cel vechi de zile, încadrat de heruvimi și de serafimi. În registrul inferior este Isus Pantocrator, Isus copil în brațele Maicii sale între prooroci și apostoli; mai jos, Isus copil, în disc, acoperit de aer, între episcopii doctori și episcopii liturghisitori. Urmează apoi șirurile de mucenici cu cruci în mîini și cele ale cuvioșilor.

În întreaga pictură exterioară scenele și figurile sînt judicios distribuite, urmărind să pună în valoare proporțiile armonioase ale bisericii. Siluetele înalte și elegante ale personajelor sînt în acord cu suprafața curbă a absidelor, orînduirea lor procesională duce la un ritm liniar deosebit de interesant, în perfectă concordanță cu arhitectura monumentului. Pictura aceasta, dispusă în registre

¹ G. Balș, *Maica Domnului îndurătoarea în bisericele moldovenești din veacul al XVI-lea*. București, 1930, p. 8, fig. 1.

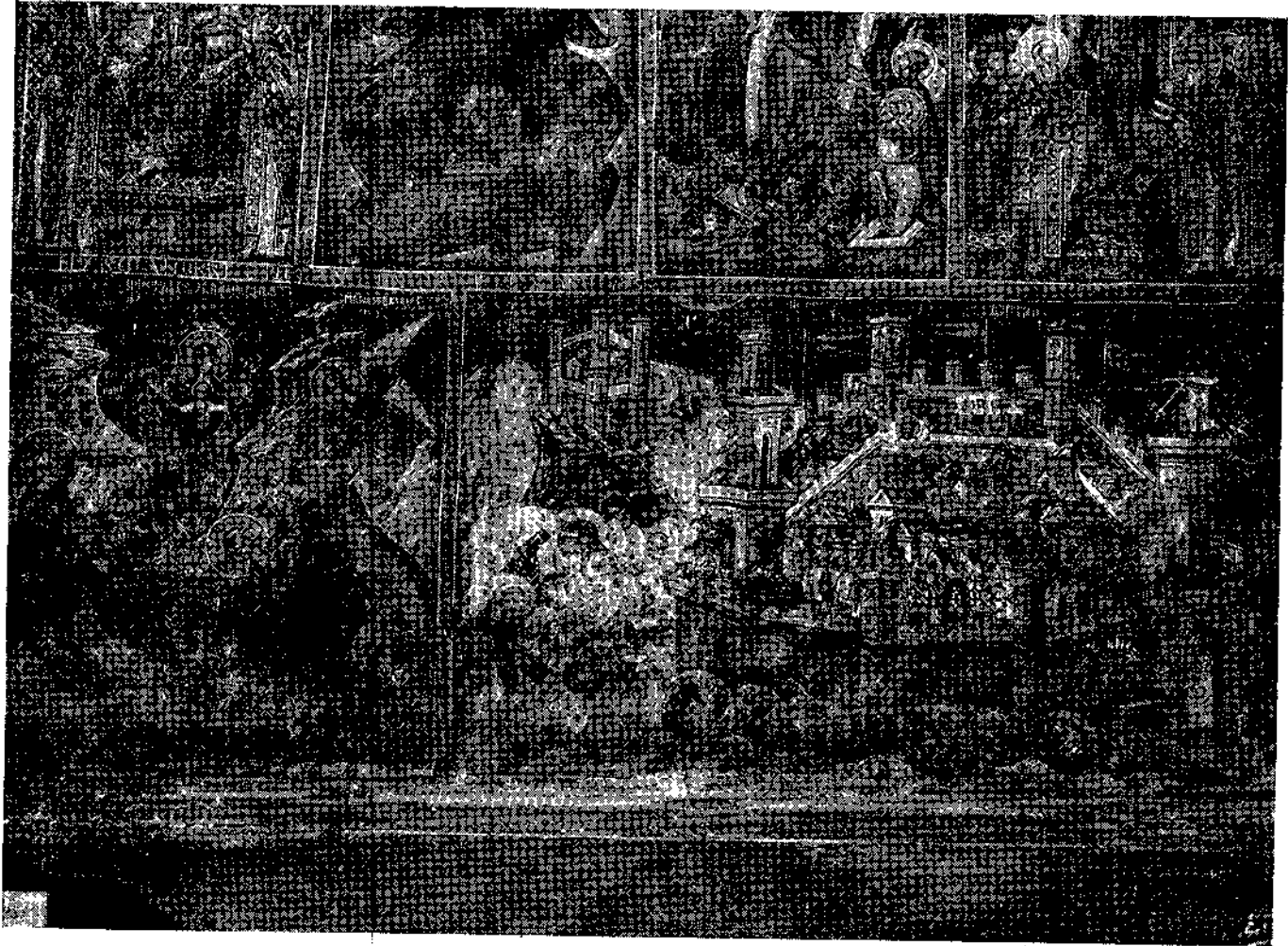
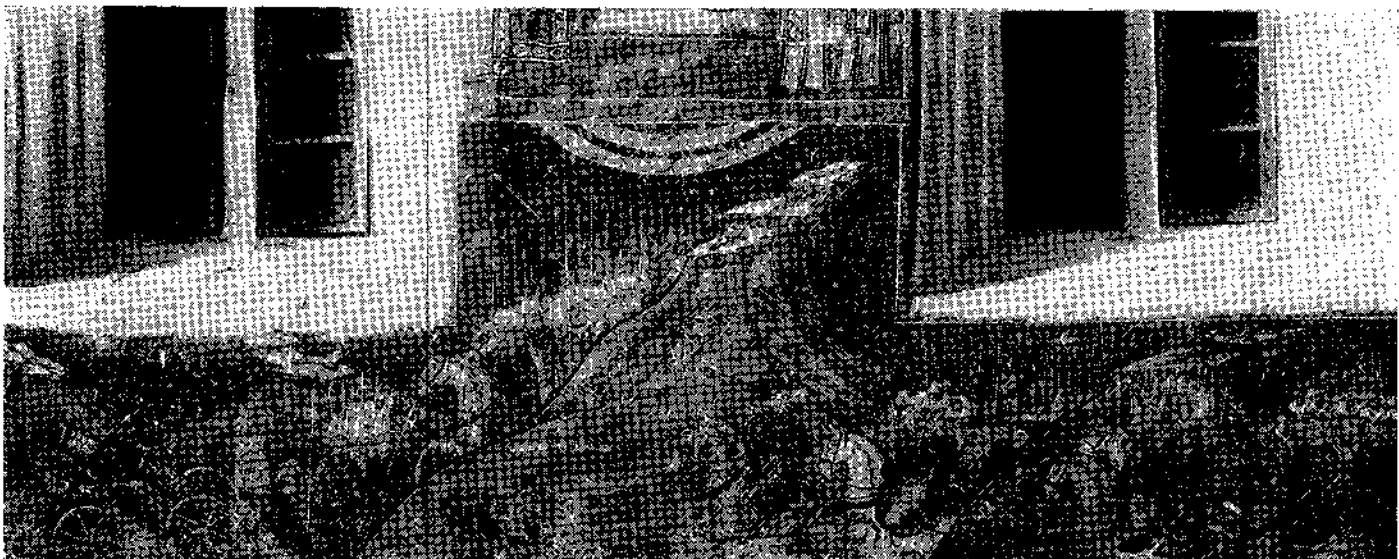

Fig. 36. Biserica, Asediul Constantinopolului. Pictură de pe fațada sud

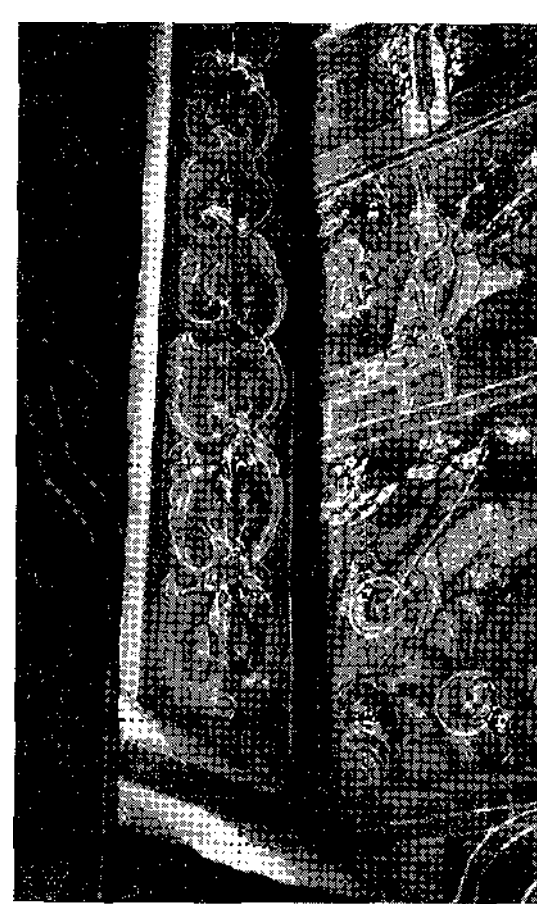

Fig. 38. Biserica. Motiv decorativ de pe gîaiuî unei ferestre din pronaos

Fig. 39. Biserica. Motiv decorativ de pe glaful uşii pronaosului

care trebuie urmărite treptat, de la soclu pînă la cornişă, pune în lumină formele bisericii, iar benzile cu variate ornamente care decorează intradosul firidelor și ocnițelor subliniază încă mai mult eleganța lor; întreaga pictură este parcă chemată să evidențieze calitățile arhitectonice ale bisericii. Verdele, care constituie în această pictură linia pămîntului și albastrul fondului, leagă construcția de iarba pajlștei din jur și de cerul pe care se proiectează silueta ei. La Moldovița ca și la Voroneț și Arbure privitorul rămîne cu impresia că biserica a crescut în locul pe care se găsește, fiind integrată întru totul naturii dimprejur.

Mișcările vii și variate ale personajelor, mai ales în cortegiile procesionale din exterior, desenarea corectă a monumentelor, felul în care sînt redată în unele scene draperiile, tendința de umanizare a unor tipuri, puterea de expri-

mare a sentimentelor, cît și verva povestirii, sînt calități de la Moldovița. Farmecul cu totul deosebit, înflorit al coloritului proaspăt, amintind culorile vegetale, bogălii decorative, mai ales florale și mai puțin geometrice, ca monument, leagă pictura Moldovitei nu numai de frumusețea în care a fost creată, dar și de costumul și țesăturile care păstrează, înfruntînd veacurile, aceleași motive pînă azi

Fig. 40. Biserica. Motiv decorativ de pe fațadă

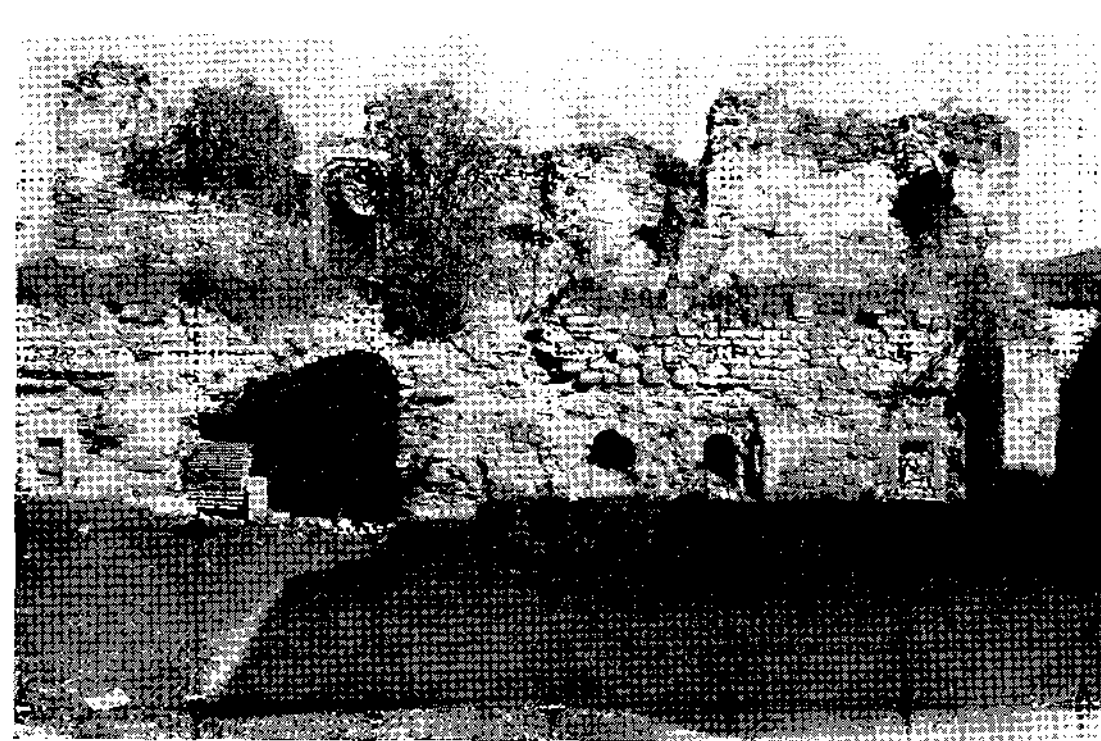

Fig. 41. Clisiarnița înainte de restaurare

b) CLISIARNIȚA

Cea de-a doua clădire importantă din ansamblul de la Moldovița este *clisiarnița*, împreună cu casa domnească de Ia Probota, Bistrița și Slatina, aceasta se numără printre puținele case păstrate în ansamblurile mănăstirești din veacul XVI și începutul veacului XVII. Ea a constituit obiectul principal al lucrărilor de restaurare în curs de execuție.

Clisiarnița era clădirea sau încăperea în care se adăposteau pe vremuri veștmintele de slujbă, în special acelea de rezervă, sfeșnicile, candelarele, cădelnițele, vasul cel mare de agbiazmă, proviziile de untdelemn și de ceară, luminările și aromatele. În această clădire, uneori legată direct de biserică, așa cum este la Neamț, alteori izolată, cum este, de pildă, la Moldovița, călugării de serviciu pregăteau cele necesare slujbelor de peste zi, curățau alăturile și argintăriile și adăposteau scoarțele, covoarele și toate țesăturile și broderiile care împodobeau biserica în anumite ocazii. Tot aici se depozitau darurile aduse de

credincioși, pînă la împărțirea lor. Clisiarnița servea clisiarhilor, adică grupului de călugări sau călugărițe cu persoane cu funcții determinate și anume alese pentru p

La mănăstirea Moldovița, clădirea aflată în colțul cunoscută după tradiția locală sub denumirea de «casa egumenească», era în realitate o asemenea clisiarniță. Pisană din piatră de curînd reșezată la locul ei. Aceasta, Efrem al Rădăuților, ridicată în timpul păstoriei sale (1711-1712), rămîne unul dintre puținele exemple de locuință din secolul XVII păstrate încă în Moldova.

De plan dreptunghiular, îndreptată cu fața spre zidul de incintă mai vechi, clădirea cu parter și etaj are la 1,50 m grosime, construită din zidărie de bolovani de brută de carieră și bolți de cărămidă.

Parterul cuprinde cinci camere înșirate, comunicînd între ele. Întinde din colțul nord-vest, de-a lungul zidului de incintă, de fațada de 22,50 m și o lărgime de 7,50 m. Un contraforț la nivelul etajului, proptește colțul de sud-est al clădirii și nu acoperă întreaga suprafață construită, fiind mai scund decât nivelul inferior. Zidul fațadei principale este retras cu 1 m față de parterului, iar lungimea sa este de numai 17 m, capătul de rulare rămînînd astfel neacoperit de etaj pe o lungime de 6 m.

Toate aceste camere sînt boltite, unele cu bolți înalte, altele cu bolți pătrunse (semicilindrice, cu lunete în colțuri).

Prima încăpere de la capătul dinspre vest, alipită zidului și neluminată, este de fapt un beci cu pardoseala coborâtă față de parterului, care își păstrează intactă bolta de piatră brută și drică turtită, executată cu neîndemînare. După struc

În organizarea mănăstirească marele clisiarh urmează imediat după mănăstirele mai mici, în care erau mai mulți clisiarhi, însărcinați cu grija materiei și cu rînduirea citirilor și cîntărilor de la sărbători și din timpul săptămînelor. În stătea grupul veștmîntarilor care aveau grijă de veștmintele pentru pînzeturi și broderiile bisericii, pe care le țineau în ordine, le curățau și le desigur în forme mult mai reduse, aceasta este organizarea și rolul clădirii importante, astăzi o simplă odaie.

* Kozal, *Inscripții*, p. 195—196; v. cap. VII, nv. 3.

G. Balș, *Bis. mold. XVI*, p. 194—201. fig. 241—242. fig. 262.

Corina Nicolescu, *Locuințe domnești în cuprinsul mănăstirii Moldovița*, în * *Studii și cercetări de istoria artei*, I, 1954, nr. 3—4, p. 78—82.

« Data construcției este precizată în pisanie: 1610—1612: s-a ridicat pe locul unei clădiri mai vechi, ale cărei urme au fost descoperite în sondaj făcut pe latura dinspre sud, unde a apărut temelia unui zid al unei refaceri se disting și în zidăria nordică, în unele mozaicuri. În camera 2 vest este de asemenea juxta pus unui zid mai vechi. Tot la etaj este și el adăugat, însă tot în vremea lui Efrem.

JZL

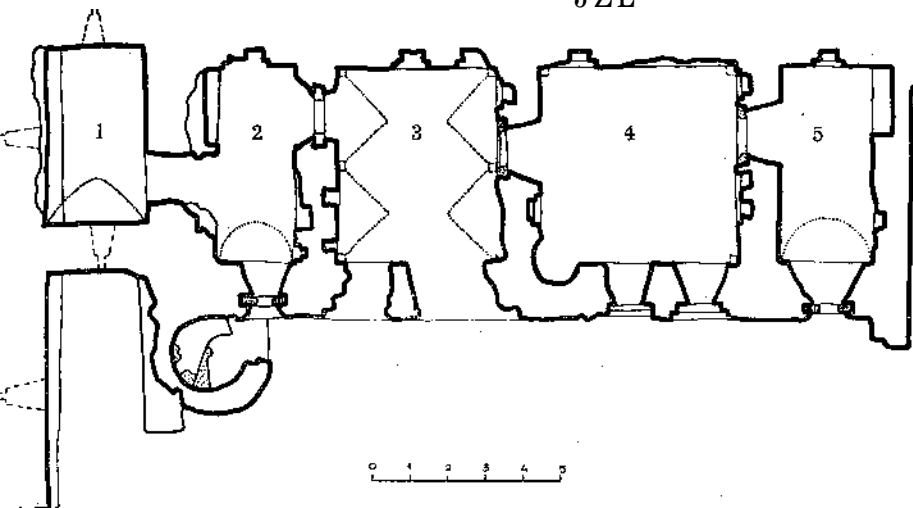

Fig. 42. Clisiarnița. Planul parterului, înainte de restaurare

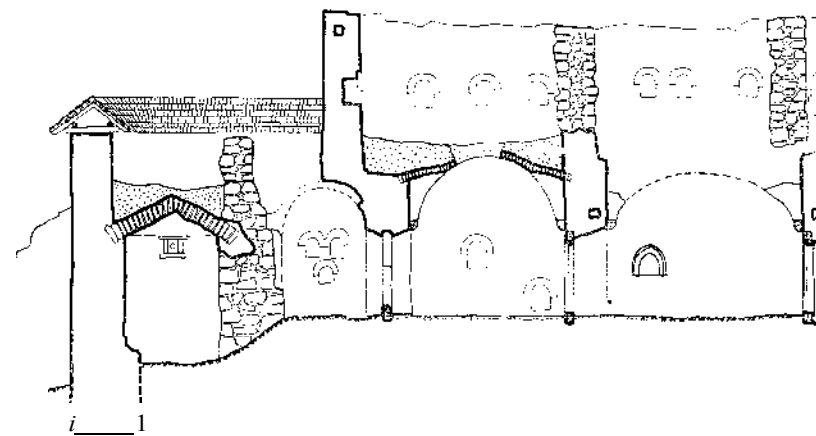

Fig. 44. Clisiarnița. Secție longitudinală, înainte de

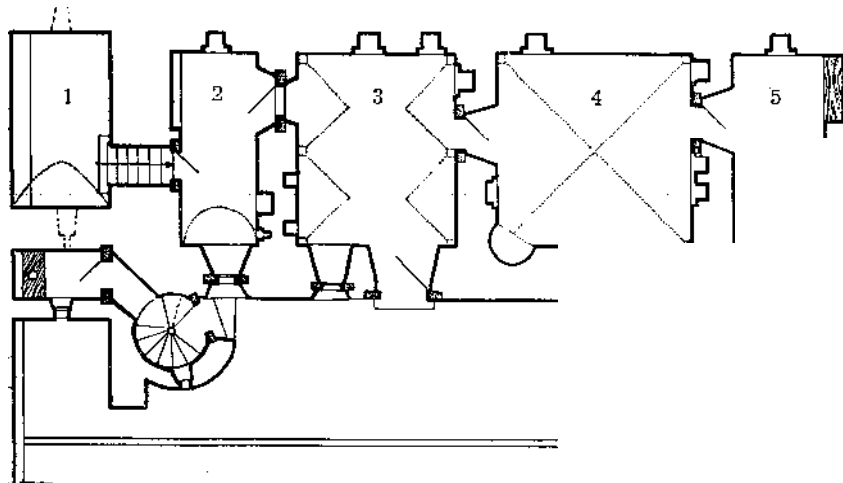

Fig. 43. Clisiarnița. Planul parterului, după restaurare

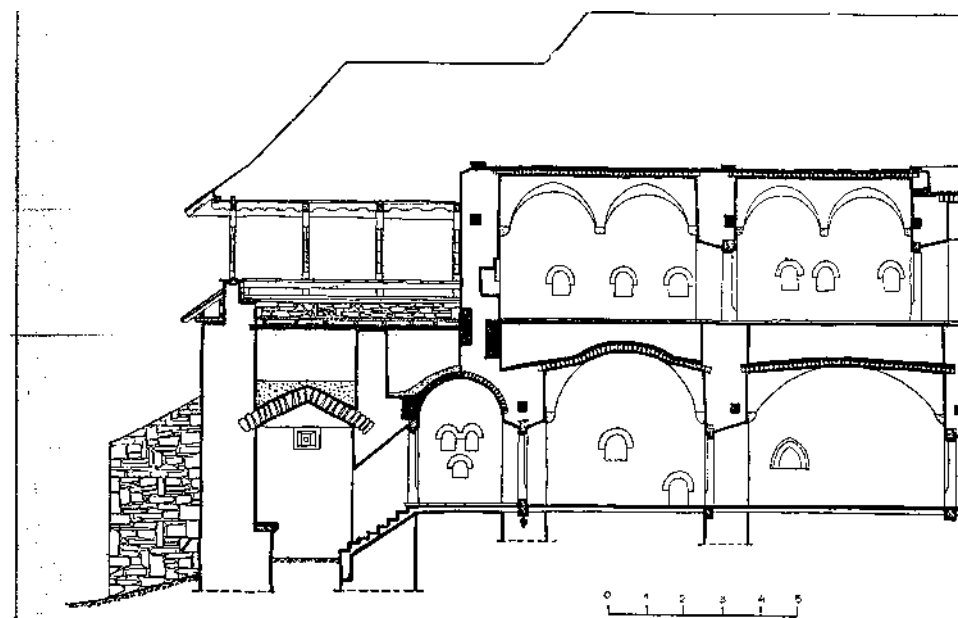

Fig. 45. Clisiarnița. Secție longitudinală, după res

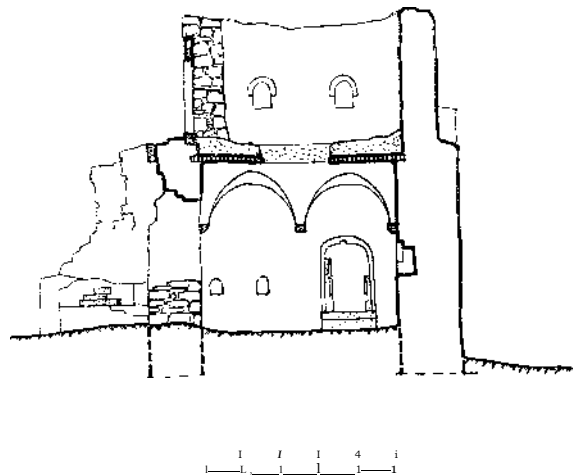

Fig. 46. Clisiarnița. Secție transversală, înainte de restaurare

acest beci de încăperea alăturată, arătând două moduri de construcție s-ar părea că face parte dintr-o clădire mai veche. Camera următoare, de aceeași formă dreptunghiulară, este luminată la capătul dinspre sud de o fereastră cu cadru de piatră originală. Bolta semicilindrică, prăbușită pe jumătate în sensul lungimii, a fost refăcută cu ocazia restaurării. În peretele dinspre nord două rînduri de ocnite suprapuse arată prefaceri la epoci diferite, la fel ca și peretele dinspre vest, unde zidăria adine mîncată prezintă urme greu de identificat. După aceste urme găsite au fost refăcute firidele adîncite în zid cu praguri din blăni de stejar. Camera a treia, de dimensiuni mai mari (4,20 m X 5,15 m), are o fereastră dreptunghiulară la fel cu celelalte și o ușă spre exterior. Bolta semicilindrică de cărămidă, străpunsă în coaste de cîte două lunete, este sprijinită pe console de piatră.

Alăturată acestei camere de intrare și de dimensiuni asemănătoare (5,20 m X 5,20 m), cea de a patra cameră are o bolta mănăstirească formată din două semicilindrc întretăiate cu muchiile intrînde (boltă în cruce). Încăperea este bine luminată prin cele două ferestre deschise în fațada sud. În colțul de sud-vest se mai păstrează urmele unei interesante vetre de plan circular cu un horn tronconic scobit în grosimea zidăriei. A cincea cameră care termină clădirea spre est, la fel de îngustă ca și cele din capătul opus, prevăzută cu fereastră spre sud, are o boltă semicilindrică de cărămidă.

Ușile care leagă camerele între ele au toate ancadrame dreptunghiulare profilate lucrate din blocuri masive de piatră, cu excepția ușii dinspre

¹ Zidul despărțitor de 1,50 m grosime al beciului, care pare a fi mai vechi, ește căptușit la fața ramerei vecine cu un zid mai subțire de 0,50 m grosime.

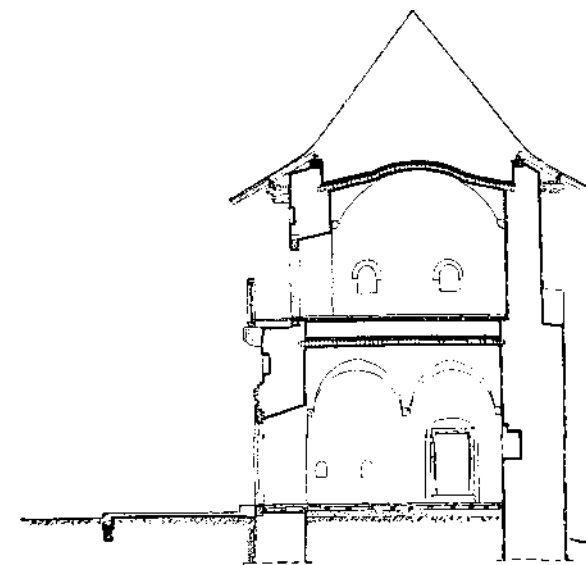

Fig. 47. Clisiarnița. Secție transversală, după

beci. Ferestrele, de formă dreptunghiulară, cu ancadra așezat cu o mică retragere de la fața exterioară a zidului, au ocazional nișe oblice, lărgite spre interior. Numeroase nișe executate în grosimea țesută cu zidăria de piatră brută a pereților, arcuite în frînt și subliniate cu arhivolte ușor retrase în grosimea zidului, sînt în pereții diferitelor încăperi.

La etaj, două din încăperi sînt de dimensiuni mici, dar foarte confortabile, așezate una în fața celeilalte, la capătul din fund. Camera din fund, alipită zidului de incintă, are o fereastră cu ochi rotund săpat într-o lespede de piatră, iar cea din fund spre est, la fel ca cele ale parterului. Ambele încăperi au cîte două ferestre așezată în lung.

Celelalte două camere care urmează înspre vest sînt foarte confortabile, luminate cu cîte o ușă și o fereastră și au bolți semicilindrică și o boltă semicilindrică în camera de intrare de la parter.

Ca și la parter, ferestrele și ușile exterioare au ancadrame profilate și glafuri adinei spre interior, iar în pereții diferitelor încăperi sînt prevăzute în grosimea zidăriei.

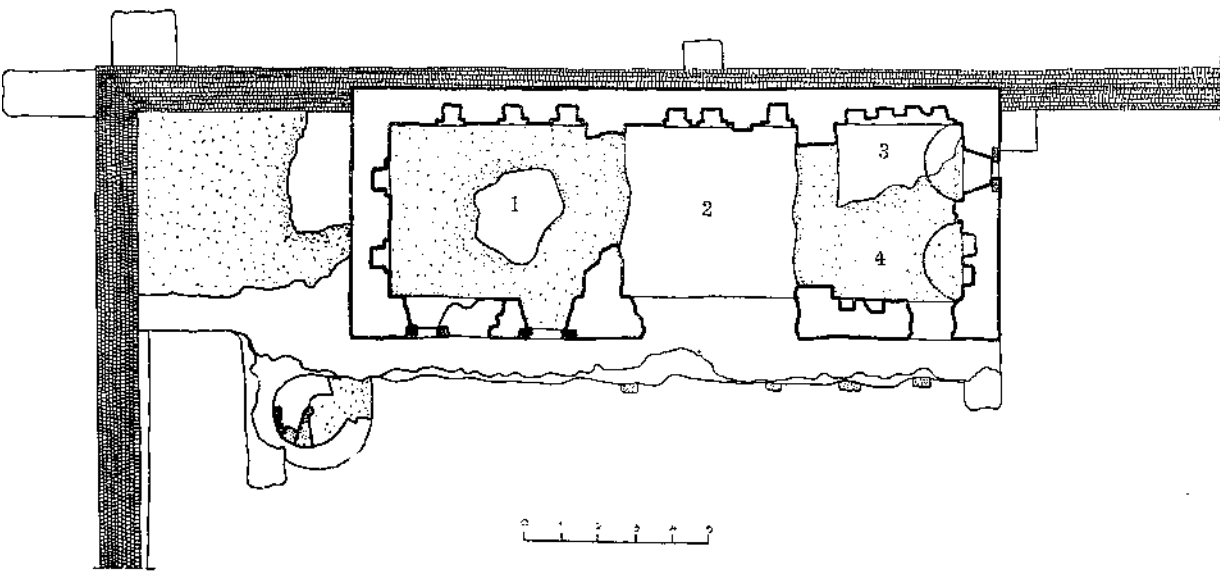

Fig. 48. Clisiarnița. Planul etajului, înainte de restaurare

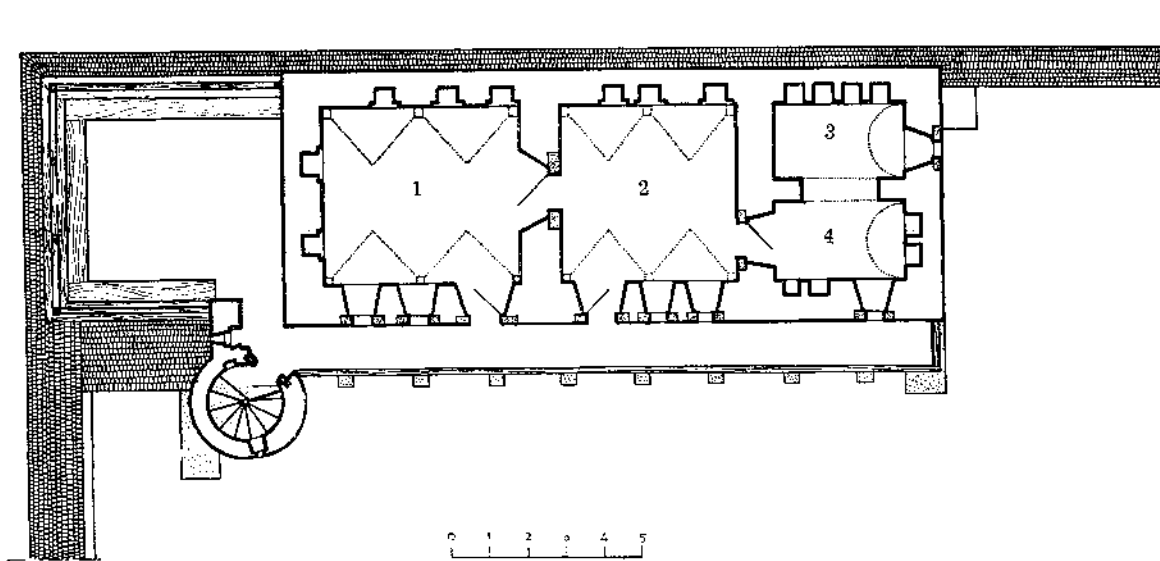

Fig. 49. Clisiarnița. Planul etajului, după restaurare

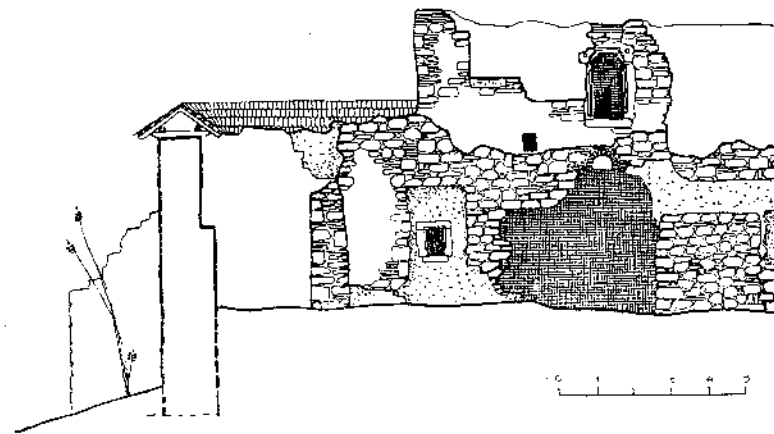

Fig. 50. Clisiarnița. Elevație, înainte de restaurare

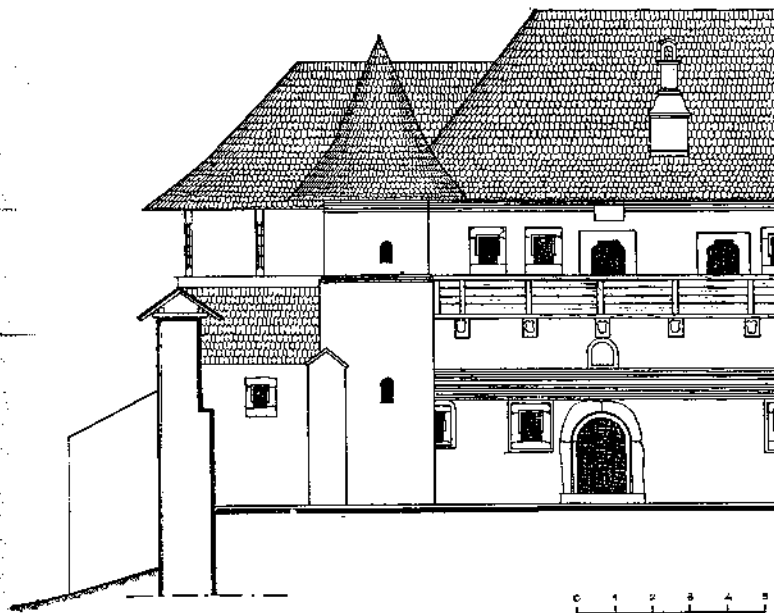

Fig. 51. Clisiarnița. Fațada sud, după restaurare

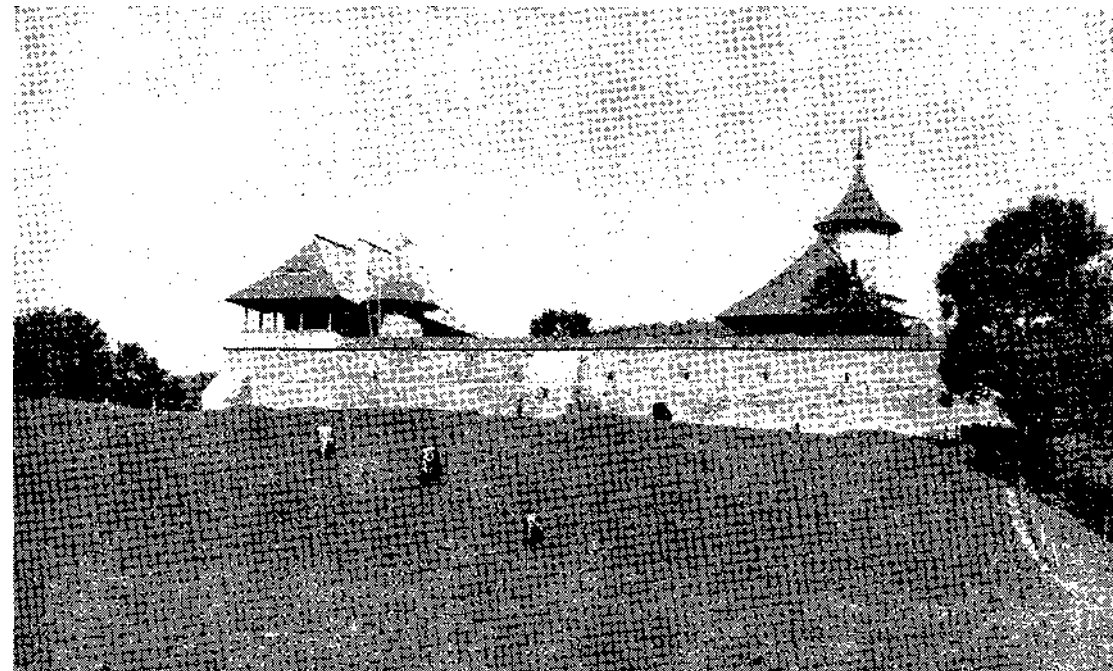

Fig. 52. Clisiarnița văzută dinspre vest, după restaurare

Capătul dinspre vest al clădirii pînă la zidul de incintă, pe porțiunea care nu acoperă parterul, este completat astăzi cu un foișor pe stîlpi de lemn cu vederea deschisă înspre vale.

Legătura dintre parter și etaj se face printr-o scară circulară cu trepte masive de piatră, adăpostită într-un turnuleț rotund care în mod vădit a fost alipit ulterior clădirii, zidăriile nefiind legate între ele. De-a lungul fațadei principale, între turnul scării și contrafortul întărind colțul de sud-est, se întinde un balcon de lemn fără stîlpi, cu balustradă plină, sprijinit în parte pe retragerea zidăriei dintre parter și etaj și în parte scos în afară pe un rînd de cinci console masive de piatră de peste 2,00 m lungime pînă la punctul de încastrare.

Întreaga clădire are un acoperiș înalt cu pante repezi și streășină mare pe console, mult ieșită în fațada principală, pentru adăpostirea balconului, și o învelitoare de șită din lemn de brad obișnuită în regiune.

Fațada este decorată cu brîuri de cărămidă în zimți, caracteristice clădirilor veacului XVII. Un prim rînd de zimți, alcătuit din două șiruri de cărămizi suprapuse așezate în dinți de ferăstrău, încadrat de cîte un rînd de cărămizi

așezate în lung, se găsește tangent la nivelul sferic al ferestrelor parterului. Imediat deasupra, prin mijlocul unei nișe mici suprapuse retrase succesiv unul față de altul, se face o primă micșorare a grosimii zidului parterului, după care se urcă un lemn sprijinit pe consolele mari de piatră. Un al doilea etaj, cel de la parter, decorează fațada în partea superioară a etajului.

Deasupra ușii de intrare la parter, o nișă dreptunghiulară de zidărie arată locul picturii sau icoanei hramului. În partea dinspre vest, a fost reșezată în vechiul ei loc pisania, care se află în pridvorul bisericii.

Din cauza aspectului frumos pe care îl are acoperișul brută al fațadelor, înviorat de brîurile de cărămidă și de piatră de talie ale ușilor și ferestrelor, în armonie cu formele și nuanțurile mururilor și zidului de incintă, fațadele au fost lăsată să rămână toate că cercetările au dovedit că ele fuseseră la origine

Sculptura clisiarniței, la fel ca și la biserică, deosebită de arhitectură, cu aceeași folosire concomitentă a piatră și lemn. Pisania, foarte asemănătoare cu pisania bisericii, are o formă toarsă pe fețele laterale, cu cele două mici scuturi de lemn subțiri. Formele și profilurile gotice ale ușii vechi de lemn și a ușa interioară a bisericii de la Humor. În colțurile și în relief plat, acele rozete decorative cu motiv floral sunt din veacului XVII.

Ușile interioare și ferestrele au toate profilurile caracteristice ușilor interioare ale bisericii. Ferestrele însă păstrează și pe fețele laterale, pe care se sprijină partea inferioară a profilului, pe care se sprijină partea inferioară a profilului.

Cu ocazia săpăturilor din fața clădirii au fost găsite și elemente de încadrări de uși decorate cu rozete și șiruri și o bucată deosebită de celelalte, cu o cornișă decorată cu portalele ardelenesti.

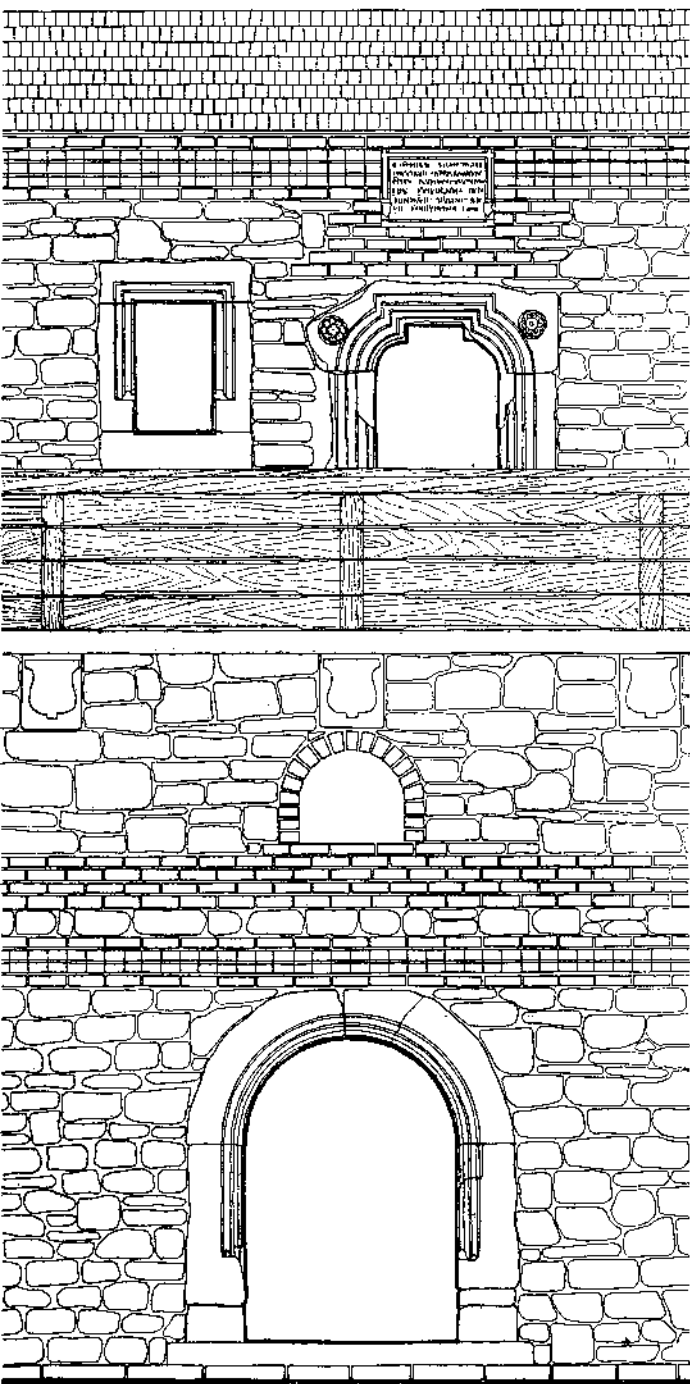

Fig. 53. Clisiarnița. Travee de fațadă

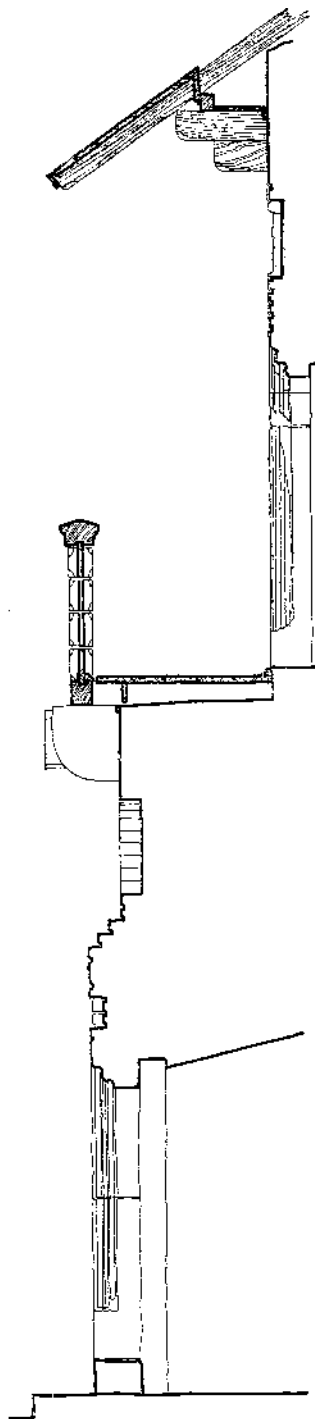

Fig. 54. Clisiarnița. Ușa exterioară de la etaj. Plan, secție, elevație

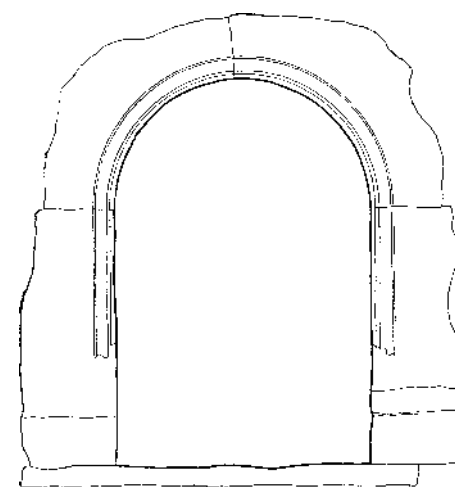
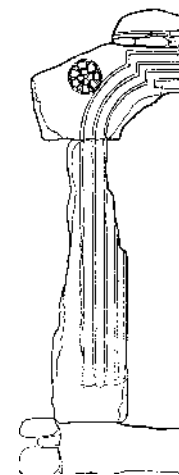

Fig. 55.
la part

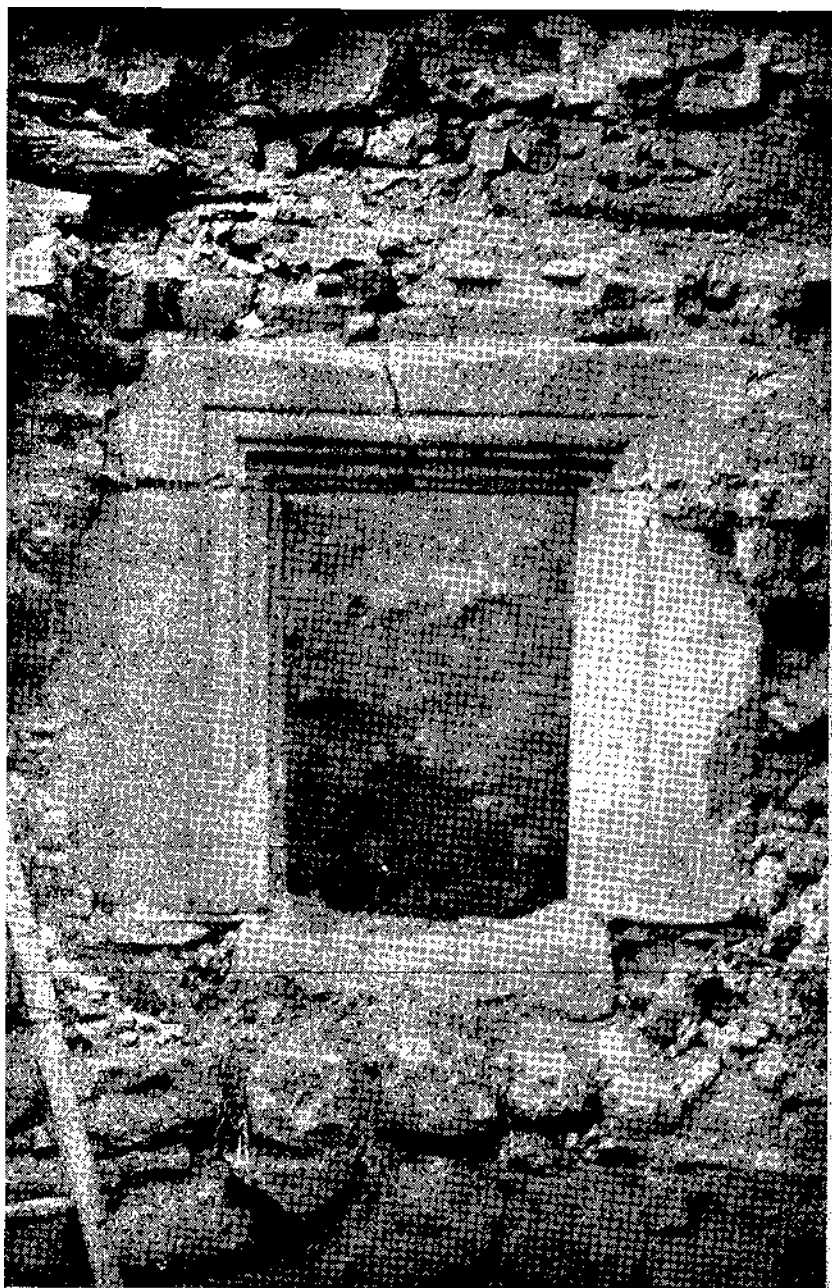

Fig. 56. Clisiarnița. Fereastra camerei 5 de la parter, înainte de restaurare-

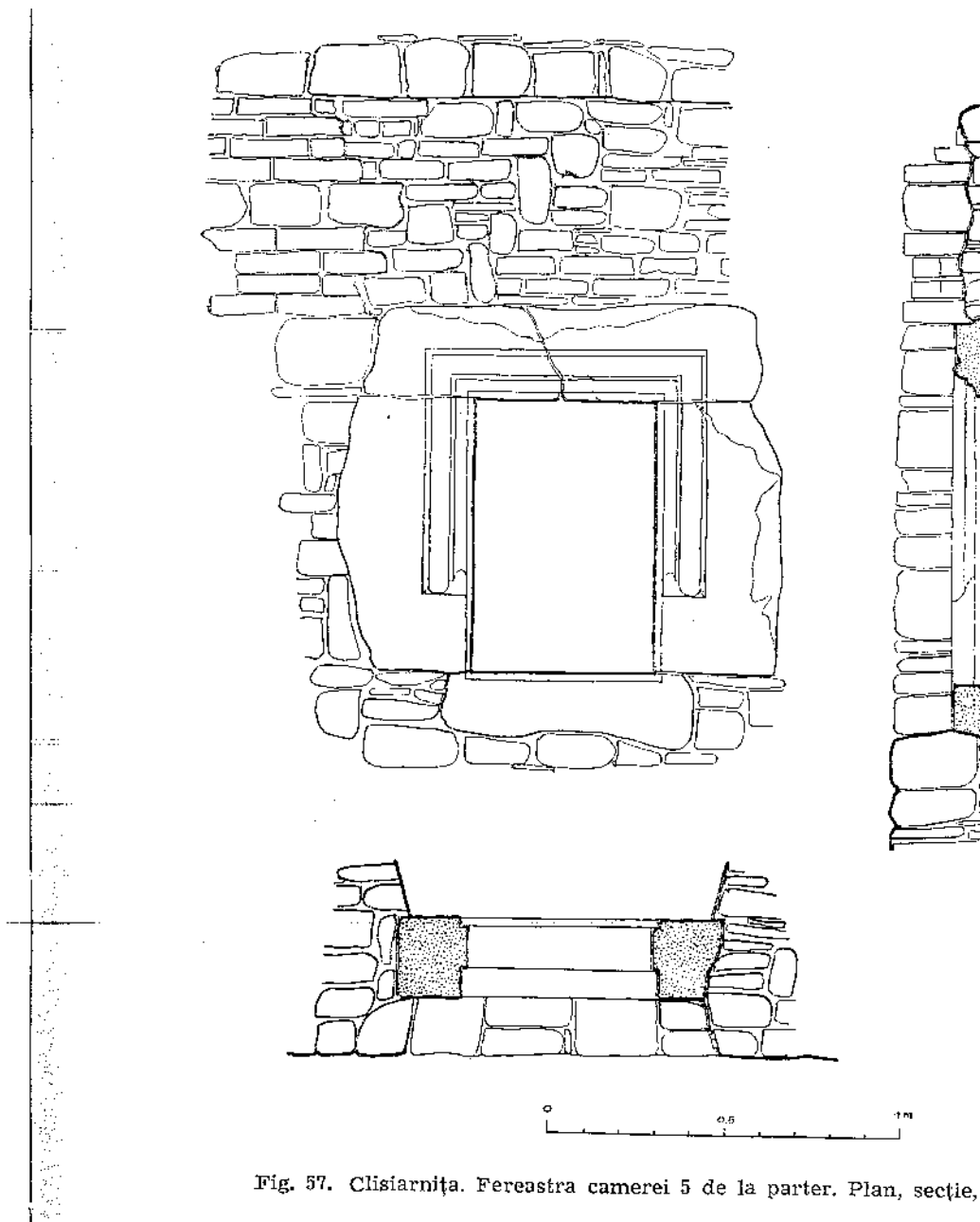

Fig. 57. Clisiarnița. Fereastra camerei 5 de la parter. Plan, secție,

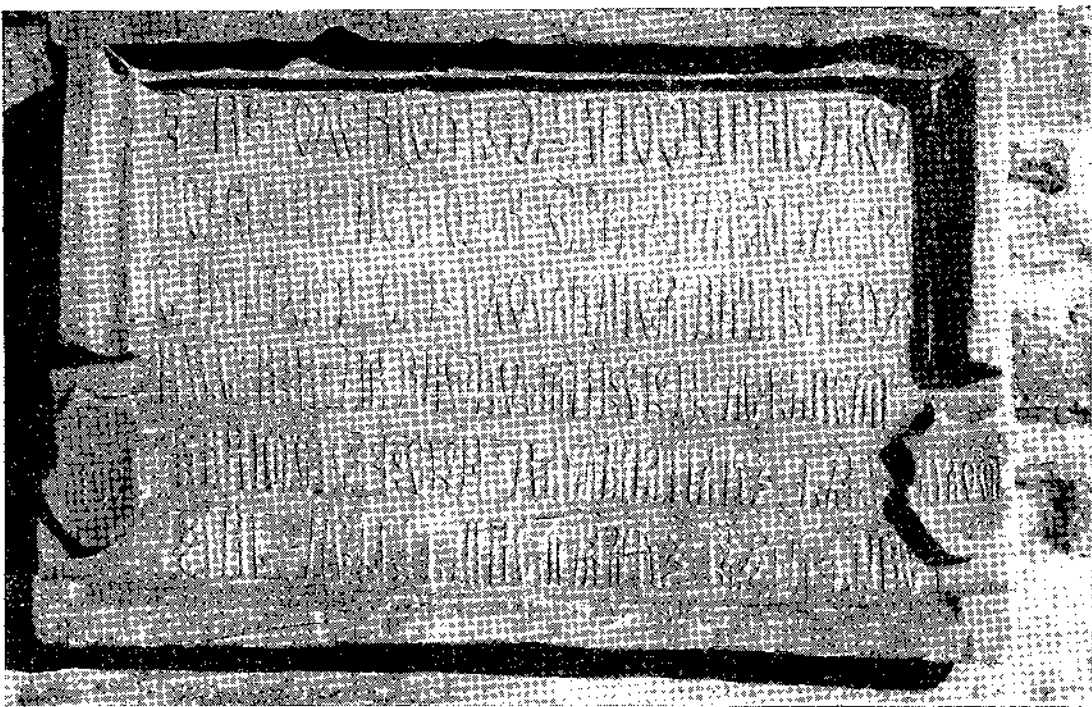

Fig. 58. Clisiarnița. Pisania (1612)

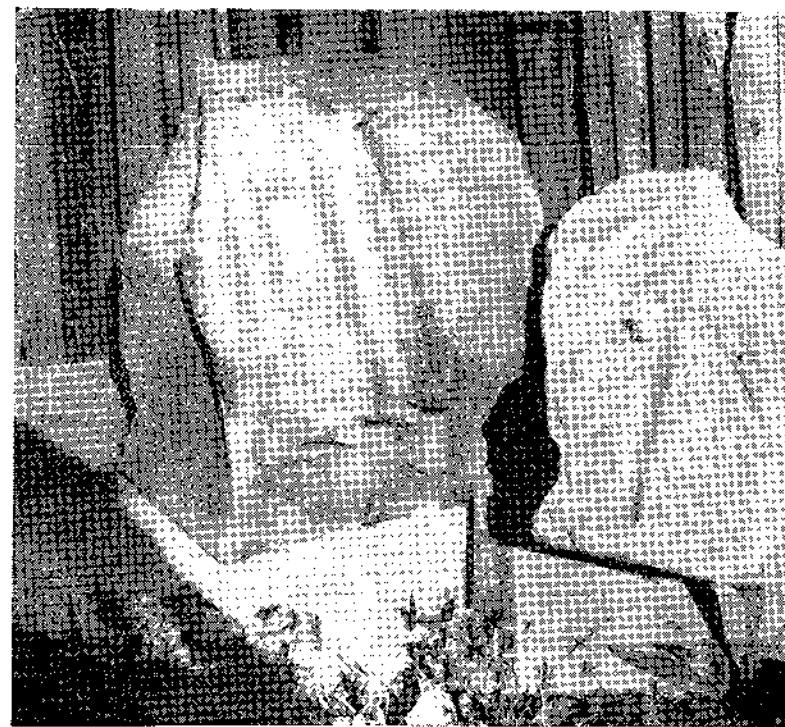

Fig. 60. Clisiarnița. Fragmente de ancadramente găsite în

ε) ZIDUL DE ÎMPREJMUIRE ȘI TURNURILE

Zidul de împrejmuire, care închidea pe patru părți curtea din jurul bisericii, nu se mai păstrează întreg decât pe laturile de est, nord și vest, toată latura dinspre sud fiind dărîmată sau înglobată în chiliile ridicate mai târziu.

Acest zid executat din piatră brută, de 1,20 m grosime și 6m înălțime, era pievăzut la partea superioară cu metereze înguste spre exterior și cu glafurile lărgite spre interior, dispuse la intervale egale și care au fost zidite ulterior. Circulația în spatele lor era asigurată printr-un drum de strajă. Din loc în loc zidul este proptit prin contraforți masivi așezați pe fața exterioară a incintei.

Turnul intrării se află așezat în mijlocul laturii dinspre est a mănăstirii. Este o construcție de plan pătrat, din zidărie de piatră brută, care cuprinde un parter străpuns de gangul intrării și două etaje înălțate deasupra. Bolta gangului de intrare, semicilindrică și cu lunete sprijinite pe console mici de piatră, este împărțită în două printr-un arc dublu. Arcadele intrării, încadrate cu doi contraforți pe ambele fațade, exterioară și interioară, sînt decorate cu medalioane sculptate și stau sprijinite pe console puternice de piatră împodobite cu motivul frîngheii împletite.

Etajul întâi are o încăpere boltită în semicilindru prevăzută cu două ferestre așezate în axă, iar etajul al doilea cuprinde o încăpere acoperită cu o calotă sferică ridicată pe trompe de colț. Trei ferestre cu o deschidere rotundă de diametru mic spre exterior și cu glafurile mult lărgite spre interior, special pentru tragerea cu arme de foc, comandă vederea pe trei laturi ale turnului. Pe a patra latură, spre est, o ușă dădea acces la un balcon de lemn, azi dispărut, așezat pe trei console mari de piatră deasupra intrării, de unde, în caz de asediu se putea turna plumb topit, ulei și apă fierbinte peste dușmanii care ar fi încercat să spargă porțile grele de stejar de la intrare.

Etajele sînt legate între ele printr-o scară circulară exterioară cu trepte masive de piatră, adăpostită într-un turnuleț rotund alipit colțului de sud-vest al turnului, către curte.

Fațadele de piatră brută sînt tăiate la nivelul etajului superior de un brîu de cărămizi așezate în zimți. Un al doilea brîu de cărămizi în zimți apare la nivelul etajului inferior, deasupra arcadelor intrării, mărginit între cei doi contraforți exteriori.

Sculptura elementelor de arhitectură decorate este aici mai bogată și arată influențe noi, care vor determina avîntul pe care îl va lua sculptura în piatră din secolul XVII în Moldova. Rozetele ornamentate cu motive florale sau geometrice sculptate cu relief plat, asemănătoare sculpturii în lemn, care decorează

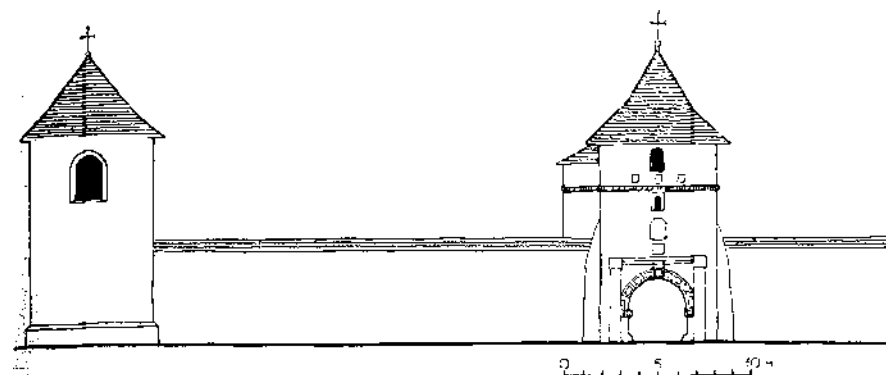
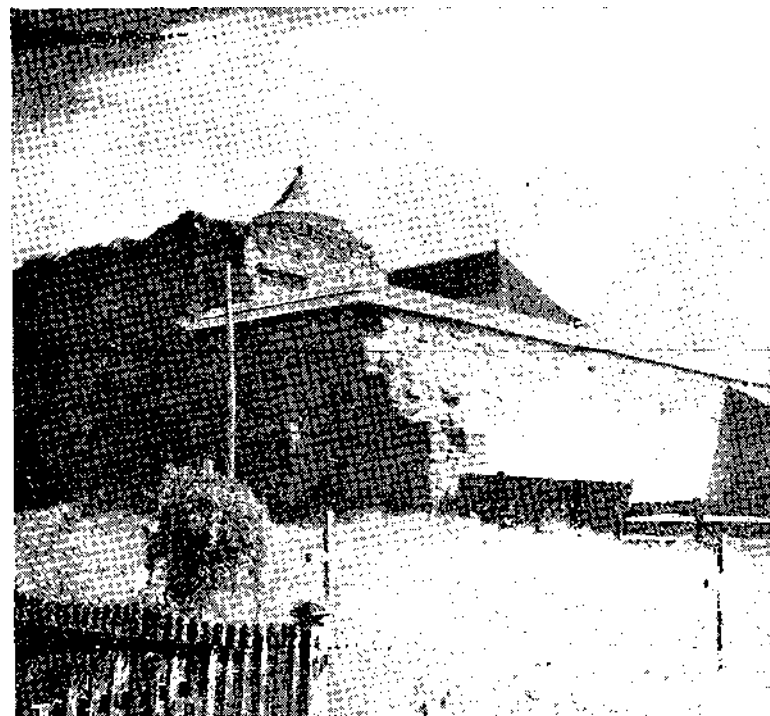

Fig. 6t. Zidul de împrejmuire eSi, văzut din ext

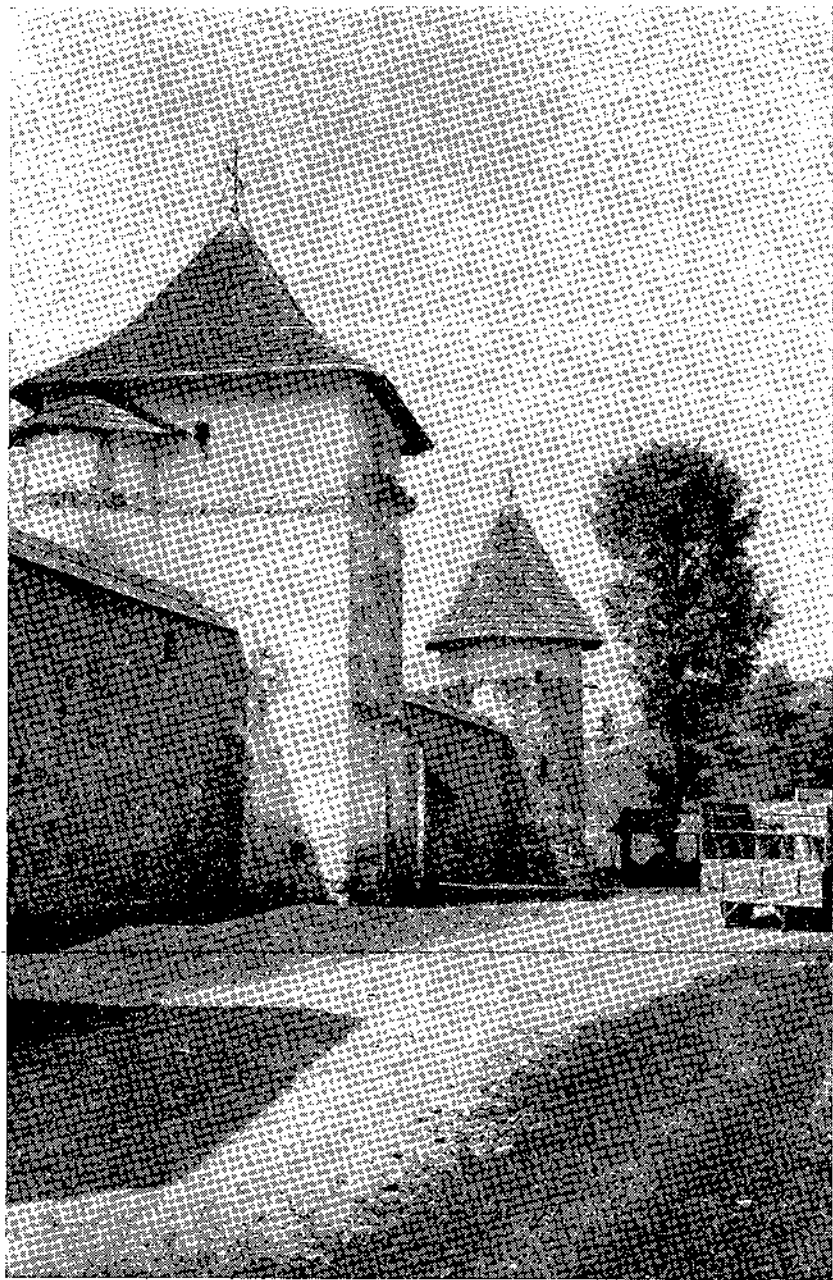

Fig. 73. Zidul de imprejmuire est, inainte de restaurare

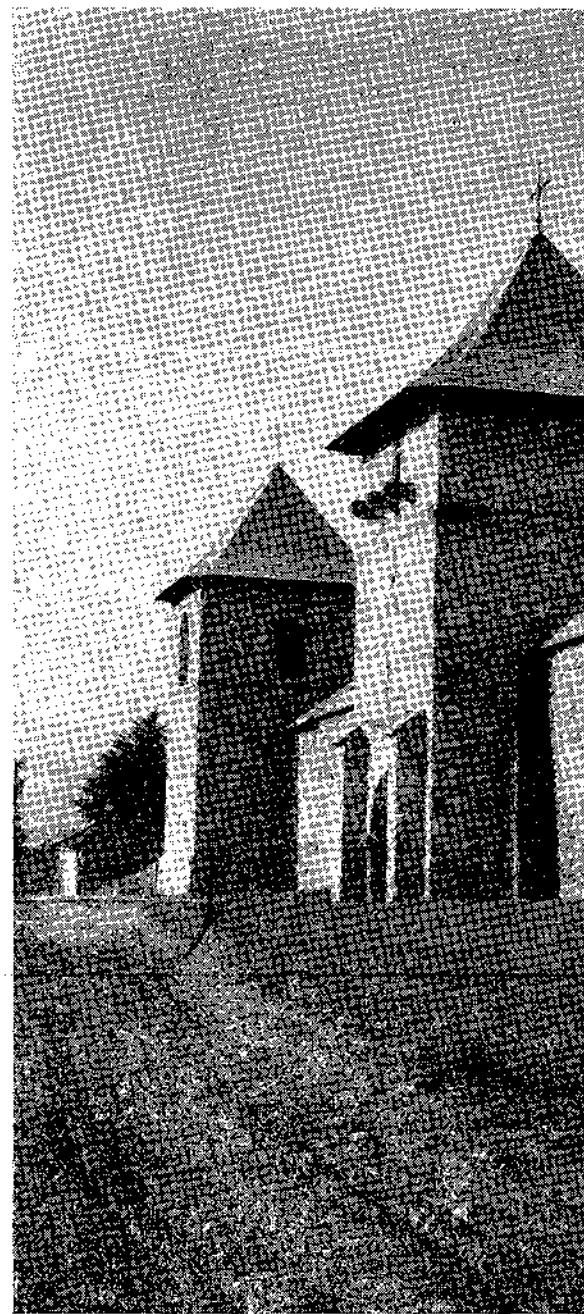
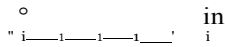
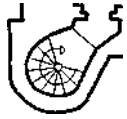
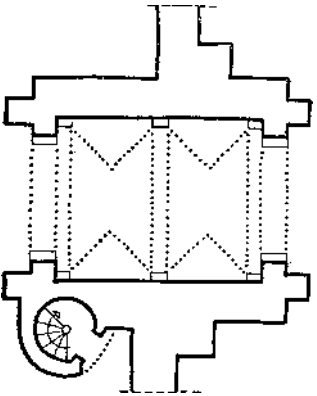

Fig. 64. Zidul de imprejmuire est, dupa restaurare

Fig. 66. Turnul de intrare, văzut din curte

2X

Fig. 67. Turnul de intrare. Plan parter, etaj 1, etaj 2

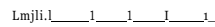
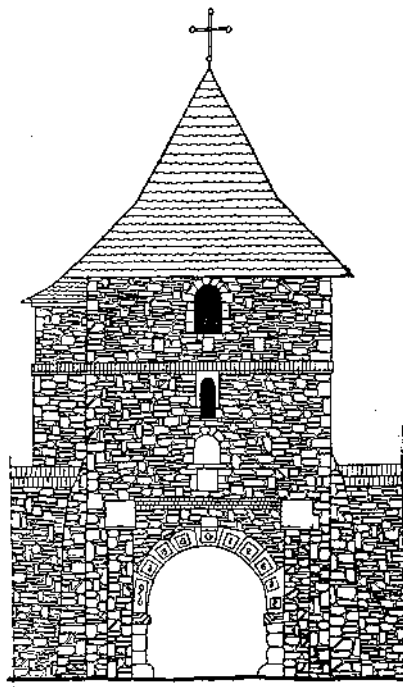
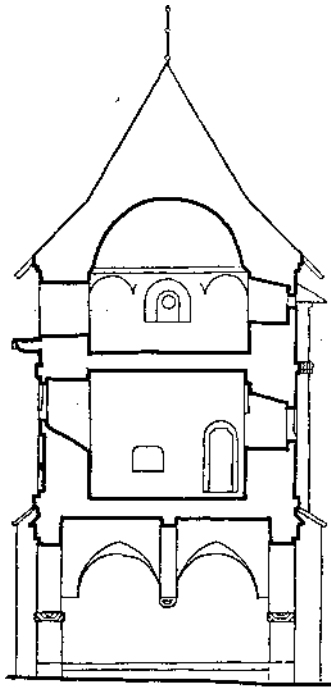
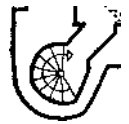

Fig. 68. Turnul de intrare. Secție, elevație

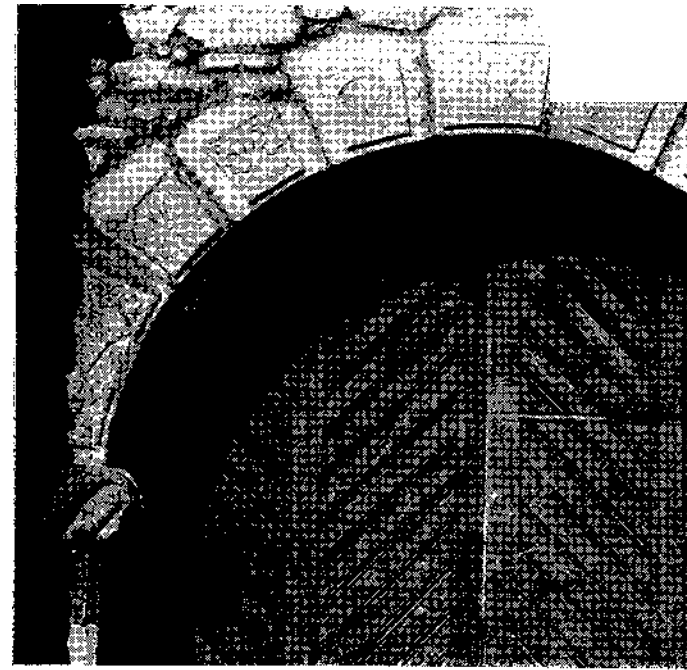

Fig. 69. Turnul de intrare. Arcada fațadei

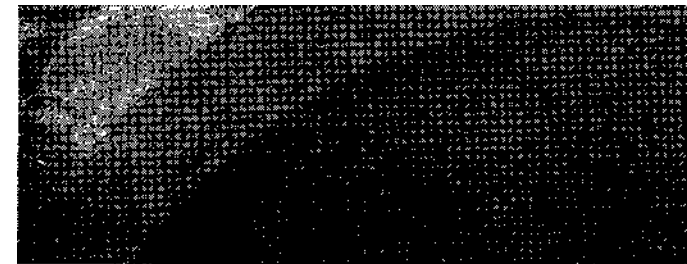

Fig. 70. Turnul de intrare. Arcada fațadei d

Fig. 71. Turnul de nord-est, văzut din exterior

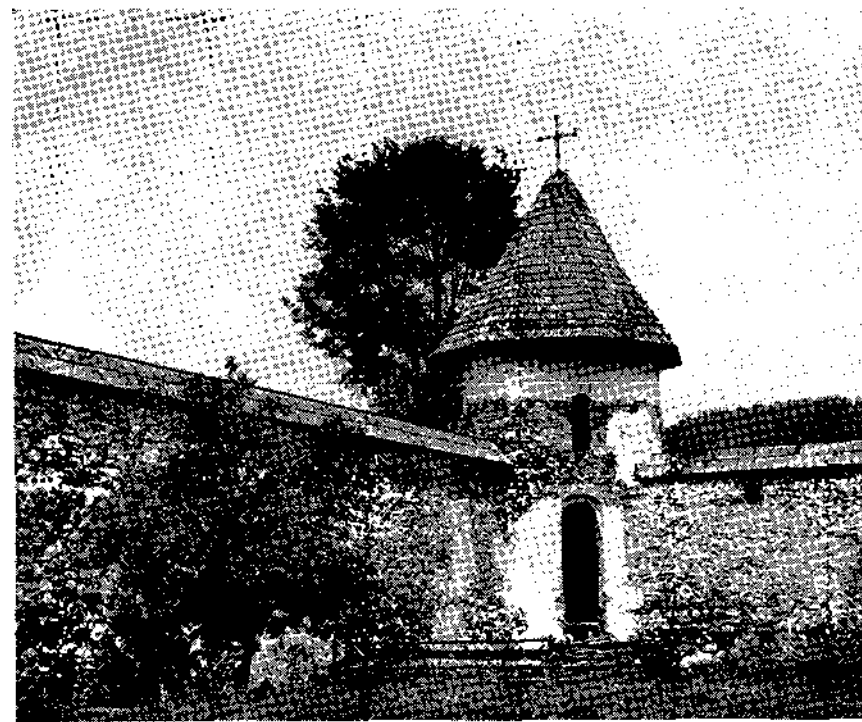

Fig. 72. Turnul de nord-est, văzut din curte

fiecare bolțar al arcadelor, sînt la fel cu cele de la Dragomirna, iar frînghia împletită de la console amintește tot de Dragomirna.

Interesante apar reprezentările de animale stilizate deosebite de exteriorul a intrării, în care se recunoaște, aproape caricaturizate, între coarne, precum și de pe bolțarul de naștere din stînga, de care pare că înfățișează un leu.

Prezența acestor elemente sculptate, precum și briiele deosebite comparate cu torsadele mormîntului din biserică și cu briiele de la clisiarnița, arată că turnul de intrare datează din veacul X, probabil în vremea episcopului Efrem.

Turnul rotund din colțul de nord-est, cu teșitură spre exterior, este o construcție din zidărie de piatră brută care cuprinde două încăperi, ambele împărțite cu podea de lemn și luminate fiecare cu două ferestre mici pe exterior. Ușa de la parter a suferit prefaceri, fiind mărită și accesibil decît printr-o scară mobilă de lemn.

Turnul crenelat din colțul de sud-est, construit pe plan

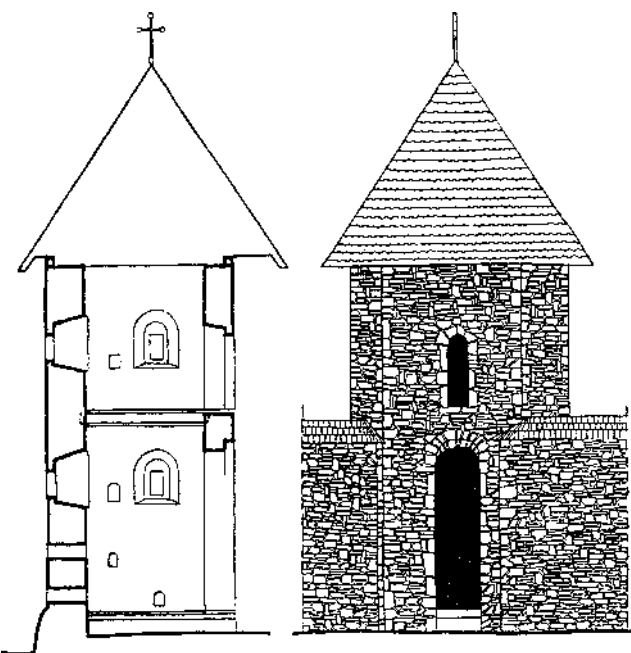

Fig. 74. Turnul-elopotniță de la sud-est, înainte de restaurare

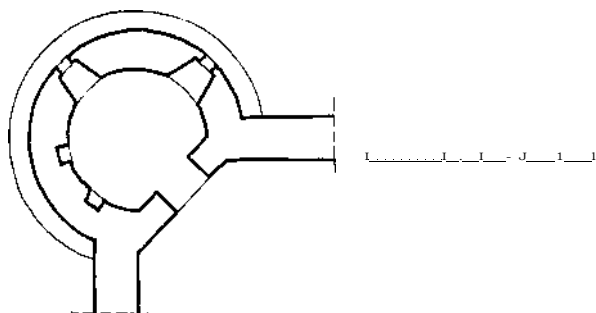
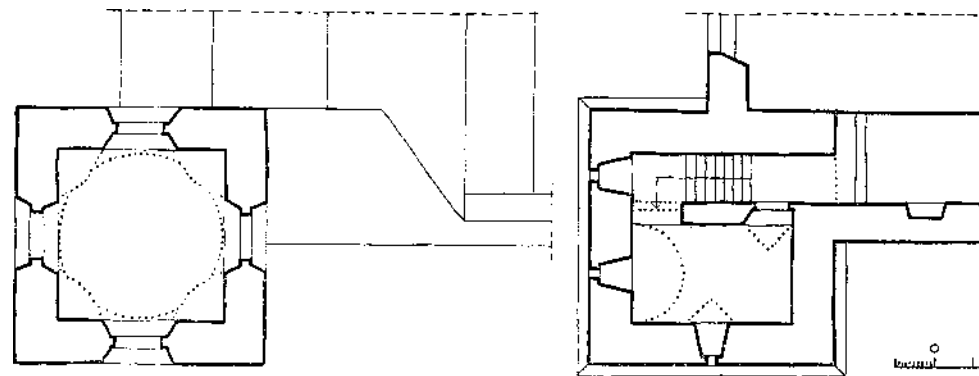

Fig. 73. Turnul de nord-est Plan, secție, elevație

și un etaj. Parterul, împărțit în două, are o cameră cu boltă semicilindrică cu lunete deasupra ușii și deasupra celor două ferestre și o scară de lemn care, cotind pe două laturi, urcă la etajul clopotelor. Încăperea etajului în care se află scaunul de lemn masiv susținând clopotele are patru arcade mari deschise, câte una pe fiecare latură și este boltită cu o calotă sferică sprijinită pe trompe de colț.

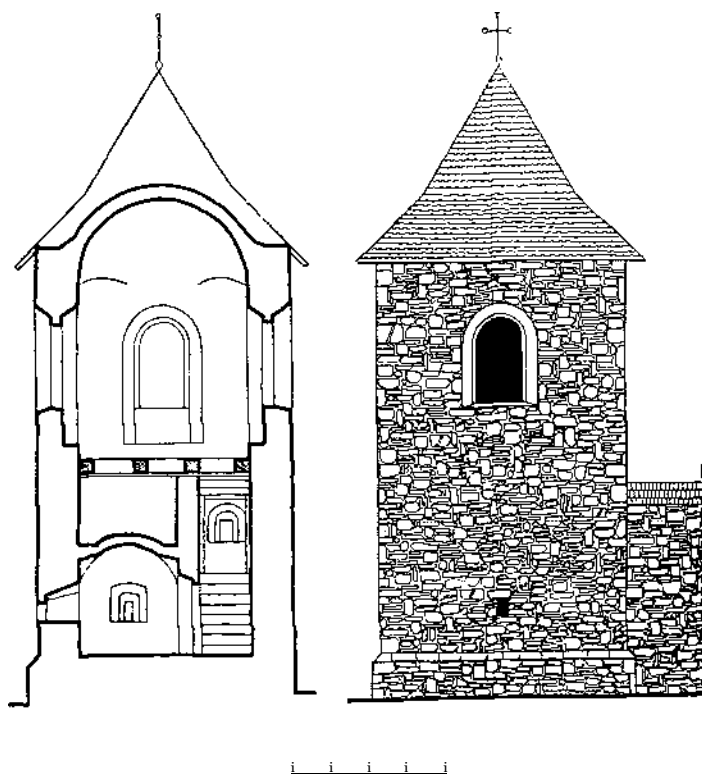

Fig. 76. Turnul-clopotniță. Secție, elevație

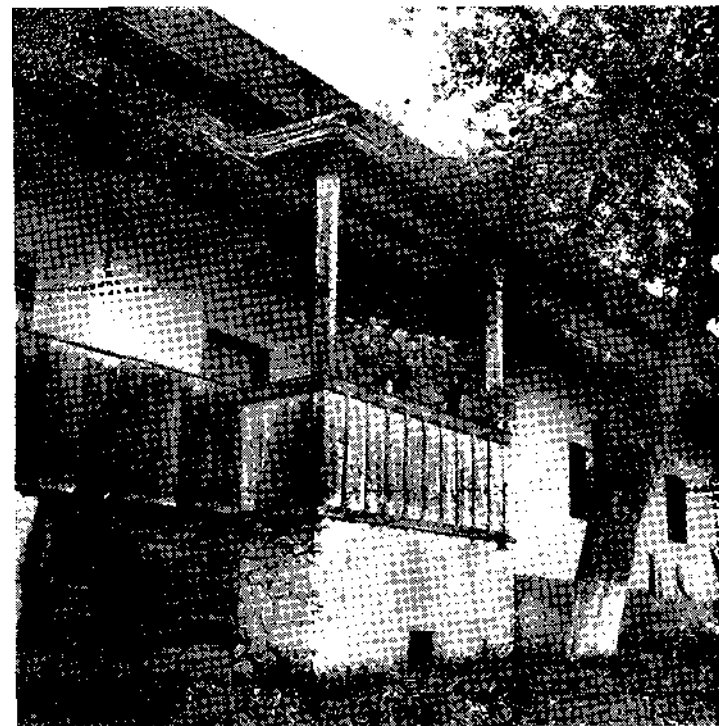

Fig. 77. Chiliile de pe latura sud, văzute din exterior

d) CHILIILE

Acest corp de clădire care înlocuiește fostele chiliile de pe latura sud a fost mult modificat în a doua jumătate a secolului XIX și restructurat în 1934, nu prezintă un interes deosebit din punct de vedere arhitectural pe alocuri urme din vechea arhitectură, după cum se poate vedea din ferestrelor actuale când au apărut o fereastră veche cu ancadramă de lemn, păstrată intactă sub tencuiala nouă, precum și o ușă în frescă deasupra ușii pridvorului dinspre curte.

Construcția cu parter și ziduri de piatră de argilă este înaltă și spre curte și spre exterior o serie de încăperi neobișnuite și tavane de lemn sînt amenajate în interior, din punct de vedere arhitectural capătul de est, slujește ca biserică parohială a satului și este înaltă și stărețea cu ceardacuri de lemn în ambele fațade. În partea de nord care este mai veche, avea o ușă cu ancadrame

face parte inițial din zidărie, fiind probabil adus din altă parte și care a fost scos acum spre a fi montat ca intrare la clisiarnița. Alte câteva bucăți de piatră profilate mai sînt refolosite ca trepte la beci, dintre care un ușor decorat cu rozete și profiluri în stilul veacului XVII.

Prin îndepărtarea tencuielilor care acopereau fațadele s-a putut constata că zidul de împrejmuire a fost dărîmat parțial atunci cînd s-a ridicat clădirea.

În afară de clădirile descrise, se mai găsesc în curtea mănăstirii, între biserică și chilii, un pristol cu o cruce deasupra și un puț adăpostit într-un chioșc de lemn, ambele construcții noi fără valoare artistică.

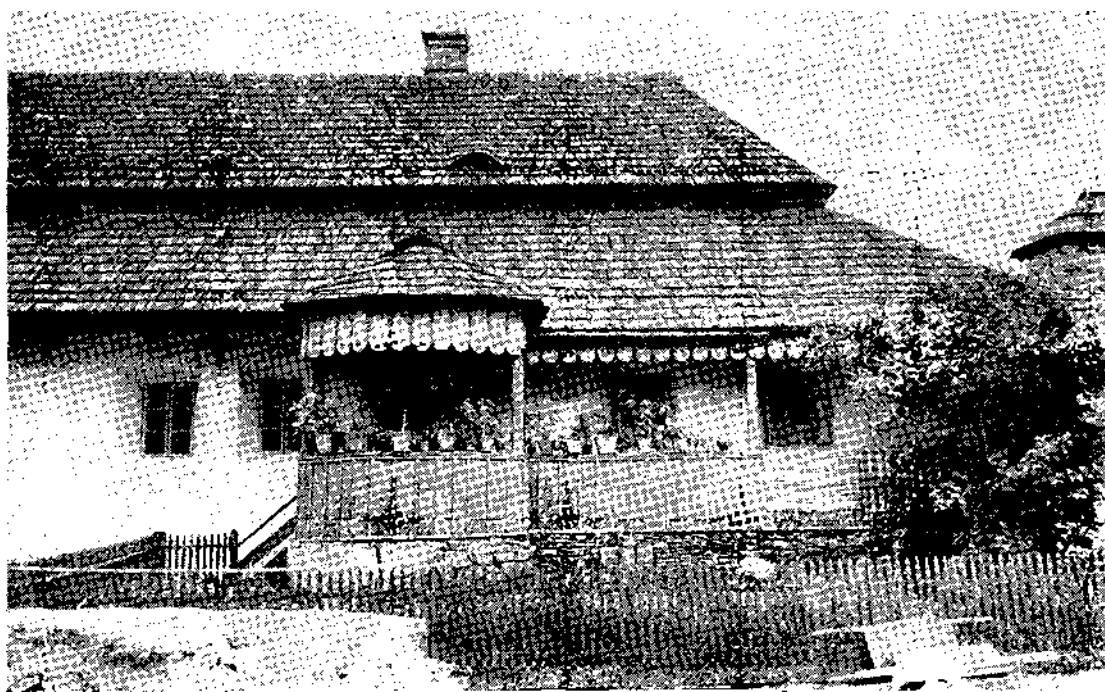

Fig. 78. Chiliile de pe latura sud, văzute din curte, înainte de restaurare

Fig. 79. Chiliile de pe latura sud. Arcada păstrată după îndepărtarea tencuiei

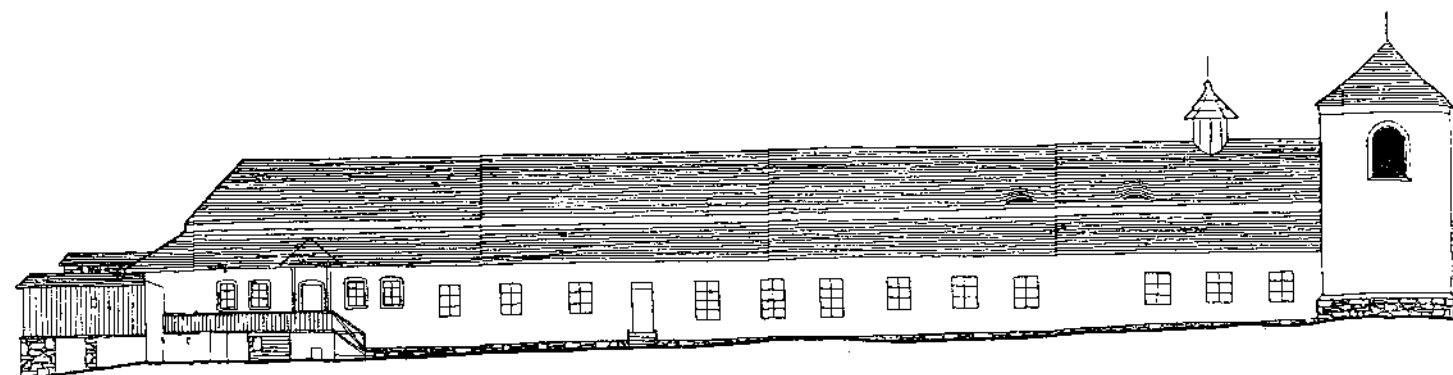

Fig. 80. Chilile de pe latura sud. Fațada exterioară, înainte de restaurare

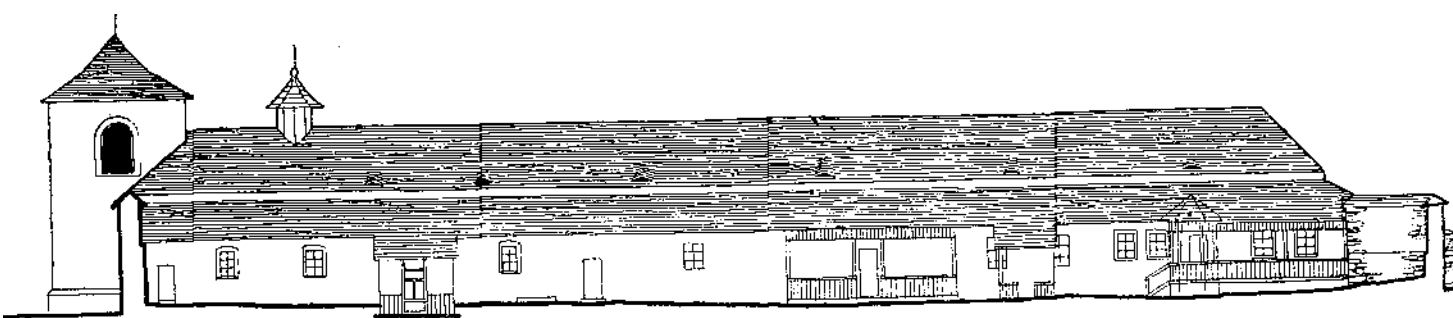
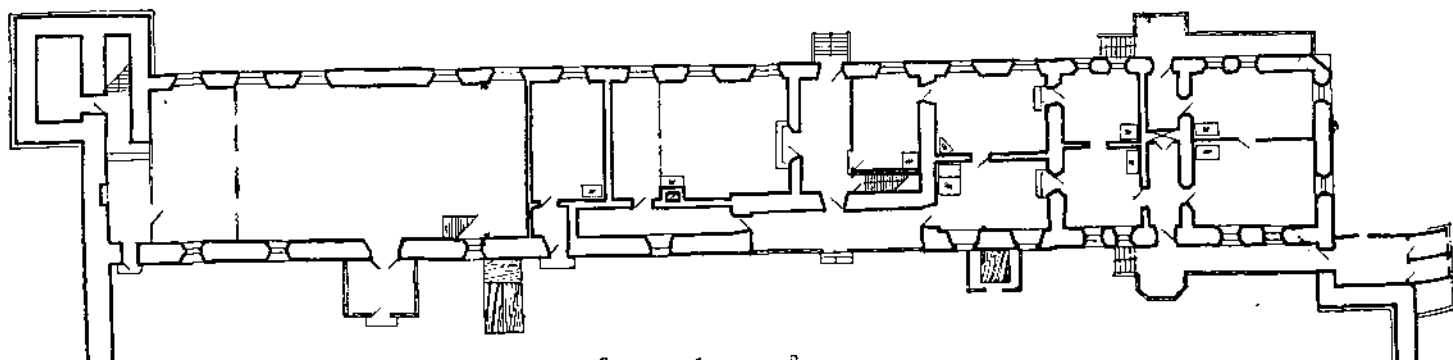

Fig. 81. Chilile de pe latura sud. Fațada spre curte, înainte de restaurare

V. LUCRĂRILE

Bin 1934, data ultimelor reparații, mănăstirii. Ruinele clisiarniței s-au ștate cu dispariția, iar zidurile incintei țial căzute, dădeau o tristă impresie sul monument de artă aflat în mijlocul gospodărești interioare — dărîmarea unei locuințe — și unele lucrări de în bisericii cu mortar de ciment sau spă contribuit la accentuarea acestei lipsă

Pentru a pune capăt reparațiilor rezultate din inițiative necontrolate, rare generală a clădirilor mănăstirii succesive

În 1954 s-au început lucrări de

A fost îndepărtată tencuiala cu impermeabil împiedicînd libera trec deteriorînd tencuielile la partea infer Pentru activarea ventilației zidăria aparentă. *

La acoperiș a fost refăcută între ocazie s-a considerat necesară înlocu acoperiș nou, cu streășină mare și cu a ataca problema restaurării întregul tabloul votiv, care ar fi atras refac în foarte bună stare, s-a ameliorat s

* Proiectul a fost întocmit în cadrul Central de Sistematizare a Orașelor și Regi

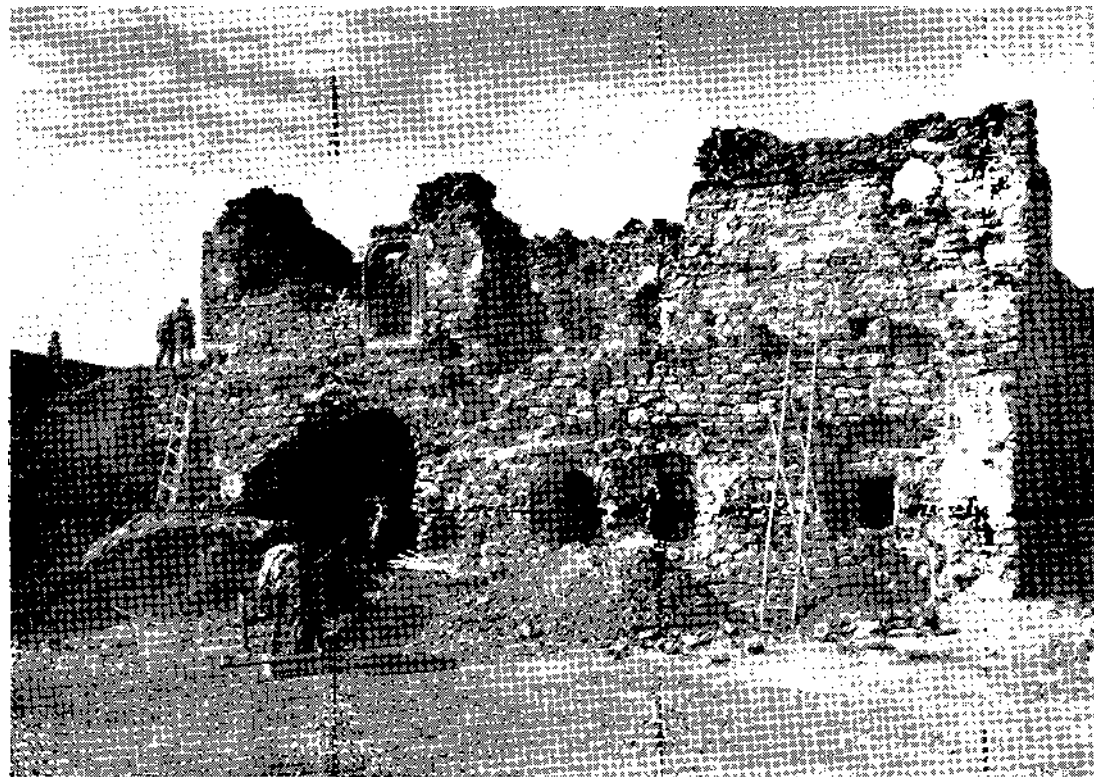

Fig. 83. Clisiarnița la începerea lucrărilor de restaurare (1954)

înglobate în acoperișul actual. Au fost astfel scoase la iveală câteva fragmente de pictură, dovedind că aceste baze fuseseră inițial aparente.

Refacerea acoperișului în vechile forme, cu transformarea streășinei existente, astfel ca să asigure o mai bună apărare a picturii exterioare, rămîne însă programată pentru o etapă viitoare.

În 1955—1957 s-a executat restaurarea clisiarniței, după un proiect complet, întocmit pe baza cercetărilor arheologice premergătoare¹. La începerea lucrărilor, ruinele, acoperite de bălării și arbuști, ale căror rădăcini dislocaseră zidăria, erau pe jumătate îngropate în pământul și molozul ridicat cu anii împrejur. După efectuarea degajărilor a reieșit că parterul era păstrat aproape în întregime, cu excepția unei porțiuni de zidărie dispărută în dreptul fostei intrări.

¹ Raportul asupra lucrărilor de degajare a ruinelor clisiarniței, efectuate în anul 1954 în cadrul colectivului de cercetări al Academiei R.P.R., șantierul arheologic Suceava, de Corina Nicolescu, este publicat în „Studii și cercetări de Istorie veche”, VI, 1955, nr. 3—4, p. 302—810, fig. 45-52.

Fig. 84. Clisiarnița. Interiorul camerei 2 de la parter, după

Fig. 85. Clisiarnița. Interiorul camerei 3, după îndepărtarea pământului

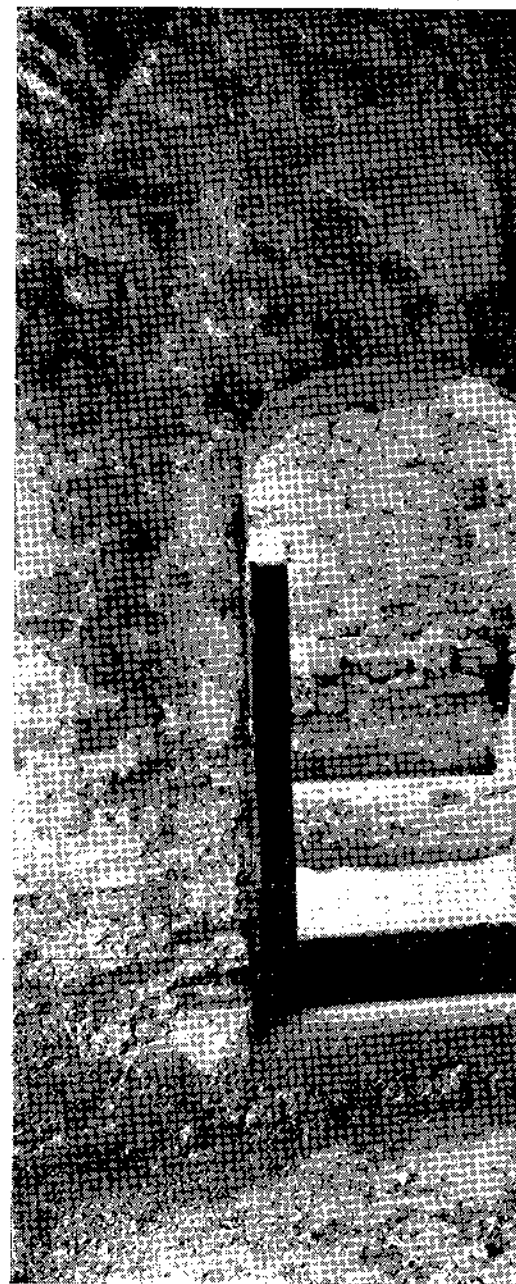

Fig. 86. Clisiarnița. Ușa de la parter, după

Fig. 87. Clisiarnița. Colțul de sud-vest al camerei 4 cu Jocul vetrei, în cursul săpăturilor

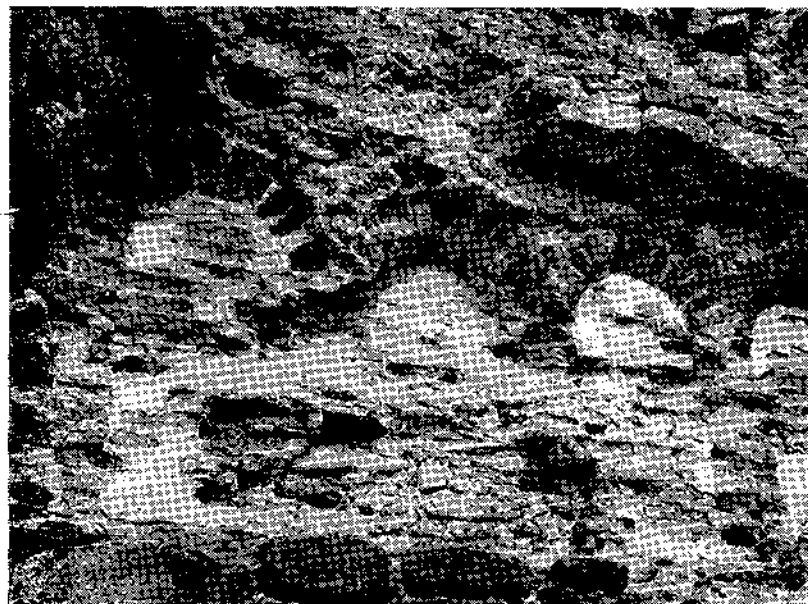
Fig. 89. Clisiarnița. Colțul de sud-est al camerei 4,

Fig. 90. Clisiarnița. Firdă din colțul de nord-est al camerei 4, în cursul săpăturilor

Fig. 91. Clisiarnița. Colțul de nord-est al camerei 3 de la etaj,

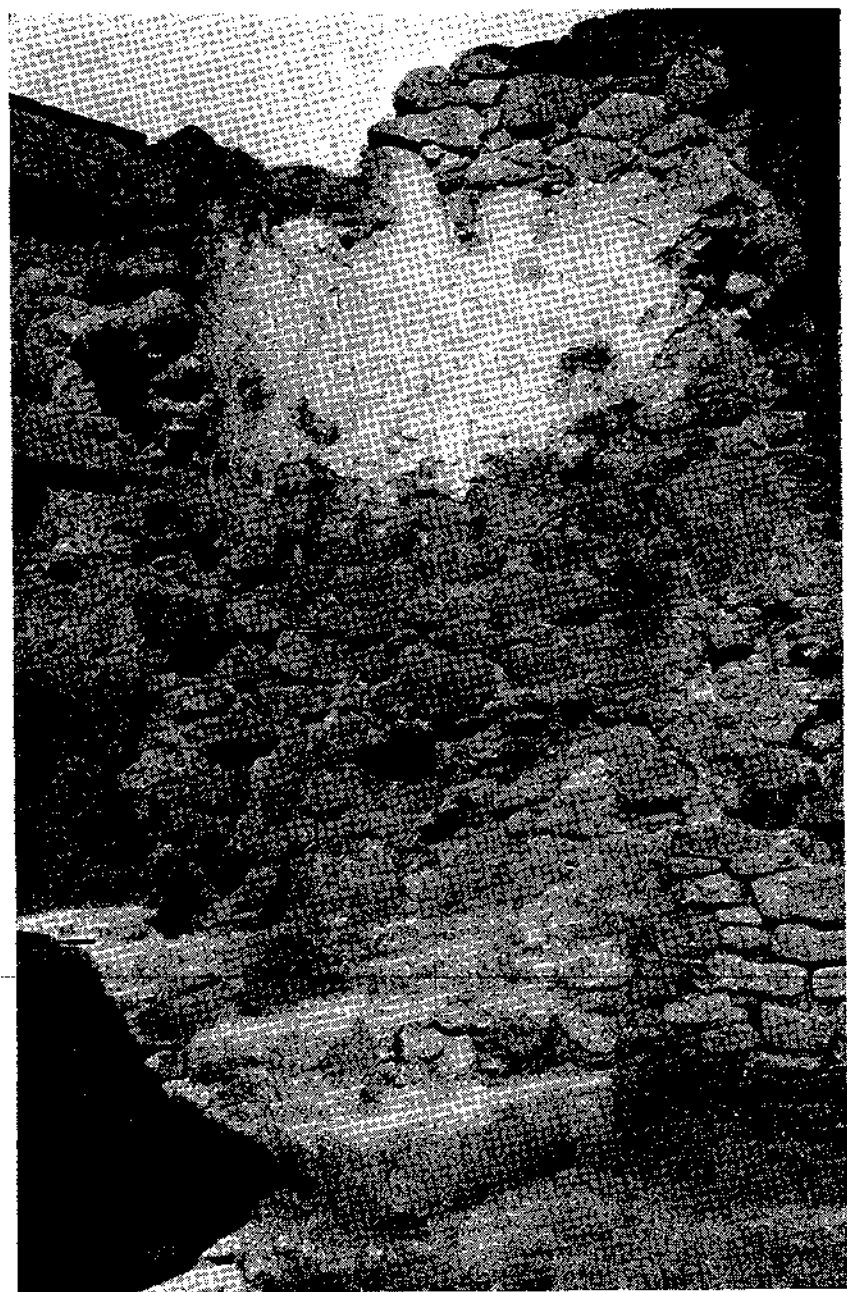

Fig. 93. Clisiarnița. Treptele turnului scării, înainte de restaurare

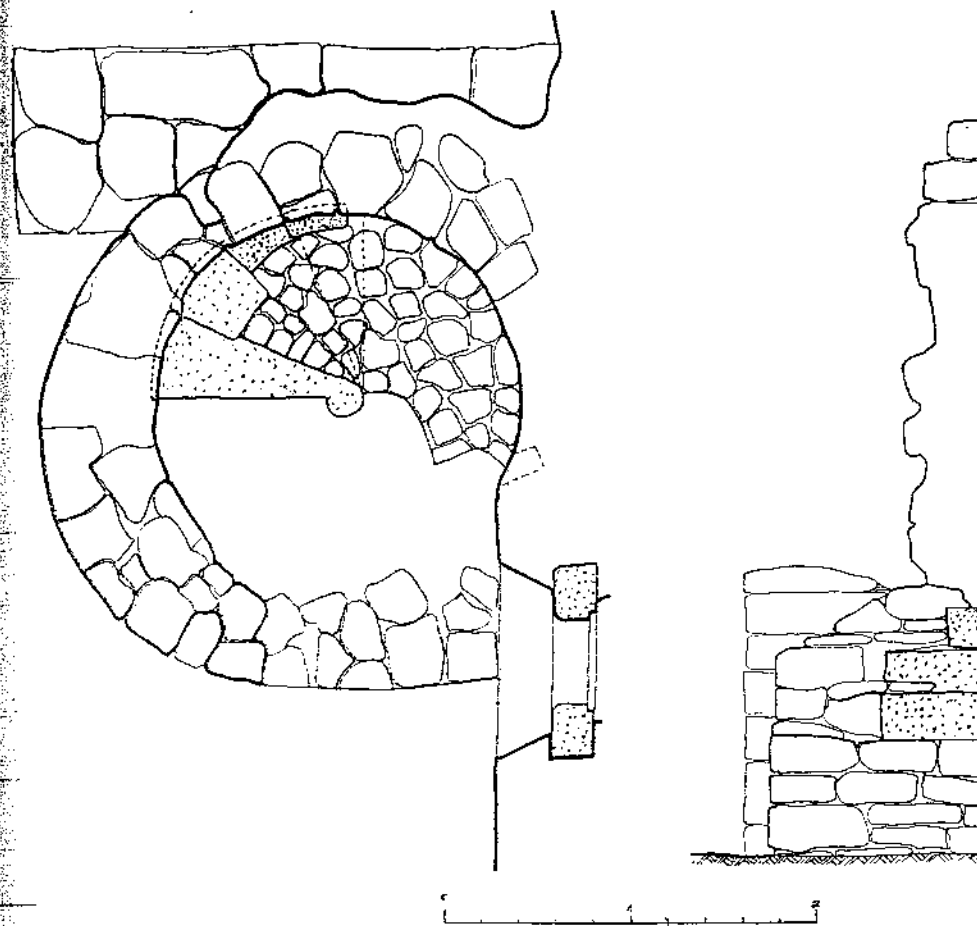

Fig. 94. Clisiarnița. Treptele turnului scării, înainte de restaurare.

Fig. 93. Clisiarnița acum 30 ani

Bolțile încăperilor interioare erau și ele parțial păstrate, puțind li ușor completate în părțile prăbușite, prin cercetarea consolelor de pornire și traseul arcelor vizibile în zidărie.

Nivelul pardoselii a fost determinat prin lespezile de piatră aflate încă în camera intrării¹ (nr. 3) și prin pavajul exterior de bolovani de râu întins de-a lungul clădirii pe o lărgime de 80 cm. Ușile interioare au fost găsite pe locul lor, cu ancadramentele de piatră profilate, crăpate, iar ferestrele, toate egale ca formă și dimensiuni, mai păstrau încă ancadramentele originare la camerele 2 și 5.

Lucrările de completare necesare pentru această parte a clădirii, cu excepția ușii de intrare, nu au pus deci probleme în opera de restaurare.

La etaj însă, bolțile și toată partea superioară a zidăriei, precum și o bună parte din peretele fațadei, erau complet prăbușite, rămânind vizibilă numai distribuția încăperilor interioare. Reconstituirea nu s-a putut face aci decât pe baza studiului unor fotografii mai vechi în care apar unele din elementele azi dispărute.

¹ Pardoseala nouă a fost așezată peste aceste lespezi, lăsate neatînse fi ușor de cercetat în caz de nevoie.

Fig. 96. Clisiarnița după restaurare

Săpăturile au dezgropat și baza turnului circular terul cu etajul, scoțind la iveală primele două trepte pe locul lor. Vechiul strat de tencuială văruiată a fațadei, zidăria scării și fațadă, a dovedit că această scară, alături de construcția veche, a fost adăugată ulterior.

În acest loc au fost dezgropate și câteva fragmente sau profilate, provenind poate de la vechea ușă de intrare din teracotă smălțuită de culoare verde.

Fațada nu a putut fi refăcută în întregime după dispariției unor elemente — balcon, cornișă, uși — încă în vechile fotografii. Fragmentele de brîie în zimți pe consolele de piatră indicînd existența unui balcon¹, ancadramente existente, nișele hramului și pisaniei de deasupra intrării și vechile fotografii au ajutat însă la restaurarea ei.

¹ Consolele de 2 m lungime, 43 cm grosime și 45 cm înălțime sunt în zidăria etajului, sprijinite la mijloc pe retragerea zidului într-o cameră afară cu circa 50 cm la celălalt capăt. Din ele se mai păstrau încă două, însă toate cu capetele exterioare retezate. Pentru reconstruirea soalelor aflate la etajul turnului intrării.

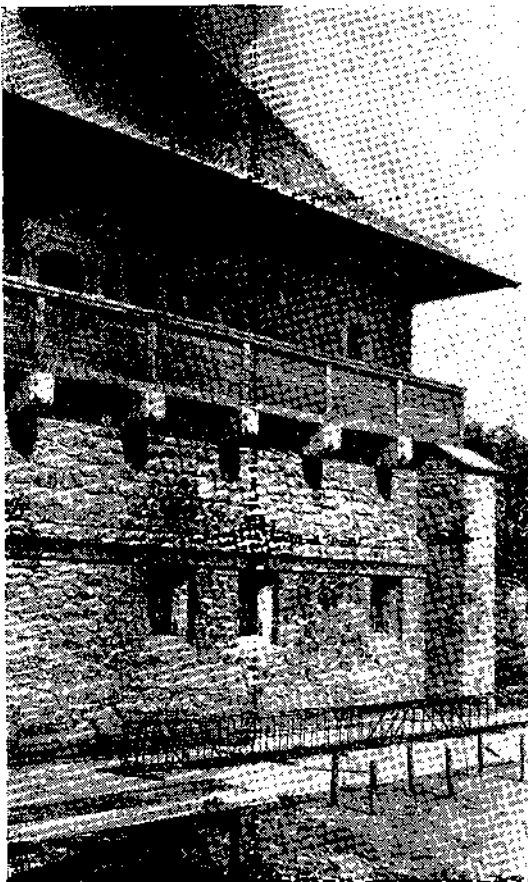

Fig. 97. Clisiarnița după restaurare

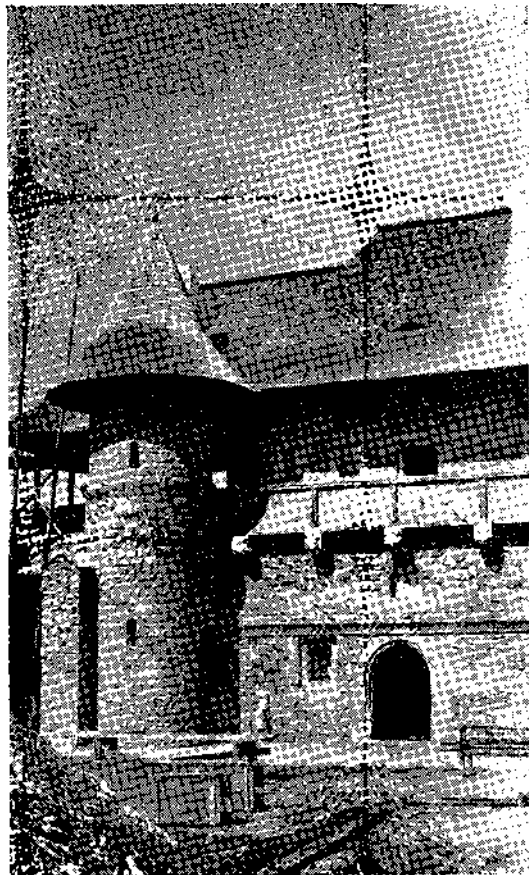

Fig. 98. Clisiarnița după restaurare

În ceea ce privește paramentul, cu toate că a reieșit că era tencuit și văruiat, s-a hotărât menținerea materialului aparent pentru a nu se mai acoperi frumoasa zidărie de piatră apărută de pe urma căderii tencuielii.

Consolidarea clădirii a necesitat folosirea în mare măsură a betonului armat introdus în structura zidăriei, din cauza proastei stări în care se aflau pereții și bolțile¹ și din cauza unor vicii de construcție², descoperite în cursul lucrărilor.

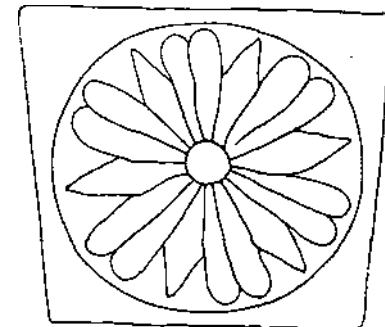
¹ Bolta camerei intrării era atât de roasă de umezeală, încât a trebuit să fie dărîmată și r acută

² Studiul construcției a descoperit că unele ziduri exterioare și interioare ale etajului (și anume cel de vest și cel intermediar dintre camerele de est) se găsesc așezate direct pe bolți și nu se suprapun zidurilor parterului; aceste vicii de construcție întilnite des la vechile noastre clădiri se explică fie prin insuficienta pregătire tehnică a meșterilor, fie prin încrederea pe care aceștia o aveau în priza puternică a mortarului și în armătura grinzilor de lemn așezate două câte două și înecate în grosimea zidăriei la diferite niveluri.

Astăzi restaurarea clisiarniței este aproape terminată și se redă monumentului decît parțial vechile forme și elemente dispărute, s-a realizat totuși scopul principal, și redarea în folosință a acestui monument de arhitectură.

Zidul de împrejmuire și turnurile au fost curățite și rămase pe alocuri și apoi rostuite și lăsate aparente, înfățișare cu restul zidăriei aparente de pe laturile no

Chiliile care fac obiectul lucrărilor în curs de finalizare interioare au fost transformate radical încă în 1931, în distribuție interioară mai potrivită nevoilor actuale ale bisericii. În ocazie s-a constatat că paramentul exterior, în urma înălțării este lucrat frumos în piatră brută putînd fi lăsat aparent. În eliminarea a tencuielii se va obține astfel o unitate în curții, necesară pentru o mai bună punere în valoare a bisericii lui Petru Rareș.

VI. MOBILIERUL

Moldovița este printre puținele mănăstiri, în afară de Putna, Voroneț, Sucevița și Dragomirna, unde se mai păstrează unele dintre prețioasele obiecte care odinioară constituiau cadrul interior. Ansamblul mobilierului încă existent și cele două broderii din epoca lui Ștefan cel Mare sînt mărturiile luxului rafinat cu care era decorat odinioară interiorul unui astfel de lăcaș religios.

În biserica principală a mănăstirii se păstrează în bună stare întregul mobilier sculptat și policromat, de o deosebită valoare artistică. El datează din două perioade deosebite. Stranele mai mari și mai bogat decorate din naos și scaunul zis al lui Petru Rareș, cît și o parte dintre stranele pronaosului sînt de la mijlocul veacului XVI, iar tîmpla mare a bisericii, fragmentele de tîmplă, mai redusă ca proporții, păstrate în pronaos și cele două tetrapodii din naos sînt de la sfîrșitul secolului XVI și începutul secolului XVII.

Piesa cea mai valoroasă din acest ansamblu este scaunul domnesc zis al lui Petru Rareș, care este deosebit de celelalte strane nu numai prin proporțiile sale mai mari¹, dar mai ales prin bogăția și raritatea ornamentelor sculptate. Ca structură generală scaunul domnesc este deosebit de strane prin înălțime și mai ales prin dezvoltarea dată spetezei, terminată în semicerc, cu un șir de bumbi strujiți. Ca formă el se aseamănă cu scaunele domnești sau arhieriești păstrate la Voroneț (atribuite lui Ștefan cel Mare și mitropolitului Grigore Roșea) și Probota (scaunul atribuit lui Petru Rareș)². Decorația scaunului de la Moldovița este însă mai bogată și diferită de aceea de la scaunele citate mai sus.

În genere, mobilierul păstrat în Moldova din această perioadă atestă existența a trei sisteme diferite de ornamentație, care de multe ori apar folosite în egală măsură, chiar la aceeași piesă de mobilier. O astfel de decorație se găsește și la scaunul lui Rareș. Pe spetează, în partea superioară, domină o rozetă mare,

¹ înălțimea maximă a spetezei 200 m; înălțimea părților laterale 124 m; lățimea brațe-

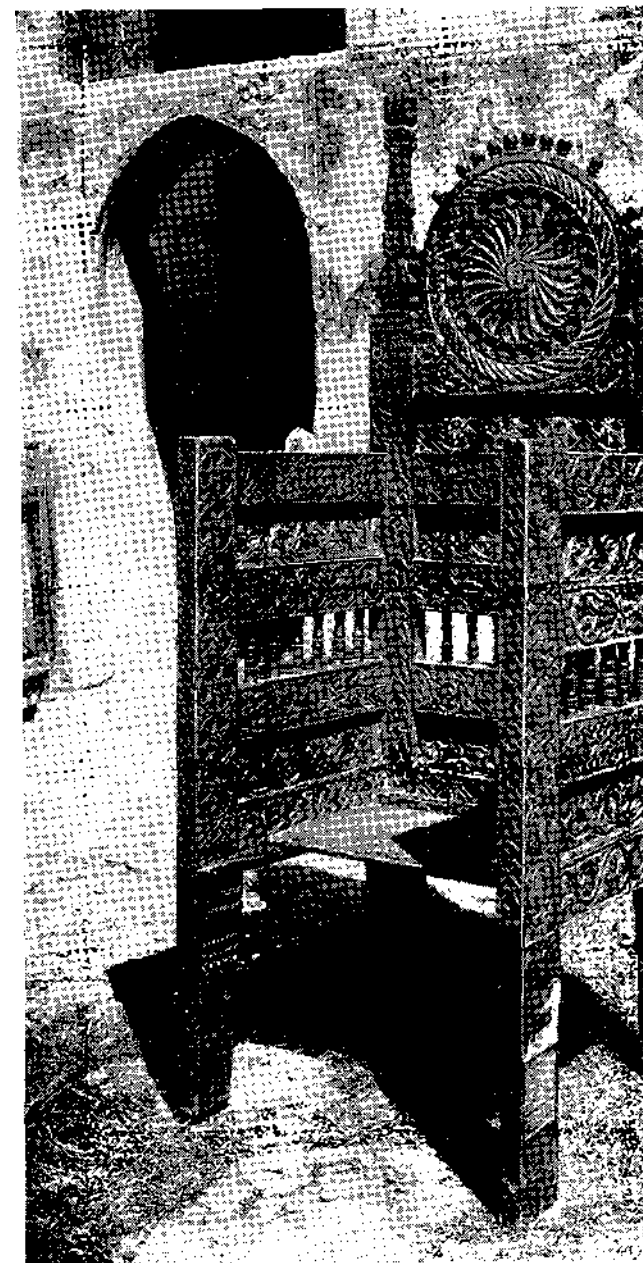

Fig. 99. Scaunul lui Petru Hareț

MW

Fig. 100. Scaunul lui Petru Rareș. Detaliu

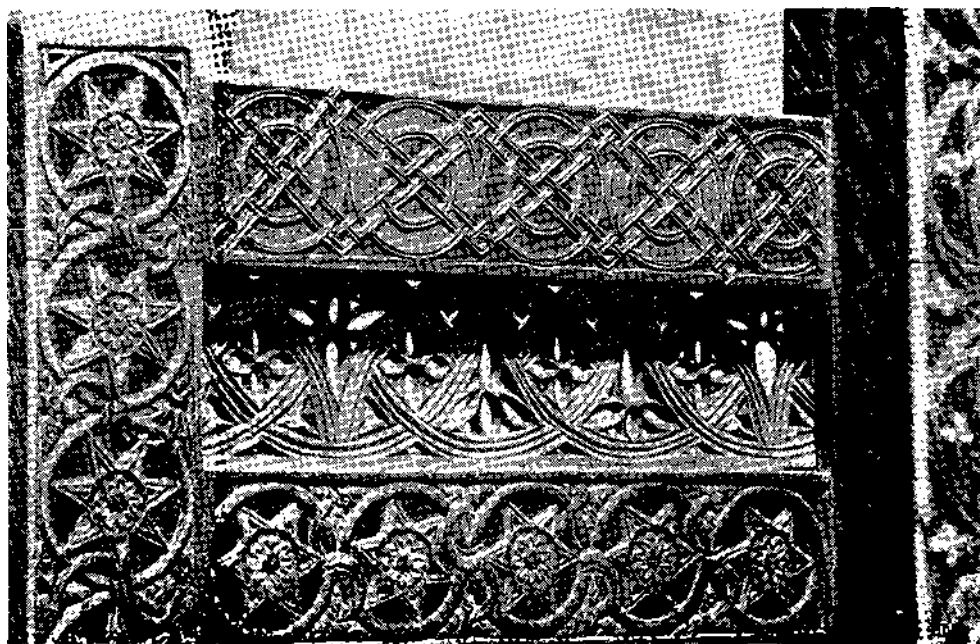

Fig. 101. Scaunul lui Petru Rareș. Detaliu

formată din îmbinarea unei rozete cu o roză a vînturilor reliefat puternic, în frînghie răsucită. în centrul ei este z lion bustul Maicii Domnului, iar pe colțurile de jos, la zetei săpată în lemn apare stema Moldovei redusă doar la sau o stea între coarne.

Această decorație a spetezei, cît și grupul de motiv duri de îmbinare a stelei, se leagă de repertoriul cuno Roata, roză vînturilor, steaua, triunghiul, căpriorii etc care se întîlnesc utilizate pînă azi în sculptura popular tice atît ceramiceei cit și mobilierului moldovenesc dinsec

A doua categorie de motive de pe scaunul de la împletiturile, unele mai simple, linii frînte împletite sau motivul tresei și al «entrelac»-ului, altele însă sînt îmbi crucifere. Acestea sînt caracteristice decorației sculptate, Georgia și Armenia—de unde prin intermediul meșterilo nești sau la mănăstiri s-au împămîntenit și la noi. Prin de la Moldovița se leagă de celelalte scaune amintite ma Probota, la care însă decorul este constituit mai ales din

A treia grupă și cea mai bogată este formată de m meandrice, cu semipalmete prinse în golurile create de o de brad, frunze de iederă, acant îmbinat cu panglici, «e aceleași ca ideile, dar într-o continuă varietate de compo rația scaunului domnesc și împodobesc și stranele păstr Aceste elemente vegetale, dintre care unele de circulație cît și artei apusene romanice, apar la mobilierul de la M ticularități în tratare, care-i dau personalitate și original

Pe spetezele stranelor din naos se observă încă o de motive gotice între care sînt caracteristice frizele form triunghiuri sau romburi cu laturile în segment de cerc stele, frunze de ferigă etc. Un fragment sculptat, poate to la corul bisericii Mediaș, poartă motive foarte asemănătoa din naosul Moldovitei.

Tehnica în care sînt lucrate toate aceste motive este abia sensibil, în care toate liniile sînt curbe, sinuoase, ia catifelate. Mobilierul de la Voroneț, Humor sau Buhalni ales motivele de tradiție populară, este lucrat asemenea în unghiuri și fațete, cunoseîndu-se urmele de daltă și cuț

¹ I. D. Ștefănescu, *L'evolution de la peinture religieuse en Paris*, 1928, p. 37.

O serie de discuri de ceramică care decorează fațadele biseric Bălinești, Neamț etc. și de la Cetatea Sucevei sînt decorate cu acest cile de decorație interioară din palatul domnesc de la Hîrlău.

3'
k
r
l

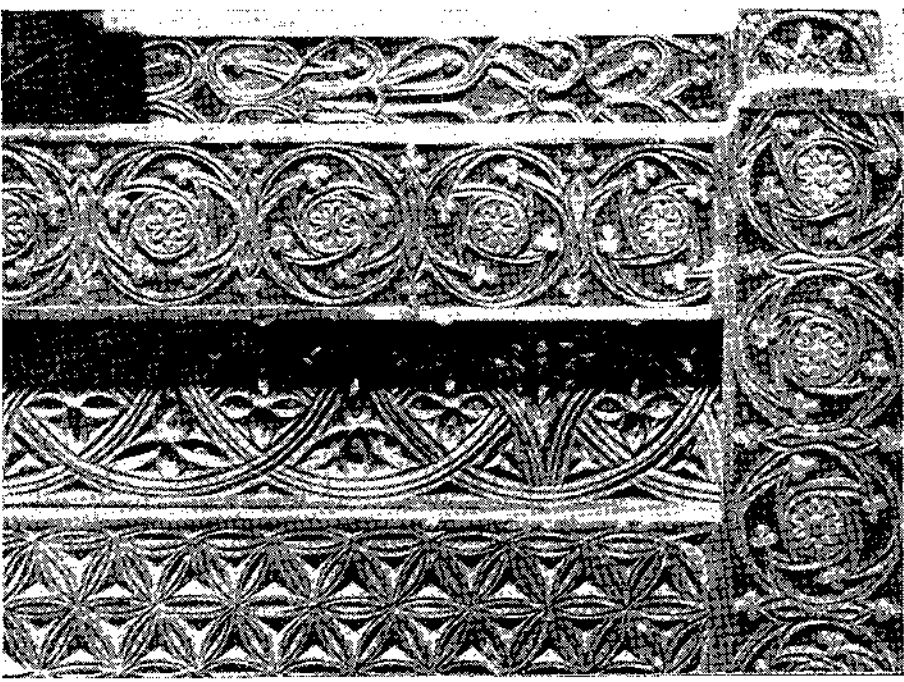

Fig 102. Scaunul lui Petru Rareș. Detaliu

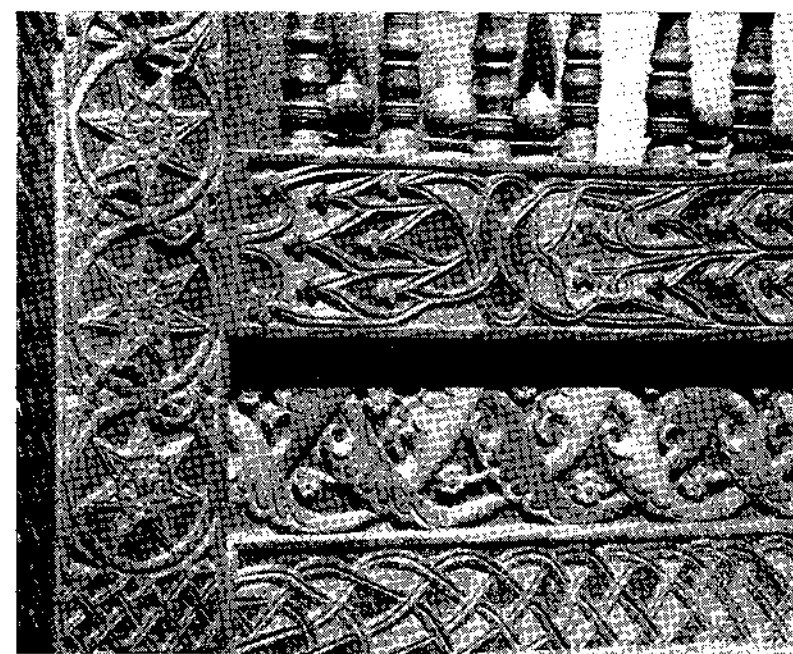
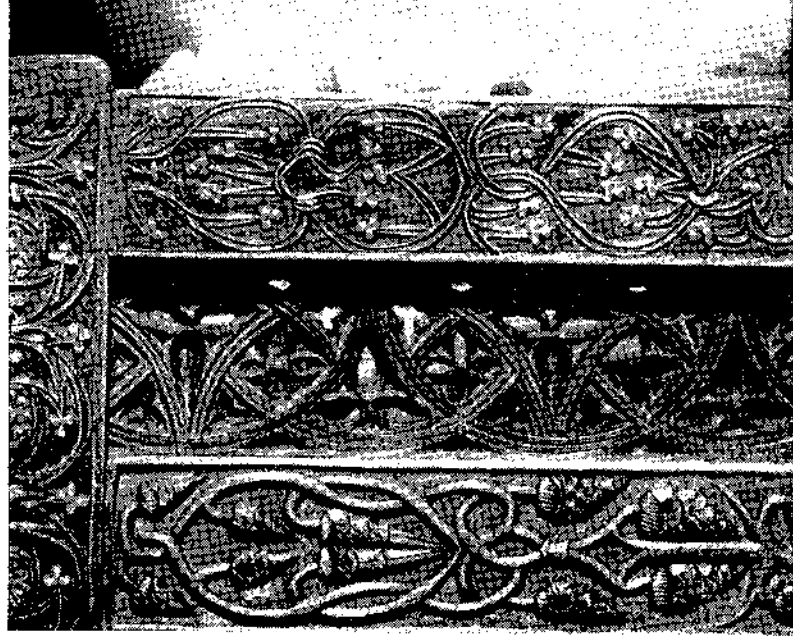
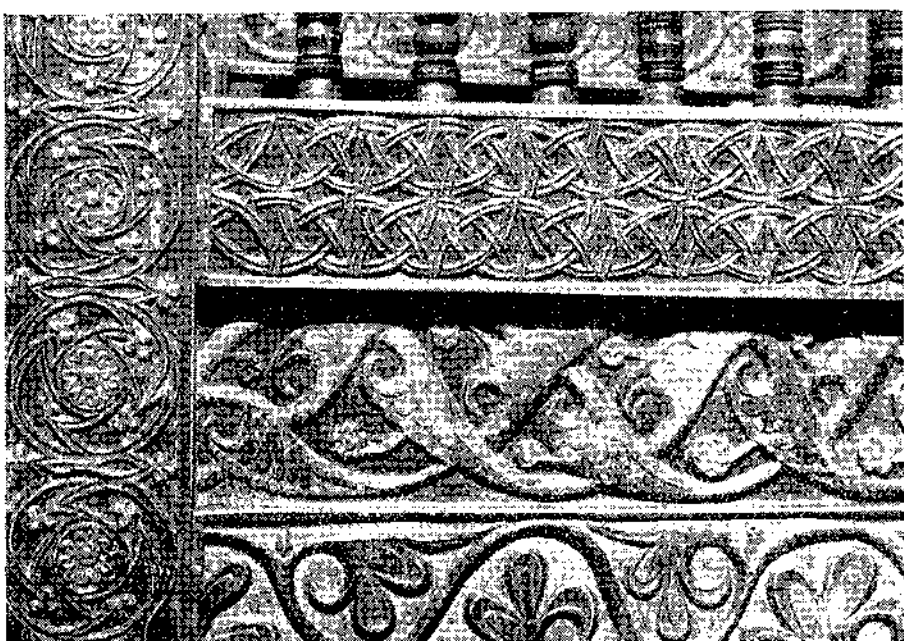

Fig. 104. Scaunul lui Petru Rareș. Detaliu

de la Moldovița însă amintește modelarea și este legată de tradiția orientală a sculpturii în lemn. Pe cînd la mobilierul celorlalte mănăstiri, de la Voroneț, Humor și Buhalnița, meșterii de țară au utilizat tehnica motivelor cunoscute lor, acelea pe care le făceau pe furci, bîte sau fluiere, la Moldovița motivele sînt înrudite mai mult cu acelea din sculptura pietrelor de mormînt, a picturii și a ceramicii ornamentale. Asemănarea mai ales cu unele motive din pictură, pe care le folosește des chiar zugravul Moldoviței, merge de altfel mai departe prin aplicarea culorilor la acest gen de sculptură. Mobilierul de tradiție populară este necolorat, menținîndu-se culoarea naturală a lemnului de nuc, pînă sau stejar patinat. La Moldovița și pe unele strane de la Voroneț, peste un strat fin de preparație din stuc, s-a utilizat un fond roșu cinabru și albastru cobalt pe care intervine aurul, care dă astfel sculpturii mai multă căldură și strălucire. Policromia, care constituie o caracteristică a mobilierului oriental, este folosită și în Țara Romînească, pe ușile de la Cotmeana, de la începutul secolului XV. Înrudirea între mobilierul moldovenesc și ușile de la Cotmeana este vădită chiar în compoziția și natura motivelor, dovedind o origină comună, care poate fi pusă în legătură cu influențe aduse de meșteri formați în atelierele armenese și georgiene

În afară de scaunul domnesc al lui Rareș, asupra căruia s-a insistat mai mult, fiind o adevărată sinteză a ornamentației moldovenești din sec. XVI, merită semnalate și stranele mai simple dar interesante. Pe unele dintre ele, decorația este compusă dintr-o margaretă dispusă în mijlocul spetezei și o friză longitudinală în partea ei de jos, cu motivele gotice amintite, întîlnite și în sculptura unor pietre de mormînt².

Pe alte strane, legate cîte trei printr-o spetează făcută din aceeași scîndură, apar mai ales motive vegetale în care domină palmeta de pe pietrele de mormînt. Sculptura acestor strane pare a fi fost necolorată, patina vremii i-a dat însă o căldură și o catifelare deosebite, amintind parcă frăgezimea plantelor cu care sînt decorate.

Un alt grup de sculpturi interesante, care se deosebesc însă de celelalte și aparțin începutului secolului XVII, sînt cele două tetrapodii din naos și fragmentul de tîmplă așezat acum deasupra intrării pronaosului.

Tetrapodiile³ de forma unui trunchi de piramidă cu opt laturi sînt sculptate de sus și pînă jos. Fiecare tăblie este încadrată de cîte trei ciubuce în trei

² Palmetele stilizate de pe ușa de la Cotmeana se repetă aproape identic pe un iconostas de la Probota, azi la Muzeul de Artă al R.P.R., — Secția Feudală, și pe plăci de ceramică de decorație interioară din palatul de la Hîrjău — din aceeași colecție.

³ Astfel de motive gotice compuse din trifoiul închis în cercuri sau triunghiuri cu laturile în segment de cerc apar în sculptura unei pietre de mormînt din biserica Precista de la Bacău, din epoca lui Ștefan (G. Balș, *Biserica lui Ștefan cel Mare*, p. 282—283, fig. 471). Părțile laterale ale sarcofagului Măriei de Mangup de la Putna și al doamnei Ana la Bistrița sînt la fel decorate. Același motiv apare și pe balustrada pridvorului bisericii din Bălinești sau pe balustrada încastrată astăzi în fața bisericii Sf. Ioan din Piatra Neamț. În lemn, motive asemănătoare se păstrează pe o ușă sculptată dintr-o veche casă din orașul ardelenesc Bistrița, datînd din anul 1480. V. Rotii, *Die deutsche Kunst in Siebenburgen*, Berlin, 1934, fig. 190.

³ înălțimea 1,03 m; diametrul sus 0,70 m; o latură 0,30 — 0,26 m.

Fig. 106. Strană din naos. Detaliu

Fig. 107. Strană din naos. Detaliu

plane diferite, cel de la mijloc fiind mai reliefat decît celelalte, și este împărțită în două panouri. Motivele exclusiv vegetale amintesc pe acelea ale stofelor orientale—vrejuri împletite, care cresc din vase, încadrînd fructe de rodii, flori de garoafe etc. Ele sînt tipice pentru decorația tot mai bogată și complicată a epocii — și amintesc foarte îndeaproape ornamentele pietrelor de mormînt chiar de la Moldovița și de aiurea, precum și pe aceea a plăcilor de sobă. Cu aceleași motive este decorată și grinda de tîmplă colorată, care prin proporțiile ei pare să fi aparținut desigur unui mic paraclis adăpostit într-o încăpere a turnului de intrare sau în casa domnească¹ (clisiarnița).

¹ Lungimea 2,35 m; lățimea 0,125 m; lățimea maximă 0,32 m.

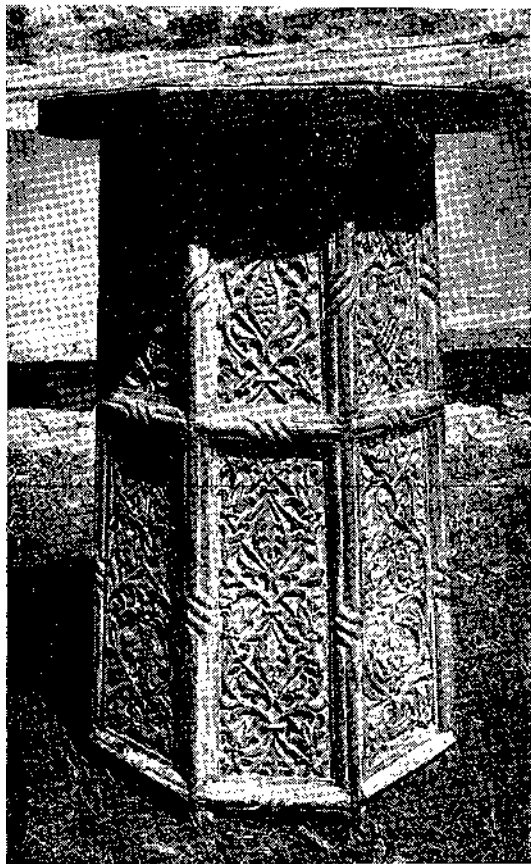

Fig. 108. Tetrapod sculptat din secolul XVII

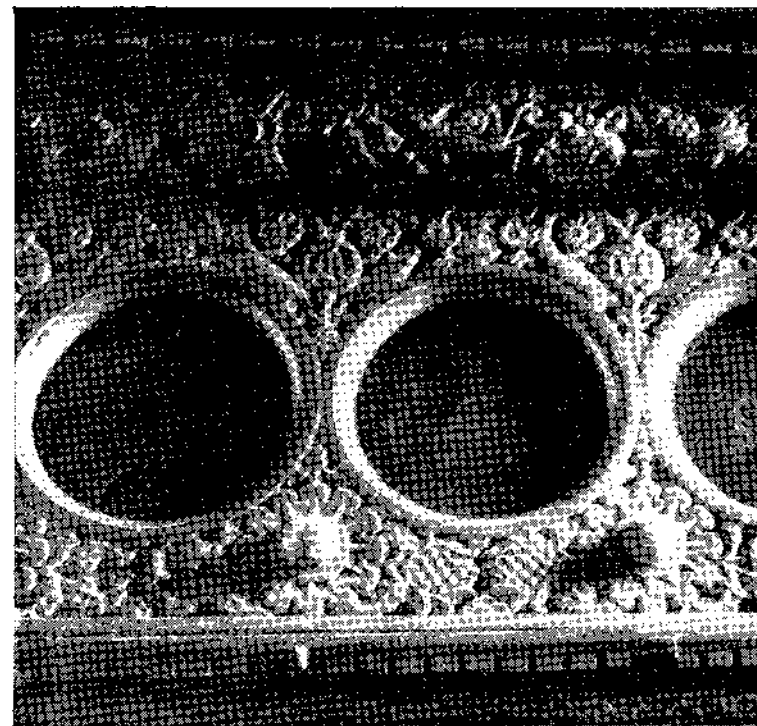

Fig. 109. Detaliu de tîr.plă

Cu toate că motivele vegetale sînt folosite și aici și tratarea lor față de cele anterioare. Bogăția lor, te un colțișor liber nelucrat, duc la confuzie și la îndintii fiecare element al motivului, chiar tratat izolat, rămîne valoroasă numai compoziția în ansamblul ei. niilor însă au dispărut. Policromia se folosește din domină aurul, care în celelalte cazuri era chemat mai pună în valoare perfecția liniei.

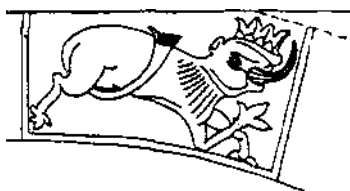
Meșterii de la Moldovița au lucrat mobilier și Moldovei; ei erau legați desigur de activitatea lui Efre Astfel, la Sucevița se păstrează un tetrapod aproape dovița, părînd să fie lucrat chiar de aceeași mîină.

O ultimă piesă de mobilier de un interes artist analog pliant cu creștături pe margine și cu partea de o inscripție zugrăvită în alb, în care se arată că a fost tasie al Rădăuților la 1659 (7157).

Tîmpla mare' a bisericii are o bogată decorație vegetală, în care sînt împletite și păsărele grațioase. Ea se aseamănă ca motive cu tetrapodiile descrise mai sus, iar păsările prin eleganța mișcărilor lor amintesc de cele pictate pe benzile decorative de pe fațada de sud a Voronețului. Ele apar ca un element nou, neîntîlnit în sculptură decît pe piatra de mormînt a Măriei de Mangup.

Pentru bogăția sa și pentru varietatea motivelor utilizate, întregul mobilier de la Moldovița constituie o adevărată arhivă nesecată de studiu a ornamentației care se utiliza în Moldova din secolul XV pînă în secolul XVII.

i V. cap. VII, nr. 17.

VIL INSCRIȚIILE MĂNĂ

a) Pisaniile și inscripțiile construcțiilor

1. *Pisania bisericii*, așezată pe peretele de sud, în ciubuce și două mici scuturi de o parte și de alta (lungimea 0,55 m) (în limba slavonă).

[35, p. 187—188; 2, p. 36]

2- *Inscripție zugrăvită* deasupra ușii de intrare dintr-o parte (în limba slavonă).

[35, p. 188; 32, p. 13—14]

3. *Pisania clisiarniței*. În urma restaurării acestei clădiri (în limba slavonă) la etaj deasupra intrării acesteia (în limba slavonă).

(35, p. 195—193]

b) Inscripțiile pietrelor de mormînt

4. *Piatră de mormînt* din pronaos, latura de nord, lungimea 1,39 m, lățimea 0,65 m) (în limba slavonă).

[35, p. 193—194]

5. Inscripție de pe cadrul de piatră al baldachinului (în limba slavonă) (Rădăuților, 1609—1614), de pe latura de nord a dachinului.

[35, p. 189—190]

6. Inscripție de pe piatra de mormînt a episcopului (în limba slavonă) (lungimea 1,41 m, lățimea 0,62—0,54 m, g. 1,41 m) (în limba slavonă).

[35, p. 190, nr. III, fig. 23]

' Cifrele negre din paranteze drepte sînt trimiteri la b

7. *Inscripție* de pe piatra de mormânt așezată în pronaos, pe latura sudică (lungimea 1,24 m, lățimea 0,46—0,44 m, grosimea 0,05 m) (în limba slavonă).

[35, p. 191]

8. *Piatră de mormânt* din pronaos, pe latura de sud, sub fereastră, în grosimea zidului (lungimea 1,25 m, lățimea 0,33—0,31 m, grosimea 0,50 m) (în limba slavonă).

[35, p. 192]

9. *Piatră de mormânt* așezată pe latura sudică a pronaosului (lungimea 1,35 m, lățimea 0,63—0,53 m, grosimea 0,08 m) (în limba-slavonă).

[35, p. 192—193]

10. *Piatră de mormânt* din pridvor, colțul sud-estic (lungimea 1,29 m, lățimea 0,58—0,49 m).

[35, p. 194, nr. IX]

11. *Piatră de mormânt în* pronaos, nord (lungimea 1,31 m, lățimea 0,47—0,36 m, grosimea 0,07 m) (în limba slavonă).

[35, p. 193]

12. *Piatră de mormânt* pe latura vestică a pridvorului (lungimea 1,35 m, lățimea 0,54 m) (în limba slavonă).

[35, p. 194—195, nr. X]

13. *Piatră de mormânt* pe latura sud-estică (lungimea 1,32 m, lățimea 0,64—0,55 m) (în limba română).

14. *Piatră de mormânt* în pridvor, pe latura sud-vestică (lungimea 1,35 m, lățimea 0,57 m).

c) **Inscripții pe diferite obiecte**

15. *Inscripția* de pe aerul egumenului Anastasie (în limba slavonă).

[69, p. 206]

16. *Inscripția* de pe epitaful dat Moldovitei de Ștefan cel Mare, care se află acum la mănăstirea Sucevița (în limba slavonă).

[69, p. 207—203, pl. VI]

17. *Inscripția* zugrăvită pe dosul crucii tîmplei.

[34, p. 13]

18. *Însemnarea* de pe manuscrisul dăruit de Ștefan cel Mare (f. 84) (în limba slavonă).

[69, p. 185 și urm.]

19. *Însemnarea* de pe Psaltirea episcopului Efrem 1604 (în limba slavonă).

BIBLIOGRAFIE¹

1. G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, Bul. Co. fasc. 43—46, p. 168—169, fig. 257—258.
2. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești*, Corn. Mon. Ist., XXI, 1928, fasc. 55—58, p. 31—fig. 224, 233—244, p. 217, fig. 241—242, fig. 261.
3. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești XVIII-lea*, București, 1933, p. 328, fig. 544—545.
4. G. Balș, *Maica Domnului îndurătoarea în biserică al XVI-lea*, București, 1930, p. 8, fig. 1.
5. Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia* (călătoria episc. Parthenie).
6. Al. Bocănețu, *Mănăstirea Moldovița*, Cernăuți, 1910.
7. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1926.
8. Dr. N. D. Chiriac, *Ctitoriile lui Ștefan cel Mare*, p. 29—31.
9. P. Constantinescu-Iași, *Pridvorul bisericilor moldovenești*, fig. 6.
10. P. Constantinescu-Iași, *Decorația bisericilor moldovenești*, passim.
11. P. Constantinescu-Iași, *Narthexul în artele bisericilor moldovenești*, Iași, 1926, passim.
12. P. Constantinescu-Iași, *Influente ale arhitecturii românești*, București, 1951, passim.
13. M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de 1859*, Iași, 1931, voi. II, 1932, indice.

¹ În această bibliografie s-au dat numai lucrările cele mai importante care au servit ca sursă de informații sau imagini ale monumentului sau

14. M. Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933, indice.
15. Narcis Crețulescu, *Istoria sfintei mănăstiri Rișca*, Fălticeni, 1901, p. 45.
16. *Documente privind istoria României*, ed. Academiei R.P.R., seria A. Moldova, sec. XIV—XVI.
17. Corneliu Georgescu, *Monastere Moldovița*, în „Glasul Monahilor”, București, XV, 1937, nr. 964 (7 XI).
18. Andre Grabar, *I/origine des facades peintes des eglises molăaves*, în „Melanges offerts à M. N. Iorga”, Paris, 1933, p. 365—382.
19. Vasile Grecu, *Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller in der Kirchenmalerei des Morgenlandes*, Bucarest, 1924, 68 p., passim. (Extras din „Bulletin de la Section historique de l'Academie Roumaine”, tom. XI)-
20. Vasile Grecu, *Eine Belagerung Konstantinopels in der rumänischen Kirchenmalerei*, în „Byzantion”, I, 1924, p. 273—289.
21. Vasile Grecu, *Din frumusețile vechilor noastre biserici*, Cernăuți, 1926.
22. Vasile Grecu, *Influente sîrbești în vechea iconografie bisericească a Moldovei*, Cernăuți, 1935, 10 p.
23. Paul Henry, *Les eglises de la Moldavie du Nord des origines à la fin du XVI-e siecle*, Paris, 1930, indice Moldovița, și album.
24. Hurmuzaki, *Documente*, voi. XV, 1, 2.
25. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii romînești*, București, 1937, p. 312.
26. Grigore Ionescu, *fiețare asupra istoriei arhitecturii romînești din cele mai vechi timpuri pînă în ziua de azi*, București, 1954, p. 90, f. 111, 113.
27. N. Iorga, *Neamul romînesc în Bucovina*, București, 1905, p. 102.
28. N. Iorga și G. Balș, *Histoire de l'art roumain ancien*, Paris, 1922, p. 47, 114, 118, 346.
29. N. Iorga, *Guide historique de la Roumanie*, București, 1936, p. 130.
30. N. Iorga, *Istoria bisericii romîne*, ed. II, voi. I, București, 1929, indice.
31. N. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, ed. II, București, voi. I, p. 115.
32. N. Iorga, *Inscripții din bisericile Romîniei*, București, voi. II, p. 13.
33. N. Iorga, *An et litterature des Roumains*, Paris, 1929, p. 44.
34. N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, București, 1936, voi. II, fig. 3. p. 17.
35. Dr. E. Kozak, *Inscripfen aus der Bukowina*, Wien, 1903, p. 184—196.
36. P. Luția, Raport, Bul. Corn. Mon. Ist., XIX, 1926, p. 126—140, 186—183.
37. P. Luția, Raport, Bul. Corn. Mon. Ist., XXVIII, 1935, p. 69.
38. S. FI. Marian, *Inscripțiuni de pe manuscrite și cărți vechi din Bucovina*, voi. I, p. 111.
39. Episcopul Melchisedec, *O vizită la cîteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, I, 1833, p. 54.
40. Gabriel Millet, *La msion de Pierre à Alexandrie*, voi. II, Paris, 1930, p. 107.
41. Gabriel Millet, *Broderies religieuses de style byzantin*, p. 87—39, pl. CLXXVII, p. 107, pi. CXC, CCXI.
42. Corina Nicolescu, *Locuințe domnești în cuprinsul Moldovei XV—XVII*, în „Studii și cercetări de Istoria și Arheologia Moldovei”, p. 63—82, fig. 14—26.
43. Ion Nistor, *Mănăstirea Moldoviței. Cu ocaziunea de la sfințirea ei*, Cernăuți, 1933, 15 p.
44. Podlacha, *Malowidta scienné, w cerkwiacth Bukowiny*, Warszawa, 1903, p. 10, fig. 6—8.
45. Popescu-Cilieni, *Învelișurile vechilor noastre biserici*, București, 1935, p. 169.
45. Simion Reli, *Călăuza monumentelor religioase din Bucovina*, București, 1935, p. 169.
47. Simion Reli, *Istoria vieții bisericești din Bucovina*, București, 1935, p. 169.
48. K. Romstorfer, *Die Kirchenbauten in der Bukowina*, Wien, 1895, p. 25, fig. 6—8.
49. K. Romstorfer, *Einwobung und Dachform der Kirchenbauten in der Bukowina*, Wien, 1895, p. 25, fig. 6—8.
50. K. Romstorfer, *Die moldauisch-byzantinische Baukunst in der Bukowina*, Wien, 1895, fig. 104—105, 112—113, 115, 121—124.
51. K. Romstorfer, *Rekonstruktionen an der gr. Kathedrale in Bukowina*, Czernowitz, 1901, 1.
52. *Studii și cercetări de Istorie veche*, VI, 1955, nr. 3—4, Raport asupra lucrărilor de degajare a casei eg. din Cernăuți (raionul Cîmpulung).
53. I. D. Ștefănescu, *L' evolution de la peinture roumaine*, Paris, 1928, p. 111—119, pl. și indice.
54. I. D. Ștefănescu, *L'euohtrion de la peinture roumaine*, Paris, 1930, p. 35.
55. I. D. Ștefănescu, *Un chef d'oeuvre de la broderie byzantine*, Paris, 1930, p. 303—309 + 7.
56. I. D. Ștefănescu, *L'IUustration des Liturgies de l'Orient*, Bruxelles, 1936, indice.
57. I. D. Ștefănescu, *Iconographie de la Bible*, Paris, 1930, pl. XLVII, p. 16, pl. LXI, p. 19, pl. LXXV, pl. LXXX b, p. 23—24.
58. I. D. Ștefănescu, *Voiles d'iconostase, tentures de cathédrale de procession*. (Extras din „Analecta”, I, 1943, p. 107).

59. I. D. Ștefănescu, *Mănăstirile Bucovinei*, București, 1941.
60. O. Tafrali, *Le siege de Constantiinople dans les fresques des eglises de Bucovine*, în „Melanges offerts à M. Gustave Schlumberger”, Paris, 1924, voi. II, p. 457—461, pl. XXXI, fig. 37—88.
61. O. Tafrali, Frescele bisericilor *din Bucovina*, în „Îndrumări culturale”, București, f. a., p. 9—11.
62. O. Tafrali, *Asediul Constantinopolului în frescele Bucovinei*, în „Îndrumări culturale”, București, f. a. p. 11—13, passim.
63. O. Tafrali, *Sur les eglises de Bucovine, Comptes rendus de VAcademie des Inscriptions et Belles Lettres*, 1924, voi. I—II, passim.
64. O. Tafrali, *Frescele Moldovitei*, în „Viitorul” I/IX, 1928.
65. O. Tafrali, *Mănăstirea Moldovitei*, în „Viitorul”, 25. VIII. 1923.
66. O. Tafrali, *Sculptura în lemn românească*, în „Artă și Arheologie”, I, 1928, fasc. 3, p. 12—19, fig. 8—11, fig. 15, 17.
67. O. Tafrali, *Le monastere de Sucevitsa*, Iași, 1929, p. 35.
68. O. Tafrali, *Le monastere de Sucevitsa et son tresor*, în „Melanges Ch. Diehl”, Paris, 1930, voi. II, p. 209—210, pl. XVIII, fig. 2.
69. O. Tafrali, *Le tresor du monastere de Sucevitsa*, în „Artă și Arheologie”, Iași, IV, 1931—1932, fasc. 7—8, p. 1.
70. O. Tafrali, *Le siege de Constantiinople et les portraits de la familie du prince Pierre Rareș dans les fresques de Veglise de Moldovița*, în „Artă și Arheologie”, II, 1929, fasc. 3, p. 1—5, 3 foto -1- 2 pl. color.
71. Emil Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie. Les epitaphio'i moldaves aux XV-e et XV-e siecles*, București, 1941, p. 183—184, p. 206. (Extras din Cercetări Literare, IV, 1941).
72. Emil Turdeanu, *Manuscrite slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1942, p. 185—188. (Extras din Cercetări Literare, VI, 1943).
73. Fr. A. Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldovitz*, în „Moldowa oder Beiträge zu einem Urkundenbuche für die Moldau und Bukowina, I. Abteilung”, Wien, 1862, 242 p.

CUPRINSUL

CUVINT ÎNAINTE	
I. AȘEZAREA MĂNĂSTIRII	
II. TRECUTUL MĂNĂSTIRII	
III. MOLDOVIȚA VECHE	
IV. MOLDOVIȚA LUI PETRU RAREȘ	
a) Biserica «Buna Vestire»	
b) Clisiarnița	
c) Zidul de împrejmuire și turnurile	
d) Chiliile	
V. LUCRĂRILE DE RESTAURARE	
VI. MOBILIERUL	
VII. INSCRIPȚIILE MĂNĂSTIRII	
BIBLIOGRAFIE	

Releveele și desenele au fost executate de:
St. B a l ș, D a n C o i-n e l l u, A d i n a N i c h i-
f o r e i, V l a d i m i r T o m a ș l i M a r i a G h i k a-
B u d e ș t i, d u p ă m a t e r i a l u l d o c u m e n t a r a p a r ț i n i n d
A r h i v e i I n s t i t u t u l u i C e n t r a l d e S i s t e m a t i z a r e a l O r a-
ș e l o r ș l R e g i u n i l o r, A t e l i e r u l d e R e s t a u r a r e a M o n u-
m e n t e l o r I s t o r i c e.

Fotografiile nr. 1, 4, 5-6, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27-28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59-72, 74, 77-73, 83-82, 99-109 au fost executate de Ștefan Butak; nr. 7, 17, 30, 38-40, 50, 54, 60, 62, 65-66, 79, 93, 96-98 de Corina Nicolescu. Ele aparțin arhivei I. C. S. O. R.

Fotografiile nr. 8-9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32-37, 95 sunt din arhiva lăstrei Comisiunii a Monumentelor Istorice, actualmente în arhiva Muzeului de Artă al E. P. H., secția de Artă Feudală.

E R A T A

Pag.	Rîndul	In loc de:	Se va citi;
25	2 jos	500 ani	50 ani
3»	14 jos	îngustă	îngust:
93	71-6 jos	ridicat, cu anii împrejur	ridicat, cu anii, împrejur

Mănăstirea Moklovila

Responsabil de caile: Arh. Ruxandra Vlahuța
Tehnoredactor: Ion Tiidnr
Corector respnsabil: CTaudia Rflaiift

*Dr. t i u a i l e s l r /) S 5 f. B u n d e t i p a r 1 4. 6 8 1 9 5 8. H i r l i c c r e t a t ă
d e # 0 g. n f i, S J y / M : S. C a i i e d i t o r i a l e f i. 6 < i C o l i d e t i p a r I U.
C o m a n d ă H N R 4 1 3 H A O T i S l. / * : 1 5 7 4 0. I n d i c e l e d e c l a s i f i c a r e
p e n t r u i n n l i c t e c i t e m u r i 7 2 0. 7 ((4 t J R Q M t. l a d t c e t e d e c l a s i f i-
c ă r i ' f e n ' r t i b i b l i o t e c i l e m i e i 7 2 H.*

Tiparul executat sursă comanda nr. 387 de
Întreprinderea Poligrafici Sibiu, str. I. V. Stalin nr. 15 — R.P.R.